

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2003:3

Anette Malinen

Kartoitus alkoholikorvikkeiden käytöstä
Suomessa vuonna 2002

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

Helsinki 2003

TIIVISTELMÄ

Anette Malinen. Kartoitus alkoholikorvikkeiden käytöstä Suomessa vuonna 2002. Helsinki, 2003. 79 s. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1236-2115; 2003:3) ISBN 952-00-1313-X

Tässä sosiaali- ja terveysministeriön tilaamassa tutkimuksessa kartoitetaan alkoholin korvikkeiden käyttöä Suomessa vuonna 2002. Tutkimuksen on tarkoitus selvittää, mitä teollisia alkoholeja ja muita myrkyllisiä kemikaaleja käytetään alkoholikorvikkeina päihtymistarkoituksessa. Lisäksi selvitetään, kuinka ja mistä kyseisiä aineita hankitaan sekä miten niitä käytetään. Tutkimus kartoittaa käyttäjien sosiaalista profiilia ja käytön seurauksena syntyviä haittoja. Tutkimukseen sisältyy myös itäviinan käytön levinneisyyden kartoitus. Itäviinalla tarkoitetaan itärajan takaa salakuljetettua alkoholia.

Aineistona tutkimuksessa on käytetty 139 henkilön haastatteluja. Haastatellut henkilöt ovat eri puolilta maata ja edustavat alkoholin korvikkeiden käyttäjiä, käyttäjien parissa työskenteleviä viranomaisia sekä vähittäiskauppaa. Lisäksi selvityksen aineistona ovat aikaisemmat aiheeseen liittyvät tutkimukset ja artikkelit sekä Stakesin määrävuosina toimeenpanema päihdetapauslaskenta ja oikeuslääketieteen professorin Erkki Vuoren laatimat kuolemansyytilastot. Selvityksen yhteydessä toteutettiin korvikealkoholi- ja itäalkoholikartoitus yhteistyössä sisäasiainministeriön poliisiosaston kanssa. 36 poliisilaitokselta pyydettiin tietoja kahden viikon aikana poliisin säilöönottosuojaan otettujen henkilöiden korvikkeiden ja itäviinan käytöstä.

Tutkimuksen tuloksena havaittiin, että alkoholikorvikkeina käytetään etupäässä huoltoasemilla myytäviä eri alkoholeja sisältäviä autokemikaaleja. Eniten käytetään etanolia sisältäviä tuotteita. Käyttäjien asenteet korvikkeita kohtaan ovat muuttuneet varomattomiksi. Tuotteiden mahdollisilla haittavaikutuksilla on hyvin vähän merkitystä, mikäli tuote on aiemmin todettu kelpaavan juotavaksi. Tuotteiden denaturoinnista ei välitetä. Korvikkeina käytetyt valmisteet ovat myös helposti saatavilla, sillä niitä myydään suoraan käyttäjille. Itäviina näyttää olevan edullisen hintansa ja helpon saatavuutensa ansiosta joillakin paikkakunnilla korvikkeiden käytön kilpailija.

Maassamme on päihdeongelmaisten joukko, joka käyttää eri alkoholeja sisältäviä kemikaalivalmisteita alkoholikorvikkeina. Vuoden 1999 päihdetapauslaskennan poikkileikkaustutkimuksessa on arvioitu, että 10 prosenttia sosiaali- ja terveydenhuollon päihdepalvelujen käyttäjistä, noin 6 000 - 8 000 henkilöä, juo korvikkeita enemmän tai vähemmän satunnaisesti.

Tutkimuksen tuloksena todetaan, että vaarallisten kemikaalien käyttö korvikkeina ei ole hävinnyt eikä käyttäjämäärissä ole 1990-lukuun verrattuna tapahtunut muutosta. Valistusta korvikkeiden vaaroista tulisi lisätä niin käyttäjille, käyttäjien parissa työskenteleville viranomaisille kuin myyjille. Myyjien tulisi valvoa korvikkeina käytettävien tuotteiden myyntiä tarkemmin ja tuotteiden tulisi olla liikkeen sisätiloissa paremmin valvottuina. Erilaisilla väriaineilla merkitseminen sekä pakkauksien myyntikokojen kasvattaminen ovat valistuksen ja valvonnan tehostamisen ohella tärkeitä toimenpiteitä. Viime-

senä vaihtoehtona on vaarallisten aineiden saatavuuden rajoittaminen joko osittain tai kokonaan.

Asiasanat: alkoholi, asunnottomuus, kemikaalit, päihdeongelmaiset, päihteet, syrjäytyminen

REFERAT

Anette Malinen. Kartläggning av surrogatalkoholanvändningen i Finland år 2002. Helsingfors, 2003. 79 s. (Social- och hälsovårdsministeriets rapporter 1236-2115; 2003:3) ISBN 952-00-1313-X

I den här av social- och hälsovårdsministeriet beställda undersökningen kartlades användningen av surrogatalkohol i Finland år 2002. Undersökningen utredde vilka industriella alkoholer och andra giftiga kemikalier som används i berusningssyfte som substitut för alkohol. Vidare utreddes hur och var ämnena i fråga införskaffas samt på vilket sätt de används. Undersökningen kartlägger användarnas sociala profil och de olägenheter som användningen orsakar.

Undersökningen baserade sig på intervjuer med 139 personer från olika delar av landet. För undersökningen intervjuades personer som använder surrogat, myndigheter som arbetar med användare samt representanter för detaljhandeln. I undersökningen användes också tidigare undersökningar och artiklar i anslutning till ämnet. I samband med undersökningen gjordes en kartläggning av alkoholsurrogat och alkohol som härstammar från Ryssland tillsammans med inrikesministeriets polisavdelning.

Resultatet av undersökningen var att som surrogatalkohol används huvudsakligen kemikalier som innehåller olika alkoholer och som säljs på bensinstationer. Mest används produkter som innehåller etanol. Användarnas inställning till dessa ämnen har blivit mera oförsiktiga. Att ämnena eventuellt är skadliga för hälsan har mycket liten betydelse ifall ämnet tidigare konstaterats vara drickbart. Ett bevis på det här är att man inte bryr sig om att produkten är denaturerad. Ämnena är också lätt tillgängliga eftersom de säljs direkt till användaren. På vissa orter verkar spriten österifrån att konkurrera med surrogaten på grund av det förmånliga priset och lättillgängligheten.

Utgående från undersökningen kan man konstatera att det i Finland finns en missbrukargrupp som använder alkoholhaltiga kemikalier som substitut för alkohol. Man borde öka den upplysning om surrogatens faror som riktar sig till användare, myndigheter som arbetar med användarna och försäljare. Försäljarna borde noggrannare övervaka försäljningen av de kemikalier som används som surrogat och produkterna borde förvaras inne i affären och vara bättre övervakade. Att tillsätta olika färgämnen i kemikalierna och att sälja dem i större förpackningar är viktiga åtgärder vid sidan om upplysningen. Ett sista alternativ är att antingen delvis eller helt begränsa tillgången på farliga ämnen.

Nyckelord: alkohol, bostadslöshet, kemikalier, missbrukare, rusmedel, surrogat, utslagning

SUMMARY

Anette Malinen. Survey of the Use of Alcohol Surrogates in Finland Year 2002. Helsinki 2003. 79p. (Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, ISSN 1236-2115; 2003:3) ISBN 952-00-1313-X

The survey that was commissioned by the Ministry of Social Affairs and Health deals with the use of alcohol surrogates in Finland in 2002. It is studied what industrial alcohols and other toxic chemicals are used as surrogates of alcohol for the purpose of getting intoxicated. In addition, it is studied how and from where the substances concerned are obtained and how they are used. The study also delineates the social profile of users and deals with the harms arising as a result of the use.

The material of the survey consists of interviews with 139 persons. The interviewees represent users of surrogates, authorities working with users and retail trade from all over the country. Previous studies and articles related to the theme are also used as sources of information. A survey of surrogate alcohol and alcohol from Russia was carried out in the same connection in co-operation with the Police Department of the Ministry of the Interior.

The survey showed that as alcohol surrogates are mainly used car chemicals containing different alcohols that are sold at petrol stations. Products containing ethanol are used most. The attitude of users towards these substances has become more careless. Possible health effects of the substances are of very little significance if a substance has been found to be fit for drinking. An evidence of this is that denaturation of products is not paid attention to. These substances are also easily available, since they are sold directly to users. In some localities alcohol from Russia seems to compete with surrogates, owing to its cheap price and the easy access to it.

It is stated as a result of the study that there is a group of substance users in Finland that use chemical compounds containing different alcohols as surrogates. Information about the dangers of surrogates should be increased both to users, authorities working with users, and sellers. Sellers should control more carefully the sale of products used as surrogates and the products should be kept under better surveillance inside the shop. Marking with different colors and increasing the size of packets are important measures, besides increased information and intensified control. The last alternative is to limit the access to dangerous substances either partly or wholly.

Key words: abusers, alcohol, chemicals, houselessness, intoxicants, social exclusion, substance, surrogates

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖLLE

Sosiaali- ja terveysministeriö tilasi Diakonia-ammattikorkeakoulun Järvenpään yksiköltä 30.08.2002 selvityksen korvikealkoholien käytöstä Suomessa. Selvityksen tarkoituksena oli lyhyessä ajassa hankkia perustietoa päihtymiseen käytettyjen alkoholikorvikkeiden levinneisyydestä, käytetyistä tuotteista, käyttötavoista ja käyttäjistä.

Työn suoritti sosionomi (AMK) Anette Malinen. Työn tueksi koottiin ohjausryhmä, jonka muodostivat Juha Pyötsiä, neuvotteleva virkamies (pj), STM; Jaakko Ellisaari, ylitarkastaja, STM; Annette Ekman, ylitarkastaja, STTV; Jouni Kylmälä, lehtori, Diakonia-ammattikorkeakoulu; Kari Haavisto, ylitarkastaja, STM ja Olavi Kaukonen, neuvotteleva virkamies, STM. Ryhmä kokoontui kuusi kertaa tutkimuksen aikana.

Kartoitukseen sisältyy Sisäasiainministeriön poliisiosaston kanssa yhteistyössä toteutettu valtakunnallinen korvikealkoholi- ja itäalkoholikartoitus, jossa kahden viikon seurantaajan aikana päihtyneinä säilöön otetuilta henkilöiltä löytyneet korvike- ja itäalkoholit kirjattiin ylös 36 kihlakunnan alueella.

Helmikuussa 2003

Anette Malinen

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	3
REFERAT	5
SUMMARY	7
SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖLLE	9
SISÄLTÖ	11
1 JOHDANTO	13
2 TAVOITTEET JA AINEISTON KERUU	16
2.1 Tutkimuksen kohteena oleva ilmiö	16
2.2 Aineiston keruu	17
2.2.1 Puhelinhaastattelut ja haastattelumatkat	17
2.2.2 Korvikealkoholi- ja itäalkoholikartoitus	18
3 HAASTATELLUT TAHOT	19
4 TIEDOT KORVIKKEIDEN KÄYTTÄJISTÄ LÄÄNEITTÄIN	20
4.1 Etelä-Suomen lääni	20
4.2 Länsi-Suomen lääni	22
4.3 Itä-Suomen lääni	24
4.4 Oulun lääni	24
4.5 Lapin lääni	25
4.6 Yhteenveto haastatteluista	25
4.7 Katukaupan hintatiedot	26
5 KORVIKEALKOHOLI- JA ITÄALKOHOLIKARTOITUS	30
5.1 Etelä-Suomen lääni	30
5.2 Länsi-Suomen lääni	31
5.3 Itä-Suomen lääni	32
5.4 Oulun lääni	33
5.5 Lapin lääni	33
5.6 Korvikealkoholi- ja itäalkoholikartoituksen tulokset	33
6 TIETOJA KORVIKKEIDEN KÄYTÖSTÄ	35
6.1 Päihdetapauslaskenta	35
6.2 Tuotevalvontakeskuksen kartoitus korvikealkoholien käytöstä	36
6.3 Hoitoilmoitusrekisteri	37
6.4 Näkövammaisten keskusliiton rekisteri	38
6.5 Alkoholinkorvikkeista johtuvat myrkytyskuolemat	39
6.6 Yhteenveto tilastoista	41
7 KORVIKKEIDEN KÄYTTÄJIEN ELÄMÄNTILANNE	42
8 KÄYTETYT KORVIKKEET	45
8.1 Tekniset alkoholit	45
8.2 Itäviina	45
8.3 Muut ilmitulleet aineet	46
9 KORVIKKEIDEN HANKINTA JA KÄYTTÖTAVAT	47
9.1 Korvikkeiden hankintatavat	47
9.2 Alkoholijuomien välitys	48

9.3	Korvikkeiden käyttötavat	49
10	KORVIKKEIDEN VAARALLISUUS	51
10.1	Varoitusmerkit ja aineiden vaarallisuus.....	51
10.2	Tuntemukset	53
10.3	Korvikkeiden vaikutus terveyteen	54
10.4	Keinot korvikkeiden käytön lopettamiseksi	56
11	YHTEENVETO.....	58
12	JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSITUKSET	61
	LÄHTEET	65
	KYSYMYKSIÄ KORVIKKEISTA	67
	LIITE 2	69
	LIITE 3	75
	LIITE 4	78

1 JOHDANTO

Tämä tutkimus kartoittaa alkoholinkorvikkeiden sekä muiden myrkyllisten kemikaalien käyttöä päihtymistarkoituksessa Suomessa. Tutkimus suoritettiin haastattelemalla puhe-limitse edustavaa joukkoa viranhaltijoita, korvikkeina käytettyjen tuotteiden kauppiaita sekä korvikkeiden käyttäjiä. Tämä tutkimus on sosiaali- ja terveysministeriön tilaama ja kustantama.

Tutkimuksella selvitetään korvikeaineiden hankinta- ja käyttötapoja haastattelemalla sekä käyttäjiä että käyttäjien parissa työskenteleviä viranomaisia. Tutkimukseen sisältyy valtakunnallinen ”putkakartoitus”, jolla halutaan selvittää kuinka paljon korvikkeita ja itäviinaa löytyy poliisin päihtymyksen vuoksi säilöönottamien hallusta, sillä korvikkeiden ja itäviinan käyttäjien oletetaan usein olevan samoja henkilöitä. Itäviinalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Suomeen usein Virosta tai Venäjältä salakuljetettua alkoholia, jota liikkuu eri puolilla maata ja jonka alkuperästä tai laadusta ei ole useinkaan tarkempaa tietoa.

Itäviina on tutkimuksen kannalta merkittävä myös siksi, että lokakuussa 2001 yhden viikonlopun aikana Virossa (Pärnussa ja Tallinnassa) kuoli 67 henkilöä metanolimyrkytykseen ja monet sokeutuivat sekä saivat aivovaurion. Tappavaa metanolia oli varastettu yksi erä, yhteensä 2 000 litraa ja sitä kaupiteltiin sitruunan makuiseksi maustettuna laitotomana viinana. Norjassa (Tveøy 2002) on myös takavarikoitu useita tuhansia litroja metanolia sisältävää alkoholia vuoden 2002 aikana. Ainakin yhdeksän henkilöä Norjassa menetti henkensä metanolia sisältävien juomien johdosta. Norjassa esiintyneiden juomien arvellaan tulleen maahan Itä-Euroopasta. Uhkakuva on metanolia sisältävien juomien liikkumisesta myös Suomen rajojen sisäpuolella.

Aikaisemmat tutkimukset, joissa käsitellään myös alkoholin korvikkeiden käyttäjiä löytyvät Ilkka Taipaleelta (1982) ja Jouni Kylmälältä (1991). Olavi Kaukonen käsittelee vuonna 1991 julkaistussa artikkelissaan korvikkeiden käyttäjiä ja käyttöä päihdetapauslaskennan tuloksien kautta. Lisäksi Helsingin yliopiston oikeuslääketieteen laitoksen oikeuskemian osaston professori Erkki Vuori on yhdessä muiden kirjoittajien kanssa tehnyt artikkeleita Lääkärilehteen, jotka koskevat kuolemaan johtaneita alkoholimyrkytyksiä.

Ilkka Taipaleen vuonna 1982 julkaistu väitöskirjatutkimus ”Asunnottomuus ja alkoholi”, käsittelee asunnottomuutta, asunnottomia ja poikkeavia alkoholinkäyttäjiä Helsingissä vuosina 1937-1977. Tutkimus on sosiaalishistoriallisesti painottunut ja keskittyy käsitteiden ja määritelmien teoreettiseen selkeyttämiseen. Tutkimus pyrkii selvittämään yksinäisen miehen sosiaalista ja terveydellistä asemaa. Tutkimusaineistona ovat viranomaisasiakirjat, majoitusjärjestöjen asiakirjat, muut aiheeseen liittyvät tutkimukset ja kirjoitukset sekä alan viranomaisten ja järjestöjen toimihenkilöiden haastattelut.

Taipale arvelee tutkimuksensa perusteella, että yksinäisen miehen sosiaalisen aseman kohentaminen, esimerkiksi saattamalla hänet asuntomarkkinoilla tasaveroiseen asemaan perheellisten kanssa, vähentäisi heidän, ja siten myös asunnottomien poikkeavien alkoholinkäyttäjien ennenaikaisia kuolemia, sairastavuutta, laitoshuollon tarvetta, laitosten

käyttöä korvikeasuntoina, juopumuspidätyksiä, häiriörikollisuutta sekä monien viranomaisten työtä. Tämä johtaisi myös todennäköisesti naisten ja miesten kuolleisuuserojen pientymiseen ja naisten tasa-arvon lisääntymiseen. Asunnottomuuden vaikutusta poikkeavien alkoholinkäyttäjien alkoholinkäytön määrään ei tutkimuksessa käsitelty. Vaikka juominen ei vähentyisikään asuntojen tarjonnan avulla, saattaisivat juomisen sosiaaliset ja terveydelliset seuraukset lieventyä. (Taipale 1982, 225-227.)

Taipale käsittelee väitöskirjassaan myös korvikkeiden käyttöä ja sen nimikkeistön kehittymistä. Esimerkiksi nimityksiä puliukko ja pultsari (pulituuri puulakasta valmistettu korvike) on käytetty jo vuodesta 1937 alkaen. Käyttäjien määrä on vaihdellut alkoholi-politiikan muutosten ja korvikkeina käytettyjen uusien aineiden ilmestymisen mukaan. Muutos korvikkeiden käytössä tapahtui vuodesta 1961 lähtien, jolloin T-spriin (tenun) metanolipitoisuus laskettiin alle prosenttiin. Vuonna 1964 silloisen myrkytysasetuksen aikaisemmin edellyttämät varoitusmerkit, pääkallo ja sääriluut, poistettiin pullon kyljestä. Muutoksista johtuen T-spriitä juotiin vuonna 1967 jo 220 000-330 000 litraa. Tällöin käyttäjät olivat kaupunkilaisjuoppoja ja käyttö tapahtui näkyvillä paikoilla, jolloin myös järjestyshäiriöt sekä kuolemantapaukset lisääntyivät. Kyseisen vuoden aikana huoltoviranomaiset puolsivat T-spriin kieltämistä saaden vaatimuksilleen tukea poliisi- ja terveysviranomaisilta. Vaatimusten johdosta tehtiin aluksi teknisiä muutoksia myyntipakkauksiin ja vuonna 1968 lisättiin T-spriihin denaturointiainetta. Keskioluen myynnin alkaminen kahviloissa ja vähittäiskaupoissa 1969 sekä viinakortin käytön poistaminen vuonna 1970 vähensivät T-spriin käyttöä. Samaan aikaan päivä- ja eläkerahojen osuus asunnottomien tuloissa kasvoi ja asunnottomat korvikkeiden käyttäjät siirtyivät jälleen yhä enemmän väkevien viinien juojiksi. Kesällä 1972 T-sprii poistettiin viimein markkinoilta. Siirtymävaiheen aikana esiintyi jonkin verran T-spriin tilalle tulleen Sinolin käyttöä. Pääasiassa korvikkeita ovat käyttäneet miehet. (Taipale 1982, 95, 130-132.)

Jouni Kylmälän lisensointityössä ”Asunnottomien alkoholistien elämää yhteiskunnan ja valtion reunalla, Helsingin pultsarien maailmaa etsimässä” (1991) tarkastellaan Helsingin asunnottomien alkoholistien elämänmäärittäjiä etnografisen kuvauksen keinoin. Tutkimus selvittää millaista sosiaalista järjestystä pultsareiden elämäntapa ilmentää. Aineistona tutkimuksessa on osallistuvalla havainnoinnilla kerättyä aineisto, asunnottomia alkoholisteja koskeva empiirinen tutkimus ja kulttuurisosiologinen teoreettinen kirjallisuus. Kylmälän tutkimuksen tuloksena paljastui kaksi erilaista asunnottomien alkoholistien tyyppiä: maalainen ja kaupunkilainen (nuoret ja vanhat). Tyypit rakentuvat kolmen eri elinympäristön, koiran, asuntolan ja yksityisasunnon mukaan. Tutkimuksen kuvauksilla ja erittelyillä on pyritty havainnoimaan pultsareiden käyttäytymistä sosiaalipalveluiden käyttäjinä. Habituksesta johtuvat erot näkyvät myös sosiaalivirastossa asioitaessa. Tutkimuksessa ilmeni, että sosiaalihuollolliset palvelut ovat suuntautuneet yksinäisille maaseutuhabituksen omaaville miehille eivätkä niinkään kaupunkilaishabituksen omaaville, joiden käyttäytyminen ei ilmene hattu kourassa nöyryytenä vaan aggressiivisena ja päämäärätietoisena toimintana. Myös korvikkeiden käyttö eroaa näiden kahden ryhmän välillä akselilla nuoret - vanhat. Nuoremmat käyttäjät kauhistelevat korvikkeiden käyttöä ja vanhemmat korvikkeiden käyttäjät kammoksuivat nuorempien lääkkeiden ja huumeiden sekakäyttöä. Kummassakin ryhmässä tapahtui kuitenkin lipsumista eri aineiden käytössä. Tosin korvikkeiden käyttöä leimasi ajatus ”pohjalle puutoamisesta” eli todellinen pultsari tarttuu korvikkeisiin kun muuta alkoholia ei ole saatavilla ja rahat ovat lopussa.

Kaukonen kartoittaa artikkelissaan ”Korvike- ja liuotinaineita käyttävät sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaat 1991” (1993) korvikkeiden ja liuotinaineiden käyttäjien sosiaalista kuvaa ja tilannetta vuoden 1991 päihdetapauslaskennan valossa. Päihdetapauslaskenta toteutetaan neljän vuoden välein yhden vuorokauden aikana maan kaikissa sosiaali- ja terveyspalveluyksiköissä, joissa kohdataan päihteiden käyttäjiä. Kaukosen tutkimusaineistona on vuoden 1991 laskennan tulokset.

Tutkimusvuorokauden aikana rekisteröitiin sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksessa 7 631 ”päihdetapaus”, joista 642 käytti myös korvikkeita. Laskennan perusteella korvikkeiden käyttäjiä arvioitiin kohdattavan sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina vuosittain noin 5 000 henkilöä. Korvikkeiden käyttäjiä oli yhteensä noin 8 prosenttia kaikista päihdetapauksista tutkimusajankohtana. Tutkimuksen mukaan vain yksi neljästä korvikkeiden käyttäjästä asui omassa tai vuokra-asunnossa, ja muutkin sosiaaliset kiinnikkeet olivat melko vähäiset. Tutkimusaineiston perusteella käyttäjät olivat asunnottomuutensa, työttömyytensä, sosioekonomisen asemansa ja sosiaalisten suhteittensa vuoksi merkittävästi huono-osaisempia kuin väestö keskimäärin. Käyttäjistä 94 prosenttia oli miehiä, joista 60 prosenttia oli 30-49 -vuotiaita. Siviilisäädyltään naimattomia oli 52 prosenttia ja eronneita 39 prosenttia. Eläkkeellä käyttäjistä oli kolmannes (34%) ja työttömiä 54 prosenttia. Asumislaitokset, ensisuoijat ja päiväkeskukset olivat muodostuneet heille turvapaikoiksi. Kartoituksen perusteella korvikkeiden käyttäjien ongelmat ovat hyvin moninaisia, eikä kaikissa laitoksissa ole tarpeeksi ammatillista henkilökuntaa, jonka avulla ongelmiin päästäisiin vaikuttamaan. Kaukonen toteaa, että pienelläkin sosiaalihuollon joustavuuden lisäämisellä käyttäjien asioimiskynnystä voidaan madaltaa. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten liikkumisella avun tarvitsijoiden parissa saataisiin aikaan huomattavia tuloksia korvikkeiden käyttäjien keskuudessa. Vastaamalla tehokkaasti ja kohdennetusti kyseisen asiakaskunnan tarpeisiin, saavutettaisiin nopeasti myös taloudellisesti mittavia tuloksia. (Kaukonen 1993, 365-371.)

Professori Erkki Vuori kuvaa, yhdessä Kari Kivistön, Anna Pelanderin ja Juha Pyötsiän kanssa kirjoittamassaan artikkelissa (1997) ”Metanolimyrkytysten hoito ja metanolin aiheuttamat kuolemat talvikautena 1995-1996” merkittävästi lisääntyneitä metanolimyrkytyksiä. Syynä metanolimyrkytyksiin on ollut metanolia sisältävät tuulilasipesunesteet. Aikaisemmin kuolemaan johtaneet metanolimyrkytykset ovat olleet Suomessa harvinaisia, vain muutama vuodessa. Tähän on vaikuttanut metanolin rajoitettu saanti, sillä erittäin myrkyllisenä kemikaalina sen käytön valvonta on ollut huolellista ja tarkkaa. Syksyllä 1995 metanolin aiheuttamat kuolemat yllättäen lisääntyivät ja talvikautena 1995-1996 niitä todettiin yhteensä 14. Samaan aikaan kun kuolemat lisääntyivät, oli metanoli otettu käyttöön autojen tuulilasipesunesteissä, ja markkinoille ilmestyi useita erilaisia metanolia sisältäviä tuotteita. Metanolimyrkytyksiin sairastuu lähinnä teknisiä alkoholeja sisältäviä kaupallisia tuotteita väärinkäyttäviä alkoholisteja. (Vuori, Kivistö, Pelander & Pyötsiä 1997, 1529-1532.)

2 TAVOITTEET JA AINEISTON KERUU

Tutkimuksen tavoite on saada selville, mitä teknisiä alkoholeja tai muita kemikaaleja sisältäviä tuotteita käytetään alkoholin korvikkeina, kuinka ja mistä niitä hankitaan sekä miten niitä käytetään päihtymistarkoituksessa? Lisäksi selvitetään käyttäjien sosiaalista profiilia ja korvikkeiden käytön seurauksesta syntyviä haittoja.

2.1 Tutkimuksen kohteena oleva ilmiö

Terminä korvike kattaa hyvin monenlaiset valmisteet. Pääsääntöisesti kysymys on muuhun kuin päihdyttävään tarkoitukseen valmistetuista kaupallisista tuotteista, joita on mahdollista käyttää päihtymistarkoituksessa joko hengittämällä (imppaamalla), juomalla, teoreettisesti jopa suoneen piikittämällä tai ihon läpi imeyttämällä. Tässä tutkimuksessa keskitytään ainoastaan teknisiin alkoholivalmisteisiin ja niiden käyttöön juomalla.

Etanolia on ravintolassa tarjottava alkoholi. Teknisenä alkoholina sitä käytetään autojen tuulilasinpesunesteissä (30-100% vahvuisena) sekä jäänestoaineina (10-65% vahvuisena), sillä se kestää kovankin pakkasen jäätymättä. Etanoli tehdään juomakelvottomaksi denaturoimalla eli lisäämällä siihen kemikaaleja, jotka tekevät sen nautintakelvottomaksi, mutta eivät muuta käyttötarkoitusta. Useimmat tämän selvityksen mukaan korvikkeina nykyisin käytetyt tuotteet sisältävät denaturoitua etanolia. Isopropanolia käytetään autojen tuulilasinpesunesteissä (10-95% vahvuisena), jäänestoaineena (30-85% vahvuisena) sekä lukkosulana (60-80% vahvuisena). Metanolia, käytetään autojen tuulilasinpesunesteissä 10-60% vahvuisena. Etyleeniglykolia sisältävät myös autojen tuulilasinpesunesteet (5-20% vahvuisena) sekä jäähdytinnesteet ja pakkasnesteeet (40-100% vahvuisina). (Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskuksen kemikaalirekisterin tuoterekisteri.)

Alkoholivalmisteilla tarkoitetaan tässä tuotteita, jotka sisältävät enemmän kuin 2,8 tilavuusprosenttia etyylialkoholia ja jotka eivät ole nautittavaksi tarkoitettuja alkoholi-juomia eivätkä väkiviinaa. Tällaisia valmisteita ovat esimerkiksi kemikaliotuotteet, pesunesteet ja alkoholipitoiset elintarvikkeet. Niissä käytetyt alkoholit ovat mm. etanoli (juomakelpoinen alkoholi mikäli sitä ei ole denaturoitu), metanoli, etyleeniglykoli tai isopropanoli, jotka ovat etanolia lukuun ottamatta pieninäkin pitoisuuksina elimistöön joutuessaan myrkyllisiä. Alkoholivalmisteet voivat olla myös denaturoituja. Denaturoinnilla tarkoitetaan väkiviinaan (etanolia sisältäviin tuotteisiin) lisättyjä denaturointiaineita, joiden tarkoitus on muuttaa aine nautittavaksi kelpaamattomaksi. (Alkoholilaki 1143/94, 3§.) Denaturointiaineita käytetään joko yksin (lievästi denaturoitu etanoli) tai kahta denaturointiainetta kolmena eri yhdistelmänä (vahvasti denaturoitu etanoli). Denaturointiaineet ovat ihmiselle suurina pitoisuuksina vaarallisia, mutta eivät toiseen aineeseen lisättyinä pieninä pitoisuuksina aiheuta välitöntä hengenvaaraa. (Sosiaali- ja terveysministeriön päätös 892/1995.) Sosiaali- ja terveysministeriön vahvistamassa denaturoimisaineluettelossa mainitut denaturoimisaineet ovat asetoni, benssiini, t-butanoli, n-butanoli, i-butanoli, denatoniumbentsoaatti, dietyyliiftalaatti, etyyliasettaatti, etyylieteri, mentoli, metyylietyyliketon, metyyli-isobutyylketon, piparminttuöljy, sykloheksaani ja tärpähti. Myös metanolilla on aikaisemmin denaturoitu etanolia. Nykyisin me-

tanolin käyttö denaturointiaineena on lopetettu. (Sosiaali- ja terveysministeriön asetus 162/2002.)

Suomessa kylmien vuodenaikojen vuoksi käytetään ajoneuvojen lasinpesu- ja pakkas- nesteissä etanolia, etyleeniglykolia ja isopropanolia sekä metanolia. Kyseisiä tuotteita käytetään myös vastoin tuotteiden alkuperäistä tarkoitusta alkoholikorvikkeina päih- tymistarkoituksessa. Korvikkeina käytettäviä teknisiä alkoholeja sisältäviä huoltoasema- tuotteita ovat jarrunesteet, polttonesteet, jäänestoaineet ja pesuaineet, jotka kaikki ovat hinnaltaan varsin edullisia verrattuna Alkon alkoholijuomiin. Huoltoasematuotteita on kutsuttu haastatteluissa tentuksi tai tenuksi. Nimi on lyhenne aikaisemmin käytetystä talousspriistä (T-sprii), jonka myynti lopetettiin jo vuonna 1972, mutta jonka nimi on jäänyt elämään. Lisäksi käytetään kemikaalituotteita kuten partavesiä, hajuvesiä, hius- vesiä ja suuvesiä. Selvityksen aikana tehdyissä haastatteluissa käytetty nimi ”kolina” tulee tuotemerkki Eau de Colognen mukaan ja sillä tarkoitetaan edellä mainittuja kemi- kaalituotteita. (Taipale 1982, 92.) Myös erilaiset ihonpuhdisteaineet, muun muassa sai- raaloissa käytettävät desinfiointiaineet, tulivat tutkimuksen haastatteluissa ilmi korvik- keina käytettyinä tuotteina. Edellä lueteltujen korvikkeiden lisäksi mainittiin joitakin luontaistuotekaupoissa ja apteekeissa myytäviä tuotteita sekä yllättävän usein imppaa- malla päihdyntarkoituksessa käytetyt sytytinkaasut, liimat ja bensa, jotka eivät sisällä teknisiä alkoholeja ja jotka eivät ole tämän selvityksen tarkoittamia alkoholin korvikkei- ta.

2.2 Aineiston keruu

Selvityksen pohjatyönä laadittiin kartoitus pääkaupunkiseudulta syyskuussa 2002. Sil- loin haastateltiin Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla korvikkeiden käyttäjiä heidän ma- japaikoissaan, ensisuojuissa ja soppatykkien äärellä sekä heidän kanssaan tekemisissä olevia viranomaisia ja muita työntekijöitä. Pääkaupunkiseudun kartoituksen jälkeen teh- tiin lokakuussa yhdeksäntoista paikkakuntaa käsittävä puhelinhaastattelukierros. Haas- tattelupaikkakunnat valittiin ohjausryhmän kanssa siten, että otos olisi valtakunnallisesti edustava. Puhelinhaastattelujen tulosten analysoinnin jälkeen tutkija vieraili kuudella eri paikkakunnalla, jotka oli yhdessä ohjausryhmän kanssa valittu. Tutkimusta varten on haastateltu asian kanssa tekemisissä olevia viranomaisia (poliisia, sosiaali- ja tervey- denhuollossa ja seurakunnissa työskenteleviä) sekä joitakin järjestöjen edustajia. Lisäksi haastateltiin korvikkeiden käyttäjiä ja myyjiä huoltoasemilla, marketeissa ja vara- osaliikkeissä eri paikkakunnilla. Professori Erkki Vuorta Helsingin Yliopiston oikeus- lääketieteen laitoksen oikeuskemian osastolta on haastateltu kuolinsyytilastojen johdos- ta. Lisää taustatietoa asiasta on hankittu olemassa olevista tutkimuksista ja rekistereistä sekä lehtiartikkeleista ja Stakesin päihdetapauskennasta.

2.2.1 Puhelinhaastattelut ja haastattelumatkat

Tutkimus aloitettiin lokakuussa 2002 puhelinhaastattelemalla yhdeksäntoista eri puolilla Suomea sijaitsevan paikkakunnan viranomaisia. Paikkakuntien valinnassa ensisijainen kriteeri oli paikkakunnalla sijaitseva ensisuoja tai päiväkeskus. Oletuksena oli, että kor- vikekäyttö olisi laajempaa kyseisillä paikkakunnilla. Listaun valittiin myös muutamia pienempiä paikkakuntia. Paikkakunnat olivat eri puolelta Suomea, jotta mahdolliset alueelliset erot tulisivat selvemmin näkyviin. Tarkoitus oli saada kattava kuvaus Suo-

men tilanteesta korvikkeiden käytön osalta. Puhelinhaastatteluiden jälkeen tehtiin haastattelumatka kuudelle eri paikkakunnalle, joissa viranomaisten lisäksi haastateltiin myös korvikkeiden käyttäjiä.

Puhelinhaastattelu- ja vierailupaikkakunnat (X)

-Forssa	-Kuusankoski	-Sotkamo
-Ikaalinen	-Lahti X	-Suonenjoki
-Ivalo	-Lappeenranta	-Tampere X
-Joensuu	-Oulu X	-Tornio
-Jyväskylä X	-Rauma	-Turku X
-Kauhava	-Rovaniemi X	-Vaasa
-Kitee		

Puhelinhaastatteluissa käytettiin valmiiksi tehtyä haastattelukaavaketta, jonka kysymykset päätettiin ohjausryhmässä (Liite 1). Samat kysymykset kysyttiin kaikilta haastatelluilta. Puhelinhaastatteluiden perusteella valituille kuudelle paikkakunnalle matkustettaessa haastattelumetodina oli teemahaastattelu. Se mahdollisti vapaan keskustelun aiheen ympärillä, jolloin esille tuli asioita, joita ei muuten olisi osattu kysyäkään. Liikkeelle lähdettiin kuitenkin samoista teemoista, joita käytettiin puhelinhaastatteluissa.

2.2.2 Korvikealkoholi- ja itäalkoholikartoitus

Lokakuussa 2002 lähti kolmellekymmenellekuudelle poliisilaitokselle eri puolille Suomea korvikealkoholeja ja itäviinaa koskeva ”putkakysely”, joka toteutettiin yhteistyössä sisäasiainministeriön poliisiosaston kanssa. Kysely toteutettiin viikkojen 43 ja 44 aikana. Kyselyn tarkoitus oli kartoittaa päihtyneen säilöönoton yhteydessä takavarikoitujen korvikealkoholien ja itäviinan laatu (Liite 2). Kyselyyn vastasi poliisin säilöönottosuojien henkilöstö. Itäviina oli mukana kartoituksessa, sillä se näyttää halvan hintansa ansiosta olevan teknisten alkoholien korvikemaisen käytön suurin kilpailija Suomessa.

Korvikealkoholikartoitukseen osallistuneet päihtyneiden säilöönottosuojat kihlakuntien poliisilaitosten mukaan:

-Espoo	-Kitee	-Pori
-Forssa	-Kotka	-Rovaniemi
-Haapajärvi	-Kouvola	-Saarijärvi
-Helsinki	-Kuhmo	-Seinäjoki
-Hämeenlinna	-Kuopion seutu	-Tampere
-Ikaalinen	-Kuusamo	-Tornio
-Imatra	-Käsivarsi (Muonio)	-Turku
-Inari-Utsjoki	-Lahti	-Vaasa
-Joensuu	-Lappeenranta	-Vantaa
-Juva	-Lieksa	-Ylivieska
-Jyväskylä	-Nurmes	
-Kajaani	-Närpiö	
-Kemi	-Oulu	

3 HAASTATELLUT TAHOT

Puhelinhaastatteluiden perusteella päätettiin, kannattaako kyseisille paikkakunnille matkustaa lisätietojen saamiseksi. Paikkakuntia joille tehtiin erikseen haastattelumatka, olivat Turku, Tampere, Lahti, Jyväskylä, Oulu ja Rovaniemi. Nämä siis jo syyskuussa haastateltujen Helsingin, Espoon ja Vantaan lisäksi. Matkustuspäätökseen ensisijaisesti vaikuttaneita seikkoja ovat olleet paikkakunnalla sijaitseva ensisuoja tai päiväkeskus, jossa on mahdollista kohdata korvikkeiden käyttäjiä. Puhelimitse haastateltujen viranomaisten tietämys korvikkeiden käyttäjistä ja ylipäättänsä paikkakunnan korvikkeiden käyttötilanteesta ovat myös olleet ratkaisevia matkustuspäätöstä tehtäessä. Haastatellut paikkakunnat ja henkilöt ovat liitteenä raportin lopussa (Liite 3). Haastatellut viranomaiset on määritelty heidän professiostaan (virkanimikkeestään), ei heidän edustamansa viranomaistahon (instituution) mukaan.

Raporttia varten on haastateltu 139 henkilöä eri puolilta Suomea. Jokaiselta edellisessä kappaleessa mainitulta paikkakunnalta haastateltiin poliisiviranomaista (36 henkilöä) sekä ensisijaisesti päihdeidenkäyttäjien kanssa työskentelevää sosiaali- tai terveystyöntekijää (yhteensä 45 henkilöä). Viimeksi mainitun henkilön löytäminen eri paikkakunnilla oli haasteellista. Suurimmista kaupungeista tavoitettiin päihdetyöstä vastaavia sosiaalityöntekijöitä. Pienemmillä paikkakunnilla ohjattiin soittamaan paikkakunnan A-klinikalle tai katkole. Paikkakunnilla, joille tehtiin haastattelumatka, haastateltiin viranomaisten lisäksi alkoholinkorvikkeiden käyttäjiä (29 henkilöä) ja kaupan edustajia, joista osaa myös puhelinhaastateltiin. Kaupan edustajat (yhteensä 25 haastateltua) olivat huoltoasemien, markettien ja varaosaliikkeiden myyjiä sekä omistajia. Lisäksi haastateltiin neljää päihdetyöstä vastaavaa työntekijää eri seurakunnista.

Arviot käyttäjien määrästä vaihtelivat riippuen siitä kuka viranomainen (ensisuoja, A-klinikka, poliisi, sosiaalityöntekijä tai katko) asiaa arvioi. Lukumääräarvioiden erojen syynä on, että eri viranomaiset kohtaavat ja havaitsevat alkoholinkorvikkeiden käyttäjiä eri tavoin. A-klinikka ja katko kohtaavat käyttäjiä silloin kun käyttäjät haluavat päästä riippuvuudestaan irti. Ensisuojissa tilanteesta tiedetään tarkemmin, sillä suurin osa korvikkeiden käyttäjistä on asunnottomia. Näin ollen arviot käyttäjien määrästä vaihtelevat paikkakuntien sisällä hyvinkin paljon.

4 TIEDOT KORVIKKEIDEN KÄYTTÄJISTÄ LÄÄNEITTÄIN

Tutkimuspaikkakunnat sijaitsevat eri puolilla maata ja niihin on valittu sekä suuria että pieniä. Haastatteluiden tulokset käydään seuraavaksi läpi lääneittäin, sillä Suomen korvikkeidenkäyttötilannetta tarkastellaan yleisellä tasolla ei kunnittaisella. Tekstissä käytetään termejä korvikkeiden ja korvikealkoholien käyttäjät, joilla tarkoitetaan teknisten alkoholien käyttäjiä. Mikäli jollakin paikkakunnalla on haastatelussa mainittu käytettävän huomattavia määriä muita valmisteita (kiljua, pontikkaa, pirtua tai itäviinaan), mainitaan tämä erikseen. Jokaisen paikkakunnan alussa on sulkuihin kirjoitettu paikkakunnan asukasluku, joka on väestörekisterikeskuksen 30.11.2002 päivitetyn rekisteritilanteen mukainen. (Väestörekisterikeskus 2002)

4.1 Etelä-Suomen lääni

Espoossa (asukasluku 221 000) haastatellut viranomaishenkilöt arvioivat kohtaamiensa korvikealkoholien käyttäjien lukumäärän olevan 5-10 henkilön välillä. Luku on jokaisen haastatellun karkea arvio niiden henkilöiden määrästä, joita työssään kohtaavat. Se ei välttämättä kerro täysin Espoon korvikkeiden käyttäjien kokonaismäärää. Yhteistä haastatelluille on, että he arvioivat korvikealkoholien käytön vähentyneen viimeisen viiden vuoden aikana. Syynä tähän pidettiin itäviinan liikkumista paikkakunnalla sekä kiljun ja kotiviinin kauppaa. Korvikkeiden käyttäjien ikäjakauma on varsin vaihteleva. Haastatellut arvelivat käyttäjien iän vaihtelevan 25-60 ikävuoden välillä. Käyttäjät ovat noin 95 - prosenttisesti miehiä. Naisten osuus nähtiin lähinnä marginaalisena ja varsin satunnaisena.

Forssassa (asukasluku 18 000) korvikealkoholien käyttäjien määrän arveltiin vähentyneen huomasti viimeisen viiden vuoden aikana. Kaupunkia pidettiin itäviinan valtaamana ja trokarien toiminta on haastateltujen mukaan hyvin aktiivista. Käyttäjiä arveltiin olevan noin 5 henkilöä, jotka olisivat pääsääntöisesti miehiä 40 ikävuoden molemmin puolin. Yli 50-vuotiaiden arveltiin jo kuolleen pitkäaikaisen käytön ja useiden eri sairauksien yhteisvaikutuksesta.

Helsingissä (asukasluku 560 000) lähes kaikki haastatellut arvelivat korvikkeiden käytön vähentyneen viimeisen viiden vuoden aikana. Tämän arveltiin johtuvan itäviinan helpposta saatavuudesta ja edullisesta hinnasta sekä sekakäytön lisääntymisestä. Pillereitä liikkuu paljon katukaupassa ja niitä käyttävät myös alkoholistit. Käyttäjien määrän arvioitiin liikkuvan 100-200 välillä. Korvikkeiden käyttäjien keski-ikäksi arvioitiin 40-50 vuotta. Alle 30-vuotiaiden arveltiin käyttävän huumeita sekä kaikkia aineita (lääkkeitä, alkoholia ja huumeita) sekaisin. Satunnaisesti, mikäli muita aineita ei ole saatavissa, heille käy myös korvikkeet. Vanhimpien korvikkeiden käyttäjien arveltiin olevan 70-vuotiaita. Miehiä korvikkeiden käyttäjistä on noin 90 prosenttia, vaikka muutama käyttäjä itse arveli luvun olevan vain 50 prosenttia. Arvioiden erilaisuus kertoo erilaisista käyttäjäryhmistä sekä siitä kuinka viranomaiset eri käyttäjäryhmiä kohtaavat.

Kuusankoskella (asukasluku 20 000) korvikkeiden käyttäjien määrän arvioitiin viimeisen viiden vuoden aikana vähentyneen itäviinan helpon saatavuuden vuoksi. Paikkakunnalla sosiaaliviranomaisen arvio käyttäjien määrästä oli alle 30 henkilöä, jotka olisivat iältään 30 ja 50 ikävuoden väliltä. Kouvolassa sijaitseva kihlakunnan poliisilaitos arvioi korvikkeiden käyttäjiä olevan vain kymmenen koko kihlakunnan alueella. Käyttäjistä noin 95 prosenttia on miehiä ja heidän ikänsä vaihteli 30-50 ikävuoden välillä.

Lahdessa (asukasluku 98 000) korvikkeiden käyttäjien määrän arveltiin pysyneen samana viimeisen viiden vuoden aikana. Käyttäjien määrän arviot vaihtelivat 5-25 henkilön välillä. Eräs päihdetyöntekijä arvioi kaupungissa olevan noin 100-150 henkilöä, jotka parempien aineiden loputtua tarttuvat myös korvikepulloon. Käyttäjämääräarvioiden erot johtuvat jälleen eri viranomaisten välisistä eroista kohdata korvikkeiden käyttäjiä. Myös käyttäjien sukupuolijakauman arviot vaihtelivat miesten määrän ollessa 70-100 prosentin välillä. Ikäjakauman suhteen arviot Lahdessa olivat melko yhteneviä. Käyttäjien keski-ikä arvioitiin olevan 50 ikävuodessa.

Lappeenrannan (asukasluku 59 000) tilanne teknisten alkoholien osalta on hyvin erilainen verrattuna muihin paikkakuntiin Etelä-Suomen läänin alueella. Itäviina näyttää viranomaisten mukaan syrjäyttäneen muun korvikealkoholin käytön. Muun muassa A-klinikan sairaanhoitaja haastattelussaan kertoi, ettei ole törmännyt vuosiin korvikkeiden käyttäjiin. Eräs haastateltu poliisin edustaja arvioi tavanneensa korvikkeiden käyttäjän vain kerran viimeisen kahden vuoden aikana. Käyttäjien vähäisyydestä johtuen ei voida esittää Lappeenrannan teknisten alkoholien käyttäjistä ikä- tai sukupuolijakauma-arviota.

Vantaalla (asukasluku 182 000) korvikkeiden käyttäjien arveltiin jonkin verran vähentyneen viimeisen viiden vuoden aikana. Syitä vähentymiselle ei osattu varmasti nimetä, mutta sen arveltiin johtuvan itäviinan saatavuuden lisääntymisestä (poliisin ja sosiaalityöntekijän arvion mukaan Vantaalta löytyy ammattimaisia trokareita noin tusinan verran) sekä vanhempien käyttäjien kuolemista. Korvikkeiden satunnaiskäyttäjiä Vantaalla arveltiin olevan useita kymmeniä, maksimissaan jopa sata henkilöä. Poliisin arvion mukaan pääasiassa korvikkeita käyttäviä on alle 20 henkilöä. Kolinan sekä ohenteiden käytön arveltiin kokonaan loppuneen. Miehiä käyttäjistä on noin 90 prosenttia ikäjakauman ollessa 40 ja 50 vuoden välillä.

Kuudella seitsemästä Etelä-Suomen läänin alueella haastatellulla paikkakunnalla korvikkeiden käytön arvioitiin vähentyneen viimeisen viiden vuoden aikana. Suurimpana syynä muutokseen pidettiin itäviinan lisääntymistä katukaupassa. Muita syitä olivat kiljun ja kotiviinin organisoitu katukauppa sekä lisääntynyt sekakäyttö.

Haastatteluiden tulokset pääkaupunkiseudulta

Syyskuun haastattelut on suoritettu muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta 7.9-7.10.2002 välisenä aikana Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla. Tällöin haastateltuja henkilöitä olivat sosiaali- ja terveysturvaviranomaiset, poliisit, käyttäjät ja alkoholikorvikkeita myyvät tahot kuten huoltoasemat.

Kaikissa haastatteluissa ilmitulleita korvikkeina käytettyjä teknisiä alkoholeja olivat Lasol (lasinpesuneste), Sinol (polttoneste), Marinol (polttoneste) ja Masinol (polttoai-

neen jäänestoaine). Käyttäjät itse mainitsivat Lasolin ja Marinolin ykkösinä, työntekijät puolestaan Lasolin. Korvikkeina aiemmin tunnettuja jarrunesteitä, kuten Aerolia ei kukaan viranomaisista muistanut nähneensä tai kuululleensa enää aikoihin käytetyn. Muutama käyttäjä kertoi Aerolin saannin vaikeutuneen huomattavasti viime vuosina myyjien tehostuneen valvonnan vuoksi, mutta kertoivat ainetta silti käytettävän. Sama ongelma oli heidän mielestään myös Lasolin ja muiden huoltoasematuotteiden kohdalla. Toisinaan niitä saattoi saada hyvällä tuurilla ostettua tai varastettua. Yhteistä viranomaisten ja käyttäjien haastatteluissa olivat huoltoasemilla myytävien teknisten alkoholien hankinta joko varastamalla tai ostamalla. Käyttäjien mukaan aina löytyy joku kaveri, joka on tarpeeksi vakuuttava ja selvä ja jolle tuotteita huoltoasemalta myydään. Jos ei myydä, niin käydään porukalla varastamassa. Eau de Cologne tuotteita tai muita kemikaaleja ei tullut haastatteluissa ilmi. Muutama henkilö arvioi, että niitä saattaisi satunnaisesti joku käyttää ”vanhasta muistista”.

Itse tehty kilju oli myös useassa viranomaisten ja päihteidenkäyttäjän haastattelussa mainittu korvike. Laittoman kotipolttoisen pontikan tai laillista vahvemman kotitekoi- sen oluen mieltäminen korvikkeeksi viittaa siihen, etteivät kaikki viranomaistahot enää ymmärrä teknisten alkoholien juomisen erityislaatua ja hengenvaarallisuutta. Onko korvikkeiden käyttö muuttunut pulituuriajoista jo niin pienen marginaaliryhmän toiminnaksi, etteivät kaikki viranomaisetkaan osaa nimetä ilmiötä? Käyttäjät perustelivat kiljun käyttöä sillä, että kun itse tekee, niin tietää mitä saa. Lisäksi itäviinaa käytetään haastateltavien mukaan paljon Helsingin alueella, Espoossa ja jonkin verran Vantaalla - Helsingissä erityisesti siksi, että itäviinan hakumatkat keskustan myyntipaikoilta ovat helpoja joukkoliikennettä hyväksikäyttäen. Myös Espoosta ja Vantaalta tehdään itäviinan hakureissuja Helsingin keskustaan. Suurin osa haastatelluista viranomaisista piti halpaa itäviinaa suurimpana syynä siihen, että korvikkeina käytettyjen teknisten alkoholien käyttömäärä on viime vuosina pääkaupunkiseudulla vähentynyt.

Kolmestatoista haastatellusta yksitoista oli sitä mieltä, että teknisten alkoholien korvikkeenomainen käyttö olisi selvästi vähentynyt viime vuosien aikana. Erään poliisin mukaan korvikkeiden käyttö heidän asiakaskunnassaan vaihtelee hyvin paljon jopa vuosittain. Hän arvioi, että korvikkeiden käyttäjiä olisi tulossa uusi sukupolvi. Myös eräs sosiaalityöntekijä arvioi korvikkeiden käyttäjien määrän olevan nousussa. Syynä tähän hän piti asunnottomuuden ja työttömyyden kurjistavaa vaikutusta. Hänen mukaansa ei voida puhua enää 50-60-vuotiaista korvikkeiden käyttäjistä, vaan jopa alle 40-vuotiaista. Merkillepantavaa on myös käyttäjien näkemys korvikkeiden käytön kasvusta. Tämä on ristiriidassa alueella toimivien viranomaisten näkemyksien kanssa.

Pääkaupunkiseudun haastattelujen perusteella voidaan todeta alkoholinkorvikkeiden käytön olevan vuodesta riippuen varsin vaihtelevaa. Käyttäjäkunnan suuruus riippuu myös vuodenajasta: kesällä käyttäjiä on enemmän. Korvikkeiden käyttömäärät taas vaihtelevat yksilötasolla joko jatkuvana tai satunnaisena käyttönä.

4.2 Länsi-Suomen lääni

Ikaalisista (asukasluku 8 000) haastatellut viranomaiset eivät osanneet arvioida käyttäjien määrää tarkasti. He kertoivat käyttäjien olevan omissa oloissaan. Resurssipulan vuoksi sosiaalityöntekijöillä ei ole mahdollisuutta tehdä kotikäyntejä heidän luoksensa.

Poliisi kohtaa käyttäjiä hyvin harvoin, sillä käyttäjät asustelevat rauhassa omissa oloissaan eivätkä aiheuta häiriöitä muille. Poliisin arvion mukaan käyttäjiä olisi 5-10 henkilöä. Miehiä käyttäjistä arvioitiin olevan yli 90 prosenttia ja heidän ikänsä on keskimäärin 50 vuotta. Korvikkeiden käytön arveltiin kuitenkin vähentyneen Ikaalisissa viimeisen viiden vuoden aikana, sillä vanhemmat käyttäjät olivat menehtyneet.

Jyväskylässä (asukasluku 81 000) arviot korvikkeiden käyttäjien määrästä vaihtelivat. Enemmistö haastatelluista (ensisuoja ja poliisi mukaan lukien) kuitenkin arvioi korvikkeiden käyttäjiä olevan kaupungissa 5-15 henkilöä, enintään 20 henkilöä. Erään järjestön edustaja, joka tässä luokitellaan viranomaisihoksi, arvioi käyttäjien määräksi hieman alle 100 henkilöä. Haastatellut (myös käyttäjät) olivat lähes yksimielisiä siitä, että korvikkeiden käyttö on kaupungissa vähentynyt. Syinä vähentymiselle pidettiin kiljun (paikallinen nimitys ”mulju”) tehokasta myyntiverkostoa sekä lääkkeiden ja alkoholin sekakäytön lisääntymistä. Myös itäviinaa liikkuu kaupungissa. Miesten osuus käyttäjistä vaihteli arvioiden mukaan 65-100 prosentin välillä. Nuorimmat käyttäjät ovat 20-vuotiaita, vanhimmat 70-vuotiaita. Suurin osa käyttäjistä on kuitenkin 40-50-vuotiaita. Useat haastattelemani viranomaisista esittivät huolensa siitä, etteivät Jyväskylän sosiaalipalvelut tavoita kaikkia korvikkeiden käyttäjiä.

Kauhavalla (asukasluku 8 000) käyttäjiä arvioitiin olevan yli 10 henkilöä. Yli 90 prosenttia heistä on miehiä, iältään 40-60-vuotiaita. Vastaajat eivät osanneet arvioida onko käyttäjien määrä muuttunut viimeisen viiden vuoden aikana.

Raumalla (asukasluku 37 000) korvikkeiden käyttäjien määrän arvioitiin vähentyneen viiden viime vuoden aikana. Syinä muutokseen pidettiin vanhojen käyttäjien kuolemia, nuorten sekakäyttöä sekä halpaa ”laivaviinaa” (satamakaupunkiin rahtilaivojen mukana tulevaa alkoholia). Satunnaisesti korvikkeita käyttäviä olisi haastateltujen mukaan kuitenkin 15-20 henkilöä, joista yli 90 prosenttia on miehiä. Käyttäjien iät vaihtelevat 40-60 ikävuoden välillä.

Tampereella (asukasluku 200 000) arviot käyttäjien määrän kehityksestä viimeisen viiden vuoden aikana vaihtelivat. Osa haastatelluista arveli sen pysyneen ennallaan, osa epäili käytön vähentyneen. Syinä vähenemispäilyille olivat varsinkin nuoremman polven sekakäyttö (alkoholi, lääkkeet ja huumeet), vanhempien käyttäjien kuolemat ja siirtyminen vanhainkotien asukkaiksi. Käyttäjiä arvioitiin olevan enintään 50 henkilöä. Pienin arvio oli 5 henkilöä. Käyttäjistä yli 95 prosenttia on miehiä, ikäjakautuksen ollessa 30-60 vuoden välillä. Suurin osa käyttäjistä on haastateltujen arvion mukaan 40-50-vuotiaita.

Turussa (asukasluku 175 000) arviot käyttäjien määrän muutoksista vaihtelivat vielä enemmän kuin Tampereella. Osa haastatelluista arveli korvikkeiden käytön lisääntyneen, osa taas vähentyneen. Käyttäjiä arvioitiin olevan 10-50 henkilöä, riippuen siitä kuinka haastatellut viranomaiset työssään käyttäjiä kohtasivat. Käyttäjien keski-ikä oli kaikkien vastaajien arvion mukaan noin 50 vuotta. Turussa käyttäjistä yli 90 prosenttia on miehiä.

Vaasassa (asukasluku 57 000) korvikkeiden käyttö on vähentynyt. Jäljellä on poliisin mukaan vain 5 käyttäjää ja A-klinikan työntekijän arvion mukaan ei yhtään. Syinä vä-

henemiselle pidettiin käyttäjien menehtymisiä, itäviinaa ja kiljun käytön lisääntymistä. Poliisi arvioi kaikkien käyttäjien olevan miehiä iältään 30 vuotta tai sitä vanhempia.

Yhteenveto Länsi-Suomen läänistä

Länsi-Suomen läänin alueella seitsemästä haastatellusta paikkakunnasta neljällä arvioitiin korvikkeiden käytön selvästi vähentyneen viimeisen viiden vuoden aikana. Tämän arvioitiin johtuvan käyttäjien kuolemista, sekakäytön lisääntymisestä sekä vanhemman polven dementoitumisesta ja siirtymisestä vanhainkotien asukkaiksi. Kiljun, itäviinan ja ”laivaviinan” arvioitiin edullisen hintansa ja helpon saatavuutensa vuoksi vieneen käyttäjiä korvikkeilta.

4.3 Itä-Suomen lääni

Joensuussa (asukasluku 52 000) itäviinan helppo saatavuus ja edullinen hinta ovat vähentäneet korvikkeiden käyttöä viimeisen viiden vuoden aikana. Satunnaisesti korvikkeita käytäviä arvioitiin olevan alle 10 mutta maksimissaan 20 henkilöä, joista 80 prosenttia on miehiä. Käyttäjien arvioitiin olevan 35-50-vuotiaita.

Kiteellä (asukasluku 10 000) itäviinan arvioitiin syrjäyttäneen korvikkeiden käytön lähes täysin. Terveysviranomaisen arvioi käyttäjiä löytyvän kuitenkin alle 20 henkilöä, jotka käyttävät korvikkeita, kun mitään muuta ei ole saatavilla. Käyttäjät ovat lähes 100-prosenttisesti miehiä iältään 40-50-vuotiaita. Haastatellut viranomaiset arvelivat, että Kiteelle olisi halvan itäviinan takia muuttanut viime vuosina päihdeongelmaisia muualta Suomesta.

Suonenjoella (asukasluku 8 000) korvikkeiden käyttäjien määrän arveltiin pysyneen ennallaan viimeisen viiden vuoden aikana. Käyttäjiä kaupungissa on haastateltujen viranomaisten mukaan 10-15 ja heidän ikänsä vaihtelee 40 ja 50 ikävuoden välillä. Miehiä käyttäjistä arvioitiin olevan 70-90 prosenttia. Naisten arveltiin olevan ”kotijuoppoja”, sillä kadulla heitä ei haastateltujen mukaan näy.

Yhteenveto Itä-Suomen läänistä

Itä-Suomen läänin alueelta haastateltiin viranomaisia kolmella paikkakunnalla, joista kahdella halpa ja helposti saatavilla oleva itäviina oli syrjäyttänyt korvikkeiden käytön lähes täysin. Vain yhdellä paikkakunnalla korvikkeiden käytön arveltiin pysyneen ennallaan viimeisen viiden vuoden aikana.

4.4 Oulun lääni

Oulussa (asukasluku 124 000) korvikkeiden käytön arvioitiin lisääntyneen viimeisen viiden vuoden aikana. Syynä tähän pidettiin ihmisten köyhtymistä ja elinolosuhteiden kurjistumista, minkä taas katsottiin johtuvan laajasta työttömyydestä. Käyttäjiä arvioidaan olevan 10-50 henkilöä, joista 90-95 prosenttia on miehiä. Huolestuttavaa on, että nuoret, jopa alle 30-vuotiaat, miehet ovat alkaneet käyttämään korvikkeita. Käyttäjien keski-ikä on kuitenkin noin 40 vuotta.

Sotkamossa (asukasluku 11 000) korvikkeiden käyttäjien määrä on vähentynyt viimeisen viiden vuoden aikana. Syynä tähän ovat olleet käyttäjien kuolemat ja kotiviinin valmistus. Käyttäjiä Sotkamossa arvioitiin olevan vähintään 10, mutta alle 20 henkilöä, joista yli 95 prosenttia on miehiä (haastatellut arvelivat satunnaisesti korvikkeita käyttävän naisen asuvan paikkakunnalla). Käyttäjien ikä vaihtelee 40 ja 60 ikävuoden välillä.

Yhteenveto Oulun läänistä

Sotkamossa korvikkeiden käyttäjien määrä on vähentynyt, mutta läänin kasvukeskukseen, Oulun, käyttäjämäärä on lisääntynyt viimeisen viiden vuoden aikana. Sotkamossa käyttäjien vähentymiseen vaikuttavat kuolemat sekä itse tehty kotiviini. Oulussa käyttäjien määrään vaikuttaa haastateltujen viranomaisten mukaan nuorten varhainen syrjäytyminen ja pitkäaikaistyöttömien elinolosuhteiden kurjistuminen.

4.5 Lapin lääni

Ivalossa (Inarin asukasluku 7 000) käyttäjien määrä ei ole juuri muuttunut viimeisen viiden vuoden aikana. Käyttäjien määrän arvioidaan liikkuvan 10 ja 20 henkilön välillä, joista 90 prosenttia on miehiä. Korvikkeiden käyttäjät ovat keskimäärin 50-vuotiaita.

Rovaniemellä (asukasluku 35 000) arviot käyttäjien määrän muutoksesta olivat ristiriitaisia. Enemmistö haastatelluista katsoi, että korvikkeiden käyttö on vähentynyt viiden viimeisen vuoden aikana. Arviot käyttäjien määrästä vaihtelivat 2 ja yli 50 henkilön välillä. Tähän saattaa vaikuttaa ympäröivien kuntien ja Rovaniemen välillä matkaavat käyttäjät. Lähes kaikki käyttäjät ovat haastateltujen mukaan yli 30-vuotiaita miehiä.

Tornion (asukasluku 22 000) korviketilanne muistutti Vaasaa. Haastatellut viranomaiset eivät olleet tavannut yhtään käyttäjää yli vuoteen. He kertoivat pontikan ja kiljun käytön syrjäyttäneen korvikkeet. Tämän takia arvioita käyttäjien ikä- ja sukupuolijakaumasta ei Tornion osalta ole saatavilla.

Yhteenveto Lapin läänistä

Lapin läänissä Ivalossa (osa Inarin kuntaa) korvikkeiden käyttäjien määrä on pysynyt ennallaan viimeisen viiden vuoden aikana. Rovaniemellä enemmistö haastatelluista arveli käytön vähentyneen ja Torniossa korvikkeisiin ei ole viime vuosina törmätty. Itäviinaa ei haastattelemillani pohjoisen paikkakunnilla paljon liiku. Eräs poliisi arveli Lapin olevan itäviinan kauttakulkupaikka kohti rahakkaampia Pohjois-Norjan markkinoita.

4.6 Yhteenveto haastatteluista

Edellä esiteltyjen haastatteluiden pohjalta havaittiin, että haastatellut ammattiryhmät (poliisi-, sosiaali- ja terveydenhuolto) erosivat systemaattisesti toisistaan arvioidessaan korvikkeiden käyttäjien lukumäärää kunnassa. Ammattiryhmistä suurimman arvion käyttäjien määrästä esitti yleensä sosiaaliviranomainen (71%:ssä paikkakunnista). Poliisin arvio oli suurin vain noin 14%:ssä paikkakunnista. Pienimmän kuntakohtaisen käyt-

täjämäärän esitti useimmin poliisi (33%:ssa paikkakunnista) tai kauppa (20%:ssa paikkakunnista).

Onko poliisi arvioissaan oikeammassa kuin sosiaalityöntekijät? Yleisesti poliisi oli muita ryhmiä haluttomampi antamaan tarkkoja lukumääräarvioita. Poliisi ei välttämättä tapaa kaikkia korvikkeen käyttäjiä, sillä kaikki eivät joudu poliisin säilöön ottamiksi koska majailevat metsissä tms. Toisaalta korvikemiehet eivät ehkä aina ole sosiaalihuollon asiakkaitakaan.

Eri ammattiryhmien esittämien käyttäjämääräarvioiden erot olivat suurimmat suurissa kaupungeissa: Helsinki (5 - 200), Lahti (5 - 150), Vantaa (10 - 100), Jyväskylä (pari - 100), Tampere (5 - yli 50), Turku (alle 5 - 50) ja Oulu (muutama - yli 50). Tämä on ymmärrettävää paikkakunnan suuren väkiluvun ja ilmiön harvinaisuuden valossa. Pienemmällä paikkakunnilla viranomaiset usein vastaavat koko kunnan alueesta ja tuntevat siksi kokonaistilanteen paremmin. Suurempien paikkakuntien lukuja onkin tulkittava arviohaarukkana.

Korvikkeiden käyttö näyttää olevan erityisesti isojen kaupunkien ongelma. Pienemmällä paikkakunnilla oli paikkakunnasta riippuen välillä hyvinkin suuria käyttäjämääriä. Paikkakunta-kohtaisesti käyttäjämääriin vaikuttavat itäviinan tai muiden alkoholipitoisten juomien, kuten pontikan tai kiljun, saatavuus sekä vanhempien käyttäjien kuolemat. Joillakin paikkakunnilla erityisesti nuorten työttömyystilanne vaikuttaa myös korvikkeiden käyttäjien määrään. Haastattelujen pohjalta on epävarmaa sanoa miten käyttäjämäärä on valtakunnallisesti muuttunut viimeisen viiden vuoden aikana. Paikkakunta-kohtaisten haastattelujen valossa näyttää kuitenkin siltä, että korvikkeiden käyttö on vähentynyt.

Alkoholin korvikkeiden käyttäjät ovat 90-prosenttisesti miehiä. Naisten osuus koko Suomen korvikkeiden käyttäjistä on vain 5-10 prosenttia, joillakin paikkakunnilla jopa alle viiden prosentin. Syitä naisten pieneen määrään on useita. Pääosin miehistä koostuvassa porukassa naisten on ehkä helpompi saada riippuvaisuudessaan muita juomia. Naiset kenties pystyvät myös pitämään kauemmin kiinni normaalista elämästä lastensa tai muiden läheisten ihmissuhteiden kautta. Lääkkeiden käyttö on naisilla joidenkin arvioiden mukaan miehiä yleisempää. Kun mies lähtee juomaan, nainen nappaa pillerin.

4.7 Katukaupan hintatiedot

Tämä luku sisältää haastattelupaikkakuntien viranomaisilta ja käyttäjiltä saadut arviot tutkittavien alkoholituotteiden hinnoista katukaupassa. Osa hinnoista puuttuu joko siksi, ettei kyseisiä aineita paikkakunnalla esiinny, tai tietojen saamiseksi oikean, asiasta tietävän, henkilön tavoittaminen ei onnistunut. Hintoihin vaikuttaa vuorokauden aika: Tehdäänkö kauppaa virka-aikana vaiko yön pikkutunneilla suuressa viinantuskassa. Myyjän tunteminen, ostajan ”pärstä” sekä velaksi myyminen vaikuttavat hintaan. Taulukossa esiintyvät hinnat ovat litrahintoja, mutta taulukkoon on kirjattu eri pakkauskojojen hinnat, mikäli ne ovat tulleet ilmi. Osa hinnoista on aikaisemmilta vuosilta, jolloin hinnan perässä on suluissa vuosiluku kertomassa minkä vuoden hinnasta on kysymys.

Taulukko 1. Alkoholien hintatiedot katukaupassa

Lääni	Paikkakunta	Pirtu		Pontikka	Kilju tms.	Itäviinat (vodka)
		Litran hinta	Muut myynti-koot			
Etelä-Suomen lääni	Espoo	-	25-35€/0,5L (80%)	30€/L (2001)	10€/ 1,5L	-
	Forssa	-	20€/0,5L (90%)	-	2-5€/ 1,5L	-
	Helsinki	-	-	10€/0,5L	-	8-20€/L 0,5L olut 8%/2€
	Lahti	25-45€	-	30€/L	-	-
	Lappeenranta	20€	-	-	-	-
	Kuusankoski/ Kouvola	25-35€	-	-	-	-
	Vantaa	30-60€	-	35€/L	5€/1,5L	17€/L 40%
Länsi-Suomen lääni	Ikaalinen	-	20-30€/0,5L	20€/0,5L	5-10€/ 1,5L	-
	Jyväskylä	-	-	34-40€/L	10€/L	-
	Kauhava/ Lapua	25-35€	-	-	-	-
	Rauma	20€ (v.2000)	-	15€/L (v.2000)	5€/L (v.2000)	-
	Tampere	20-40€	-	15-20€/L	-	19-25€/L
	Turku	30€	-	-	20€/5L	20€/L
	Vaasa	-	-	15-20€/L	3-5€/L	-
Itä-Suomen Lääni	Joensuu	17-25€	-	17-25€/L	-	-
	Kitee	-	-	-	-	10-15€/L
	Suonenjoki	-	-	25€/L	-	-
Oulun lääni	Oulu	-	35€/ 0,75L	20€/L	-	-
	Sotkamo	-	6-10€/ pullo	20-50€/L	5€/1,5L	4-5€/L
Lapin lääni	Ivalo/ Inari	-	-	20-25€/L	-	-
	Rovaniemi	35€	-	17€/L	5€/L	-
	Tornio/ Kemi	-	-	20-30€/L	-	-

Kuten katukauppahintoja käsittelevästä taulukosta käy ilmi, eivät myydyt tuotteet ole halvempia kuin Alkon myymälöissä myytävä alkoholi tai alkoholinkorvikkeina käytettävät huoltoasematuotteet. Katukaupasta ostamisessa on kysymys alkoholistien omasta alakulttuurista. Kaupanteolla on oma sosiaalinen merkityksensä henkilöiden keskinäisen arvosidonnaisuuden ja kaupassa liikkuvien tuotteiden lisäksi. Kysymyksessä on oma kulttuuri, joka on osa alkoholistien elämää ja jota on mahdotonta saada loppumaan. (Kylmä 1991, 92.) Tärkeää olisikin huolehtia siitä, että katukauppaan ei pääsisi ihmisille hengenvaarallisia, esimerkiksi metanolia sisältäviä juomia. Seuraavassa muutamien Alkossa myytävien tuotteiden hintoja.

Koskenkorva viina 32% 0,5L	12,66 €
Gambina 21% 0,7L	9,17 €
Sorbus 15% 0,75L	6,57 €
Dry Vodka 40% 0,7L	21,90 €
Long John 40% 0,7L	21,90 €

(Alkon hinnasto syksy 2002.)

Alla huoltoasemilla myytävien tuotteiden keskimääräisiä litrahintoja. Hinnat saattavat jonkin verran vaihdella huoltoasemakohtaisesti.

Lasol	4 €
Sinol	4,30-4,90 €
Marinol	4,90 €
Masinol	5,20 €
Aerol	5,90 €

Viinitarvikeliikkeissä myytävien mm. kiljun valmistuksessa käytettävien ”superhiivojen” hintoja. Hinnat ja hiivojen nimikkeet vaihtelevat jonkin verran eri liikkeiden välillä.

Superhiiva Turbo 20 Viking	4,20 €
Superhiiva Super-8	4,20 €
Superhiiva + 120g	3,15 €
Mega Turbo 100g	2,85 €
Super Nova 90g	2,15 €

Alkoholia sisältävien tuotteiden hintaeroja havainnollistaa parhaiten ns. ”Kossuindeksi”. ”Kossuindeksi” on suhdeluku, jolla voidaan vertailla puhtaan alkoholin hintaa eri tuotteissa. Koskenkorvan suhdeluvuksi on valittu 100. Mitä alhaisempi suhdeluku, sitä edullisempaa tuotteen alkoholi on. Käyttäjän näkökulmasta ”kossuindeksi” kuvaa tuotteen ”hyötysuhdetta”.

Taulukko 2. Puhtaan alkoholin hinta tuotteittain.

Tuote	Pakkaus- koko/L	Hinta/€	Litrahinta/€	VOL%	Absoluuttisen alkoholin hinta tuot- teessa €/L	Kossuindeksi:
Koskenkorva	0,5	12,66	25,32	32	79,1	100
Gambina	0,7	9,17	13,10	21	62,4	79
Sorbus	0,75	6,57	8,76	15	58,4	74
Dry Vodka	0,7	21,9	31,29	40	78,2	99
Long John	0,7	21,9	31,29	40	78,2	99
Lasol	1	4	4,00	80	5,0	6
Sinol	1	4,9	4,90	80	6,1	8
Marinol	1	4,9	4,90	80	6,1	8
Masinol	1	5,2	5,20	80	6,5	8
Aerol	1	5,9	5,90	80	7,4	9
Pirtu			36,00	90	40,0	51
Pontikka			25,30	90	28,1	36
Kilju			4,60	7	65,7	83
Itävodka			14,30	40	35,8	45
Tuontiolut	0,5	2	4,00	8	50,0	63

Taulukossa pirtun sekä pontikan alkoholiprosenttien on laskettu olevan 90 ja kiljun 7. Myös kyseisten valmisteiden hinnat ovat arvioitu keskiarvo koko maan hinnoista. Suhteessa indeksin perustuotteeseen, Koskenkorvaan ovat huoltoasemilla myytävät autokemikaalit kaikkein edullisimpia taulukon valmisteista. Yllättävintä on kiljun suhteellisen kallis hyötysuhde.

Kiljua, joka tunnetaan myös nimillä ”mulju”, ”vokki” ja ”pöhkö”, esiintyy vaihtelevasti. Pääsääntöisesti sitä valmistetaan itselle tai tutulle kaveriporukalle. Suuremmissa kaupungeissa sitä välittävät myös trokarit, jolloin seassa saattaa olla teknisiä alkoholeja tai lääkkeitä. Kiljun valmistus on halpaa ja nopeaa (”superhiivalla” valmistusaika nopeimmillaan 1,5vrk). Käyttäjien mielestä kilju on turvallista varsinkin silloin, kun juoma on itse tehtyä. Kilju tarvitsee käydäkseen riittävän korkean lämpötilan. Siksi kiljun valmistus on asunnottomalle alkoholistille mahdotonta varsinkin talviaikaan.

Pontikkaa esiintyy vaihtelevasti eri paikkakunnilla. Eräs haastateltu kertoi, että Torniossa tuhotaan joka vuosi kymmenkunta pontikkatehdasta, kun taas muutamilla muilla paikkakunnilla viranomaiset epäilivät pontikankeiton olevan jo katoavaa kansanperinnettä. Pontikan hinta on erään haastatellun poliisin mukaan suhteessa laatuun: mitä parempaa sitä kalliimpaa.

Itäviinaa esiintyy eri puolilla maatamme. Itä-Suomi on luonnollisinta esiintymisaluetta itärajan läheisyyden vuoksi, mutta myös sisämaassa itäviinaa esiintyy. Rajan tuntumassa sijaitsevilla paikkakunnilla itäviina ja pirtu ovat hieman edullisempia kuin muualla Suomessa. Haastateltu poliisiviranomainen kertoi itäviinaa yritetyn salakuljettaa bensatankkiin hitsatun väliseinän takana. Hänen käsityksensä oli, että pirtua salakuljetetaan kerralla suurempia määriä Suomeen, jossa se pulloetaan pienempiin pulloihin jälleenyntiä varten. Katumyynnissä voi pahimmillaan olla tutussa pullossa vaikka metanolia. Joillakin paikkakunnilla itäviinaa voi ostaa trokareilta suoraan omaan pulloonsa. Kysymyksessä on aina ammattimainen toiminta. Yksittäisiä pulloja saapuu suomalaisien ja ulkomaalaisten turistien mukana. Rannikkopaikkakunnilta kerrottiin, että pirtua esiintyy ajoittain rahtilaivojen saapumisen myötä. Tällöin alkuperämaan arveltiin olevan Saksa, Belgia tai Hollanti, ei siis aina Viro tai Venäjä.

Pirtun vahvuudet vaihtelevat kuten myyntipakkauksetkin. Pirtua on mahdollista saada jopa 0,5 litran venäläisissä olut- tai limonaditölkeissä, jotka on täytetty uudelleen kanteen poratun pienen reiän kautta ja suljettu popniitillä. Pirtun salakuljetuksen ja myynnin eteen nähdään paljon vaivaa. Pirtun arvo vaihdon välineenä on merkittävä. Erään haastatellun poliisiviranomaisen mukaan pirtun on havaittu olevan väline kaikenlaisessa kaupanteossa jopa autokaupoissa. Tullihallituksesta saadun tiedon mukaan vuonna 2001 takavarikoitiin Suomessa 96 973 litraa alkoholia, joista pirtun osuus oli peräti 58 190 litraa. (Tieto saatu Tullihallituksesta tullivalvontatarkastaja Markus Kalliolt 8.1.2003.)

5 KORVIKEALKOHOLI- JA ITÄALKOHOLI-KARTOITUS

Seuraavaksi esitellään lokakuussa 2002 Sisäasiainministeriön poliisiosaston kanssa yhteistyönä suoritetun valtakunnallisen putkakartoituksen tulokset. Säilöönottosuojien henkilökunta kirjasi kahden viikon aikana päihtyneenä poliisin säilöönottamien henkilöiden hallusta löytyneet alkoholinkorvikkeet ja itäalkoholit eli itäviinat. Itäviinalla kartoituksessa tarkoitettiin Virosta tai Venäjältä tuotuja juomia, jotka liikkuvat myös katu-kaupassa. Kartoitus suoritettiin kolmenkymmenenkuuden kihlakunnan alueella viikkojen 43 ja 44 aikana. Kartoituksen paikkakunnat on lueteltu luvussa 2.2.2. Vastauksia tuli kolmeltakymmeneltäviideltä vastaajalta, vain Närpiö puuttui. Vastaukset on seuraavassa jaoteltu lääneittäin.

5.1 Etelä-Suomen lääni

Etelä-Suomen läänin alueella kartoitukseen osallistui kymmenen paikkakuntaa: Espoo, Forssa, Helsinki, Hämeenlinna, Imatra, Kotka, Kouvola, Lahti, Lappeenranta ja Vantaa.

Espoosta löytyi tutkittavana ajankohtana kerran itävodkaa. Vaikka Espoosta ei löytynyt korvikkeita putkaan saakka tuotuna, arveltiin siellä yleisimpien käytettävien alkoholinkorvikkeiden olevan Sinol ja kilju, (joka ei ole tekninen alkoholi). Muita aika-ajoin löytyviä ovat Lasol, Marinol ja Aerol. Huoltoasematuotteiden hankinnan epäiltiin tapahtuvan huoltoasemilta varastamalla. Poliisin mukaan itäviinoista Espoossa esiintyivät vodkat (Virus Valge, Virus Kange) sekä sprii (Royal). Yhteensä säilöönotettuja oli Espoossa 106 henkilöä.

Helsingissä säilöönoton yhteydessä löydettiin Lasolia 12 kertaa, Marinolia yhden kerran sekä kiljua kaksi kertaa. Itävodkaa löytyi kolme kertaa ja itäolutta seitsemän kertaa. Näiden tarkempia merkkejä ei ole tiedossa. Lasolin arveltiin olevan suosituin korvike, mutta myös paljon käytettyjä ovat myös Marinol, Sinol sekä Masinol. Yleisintä korvikkeiden käyttö on poliisin mukaan kesäisin. Korvikkeiden hankinta tapahtuu anastamalla huoltoasemien ovien ulkopuolella olevista telineistä henkilökunnan huomaamatta. Korvikkeiden käytön arveltiin Helsingissä vähentyneen, sillä saatavilla on halpoja itäalkoholijuomia, viinaa ja olutta. Poliisi tapaa säilöönoton yhteydessä harvoin itäjuomia, sillä ne on nautittu loppuun ennen sammumista. Itäviinan hankinta tapahtuu yleensä kaupungissa vierailevilta itäturisteilta ostamalla. Helsingissä kahden viikon aikana löytyi 13 kertaa teknisiä alkoholeja ja 10 kertaa itäviinaa. Poliisin säilöönottamia henkilöitä oli kahden viikon aikana yhteensä 578 henkilöä.

Vantaalta löytyi kerran kahden viikon aikana Lasolia, joka on Marinolin kanssa säilöönottosuojassa useimmin tavattu korvike. Poliisin mukaan kyseiset tuotteet hankitaan tavarataloista ja huoltoasemilta joko ostamalla tai varastamalla. Kuluvan vuoden aikana on usein säilöönotettujen joukossa ollut muutama alkoholinkorvikkeita käyttävä henkilö. Itäviinaa Vantaan säilöönottosuojassa on tavattu harvoin. Useimmiten itäviinat on nautittu ennen säilöönottosuojaan joutumista. Vantaalla säilöönotettuja oli yhteensä 138 henkilöä.

Lahdessa poliisit arvelivat Marinolin olevan suosituin teknisistä alkoholeista ja sen hankinnan tapahtuvan huoltoasemilta. Marinolia löytyi yksi pullo kahden viikon aikana. Muita teknisiä alkoholeja ei löytynyt kertaakaan. Itäviinaa ei kahden viikon aikana löytynyt keneltäkään. Pontikkaa oli löytynyt pieni määrä eräältä naisasiakkaalta. Lahdessa säilöönnotettu oli yhteensä 125 henkilöä.

Lappeenrannassa säilöönnotetuilta ei löytynyt teknisiä alkoholeja kahden viikon kartoituksen aikana. Poliisi arvioi, että korvikkeena käytettävät jäähdytinnesteet ostetaan huoltoasemilta ja kaupoista tai varastetaan huoltoasemien ulkokojuista ja tuulikaapeista. Itäviinaa löytyi kaksi kertaa. Ensimmäisen viikon aikana löytyi Stolichnaya-vodkaa ja toisen viikon aikana kerran alle 22-tilavuusprosenttista itäalkoholia. Itäviina ostetaan poliisin mukaan venäläisiltä myyjiltä. Kartoituksen aikana Lappeenrannan säilöönnotusuojaan otettiin 68 henkilöä.

Etelä-Suomen läänin alueella ainoastaan Helsingissä, Vantaalla ja Lahdessa löytyi säilöönnoton yhteydessä korvikealkoholeja. Itäalkoholeja löytyi Helsingin lisäksi Espoosta ja Lappeenrannasta. Helsingissä mainitaan alle 22-tilavuusprosenttisia itäalkoholijuomia löytyneen yhteensä seitsemän yksikköä kahden viikon aikana. Tämä määrä löytyi kolmelta eri henkilöltä siten, että yhdellä oli hallussaan viisi yksikköä (olutta). Forssa säilöönnotettu oli 25, Hämeenlinnassa 61, Imatralla 18, Kotkassa 36 ja Kouvolassa 45 henkilöä.

5.2 Länsi-Suomen lääni

Länsi-Suomen läänin alueella putkakartoitukseen osallistui kahdeksan paikkakuntaa: Ikaalinen, Jyväskylä, Pori, Saarijärvi, Seinäjoki, Tampere, Turku ja Vaasa.

Jyväskylässä säilöönnoton yhteydessä löytyi yhden kerran pullo Lasolia kahden viikon seurannan aikana. Jyväskylässä useimmin tavatut tekniset alkoholit ovat poliisin mukaan Lasol ja Marinol, joiden hankinta tapahtuu ostamalla huoltoasemilta. Kahden viikon kartoituksen aikana löytyi yhdeltä henkilöltä kahdeksan ja toiselta kaksitoista yksikköä Saku-merkkistä olutta. Kahdenkymmenen yksikön tuloksesta vastaa siis kaksi henkilöä. Viru Valge-merkkistä itävodkaa löytyi neljä kertaa. Yhteensä säilöönnotettu oli Jyväskylässä 138 henkilöä.

Saarijärveltä ei löytynyt kertaakaan teknisiä alkoholeja kahden viikon aikana. Viikolla 43 yhden päivän aikana säilöönnotetuilta löytyi 161 oluttölkkiä sekä 6 itävodkapulloa. Kyseisenä päivänä oli säilöönnotusuojaassa kuusi asiakasta. Saarijärven tiedoista ei käynyt ilmi kuinka monen henkilön hallusta kyseinen määrä itäjuomia löytyi. Saarijärvellä kahden viikon aikana oli 16 henkilöä otettu säilöön.

Tampereella löytyi toisen kartoitus viikon aikana yhden kerran pullo Sinolia sekä kerran luontaistuotekaupoissakin myytäviä Echinaforce Droppar, A. Vogel. Tampereella säilöönnotettu oli yhteensä 164 kahden viikon aikana.

Turussa säilöönnotetuilta tavattiin korvikkeita huomattavasti enemmän kuin mistään muualta Suomessa. Eniten on säilöönnotettujen hallusta löytynyt Sinolia, yhteensä 38 kertaa. Marinolia tavattiin 22 kertaa ja Lasolia 14 kertaa. Itäalkoholeja ei kartoituksen aikana esiintynyt. Tiedusteltaessa Turun säilöönnotusuojaasta syytä suureen alkoholin-

korvikkeiden määrään, kerrottiin sieltä säilöön otettujen henkilöiden (yhteensä 249 henkilöä) sekä löydettyjen korvikkeiden määrien olevan aivan normaalia tasoa.

Seurantajakson aikana säilöön otettiin 74 kertaa henkilö/ henkilöitä, joilla oli hallussaan korvikkeita. Tämä luku ei kerro suoraan säilöön otettujen henkilöiden lukumäärää, sillä samoja henkilöitä on otettu säilöön useamman kerran kyseisenä ajanjaksona. Todellisuudessa käyttäjien lukumäärä on poliisin mukaan alle kolmasosa 74:stä säilöönottokerran lukumäärästä. Kuukausittain Turun säilöönottosuojassa käy 15-20 korvikkeiden käyttäjää, jotka saattavat olla useammankin kerran putkassa saman viikon aikana. Kesällä heitä on vähemmän, sillä he tarkenevat ulkona. Talvella säiden kylmetessä he haikautuvat tarkoituksellisesti poliisin huostaan, koska eivät halua mennä ensisuojaan. Kyseiset henkilöt hankkiutuvat sellaisiin paikkoihin, joista tietävät poliisin korjaavan talteen. Tällaisia ovat kauppojen tuulikaapit ja porttikäytävät. Poliisin mukaan käyttäjät ovat 45-50-vuotiaita miehiä. He ovat niin huonossa kunnossa ja pohjalla päihteidenkäytössään, että eivät pysty huolehtimaan itsestään eivätkä selviä majoissa. Putkassa he saavat olla yksin ja rauhassa. Putkamajoituksesta ei tarvitse myöskään maksaa kuten ensisuojaan asumisesta. Putka edustaa heille parasta asuinpaikkaa.

Vaasassa korvike- ja itäalkoholeja ei löydetty kertaakaan kahden viikon aikana. Vaasan poliisilta saadun tiedon mukaan ne kerrat, jolloin viime vuosina on korvikkeita havaittu, on ne hankittu joko huoltoasemilta tai muista alaan liittyvistä liikkeistä. Viimevuosien aikana tavatut aineet ovat olleet Sinol ja Lasol. Korvikkeita ei Vaasan katukuvassa näy, sillä kilju ja kotiviinit ovat suosituimpia. Itäviinaa liikkuu poliisin mukaan harvoin Vaasassa. Vaasassa seurantajaksolla säilöön otettuja oli yhteensä 24 henkilöä.

Vaasan lisäksi Seinäjoelta, Porista ja Ikaalisista ei löytynyt putkakartoituksen yhteydessä säilöön otettavilta itäviinaa eikä korvikkeina käytettäviä teknisiä alkoholeja. Seinäjoella säilöön otettuja oli 33, Ikaalisissa 0 ja Porissa 83 henkilöä.

5.3 Itä-Suomen lääni

Itä-Suomen läänin alueelta putkakartoitukseen osallistui kuusi paikkakuntaa: Joensuu, Juva, Kitee, Kuopio, Lieksa ja Nurmes.

Kartoituksen aikana Joensuusta löydettiin säilöönottosuojan asiakkaalta kerran Sinolia. Itäalkoholia tai muita teknisiä alkoholeja ei esiintynyt. Suosituimmat korvikkeet ovat poliisin mukaan Marinol ja Sinol, jotka hankitaan yleensä huoltoasemilta. Itäviinaa esiintyy Joensuussa poliisin mukaan ajoittain, lähinnä kesäkuukausina. Yhteensä säilöönottosuojassa kävi kahden viikon aikana 77 asiakasta.

Kiteellä eräs säilöön otettu asiakas kertoi poliisille juoneensa puoli pulloa venäläistä vodkaa, jonka tarkemmasta myyntinimestä ei ole tietoa. Kiteen itäviinatilannetta kuvaa hyvin se, että suosituin korvike on itäalkoholi. Poliisin mukaan itäviina ostetaan venäläisiltä myyjiltä. Myyjät tuovat viinan suoraan tiettyihin käyttäjäpiirissä tunnettuihin osoitteisiin. Katumyyntiä on vähentänyt poliisin tehostettu valvonta. Kiteellä säilöön otettuja oli kartoituksen aikana 5 henkilöä.

Muilta Itä-Suomen paikkakunnilta ei löytynyt teknisiä alkoholeja eikä itäviinaa kartoituksen aikana. Juvalla oli säilöönnotettuna 12 henkilöä, Kuopiossa 94, Lieksassa 23 ja Nurmeksessa 9.

5.4 Oulun lääni

Oulun läänin alueelta putkakartoitukseen osallistui seitsemän paikkakuntaa: Haapajärvi, Kajaani, Kemi, Kuhmo, Kuusamo, Oulu ja Ylivieska.

Kuhmossa ei löydetty teknisiä alkoholeja eikä itäalkoholia kertaakaan kartoituksen aikana. Kuhmon poliisista arveltiin, että itäalkoholi tulee paikkakunnalle suomalaisten hakemana tai haettutamana Venäjältä. Kysely ei antanut lisätietoja teknisistä alkoholeista. Säilöönnotettuja henkilöitä oli Kuhmossa kahdeksan.

Oulussa säilöönnoton yhteydessä löytyi kerran yksi pullo Marinolia. Itäviinasta ja muista korvikkeista ei tullut kartoituksen yhteydessä tarkempaa tietoa. Yhteensä Oulun säilöönnotosuojassa kävi 145 asiakasta kahden viikon aikana.

Muilta kartoituksessa mukana olleilta Oulun läänin paikkakunnilta ei löytynyt teknisiä alkoholeja eikä itäalkoholeja. Haapajärvellä seurantajakson aikana säilöönnotettuja oli yhteensä 24, Kajaanissa 34, Kemissä 27, Kuhmossa 8, Kuusamossa 13 ja Ylivieskassa 22 henkilöä.

5.5 Lapin lääni

Lapin läänistä putkakartoitukseen osallistui Inari-Utsjoen kihlakunta (kartoitus suoritettiin Inarissa), Käsivarren kihlakunta (kartoitus suoritettiin Muoniossa), Rovaniemi ja Tornio, yhteensä neljä paikkakuntaa.

Ainoastaan Tornion säilöönnotosuojasta raportoitiin yhdestä asiakkaalta löydetyistä Marinol -pullosta. Tietoja itäviinasta tai muista korvikkeista ei Tornion osalta ole. Yhteensä Tornion säilöönnotosuojassa oli kartoituksen aikana ollut kahdeksan henkilöä.

Inari-Utsjoen, Käsivarren ja Rovaniemen kihlakuntien alueelta ei löytynyt kahden viikon aikana itäalkoholeja eikä teknisiä alkoholeja. Inari-Utsjoen kihlakunnasta ilmoitettiin säilöönnotettuja olleen kaikkiaan kuusi henkilöä, Käsivarren kihlakunnassa yksi ja Rovaniemellä 41 henkilöä.

5.6 Korvikealkoholi- ja itäalkoholikartoituksen tulokset

Tutkimus vahvistaa jo aikaisemmin esille tulleen arvion siitä, että korvikkeiden käyttö on kausiluonteista. Tutkimus toteutettiin syksyllä (21.10-03.11.2002) ilmojen kylmettyä. Moni käyttäjä oli siirtynyt asumaan sisätiloihin, jolloin haastattelujen tulosten mukaan myös korvikkeiden käyttö vähenee. Kesällä ulkona asuttaessa ihon läpi tuleva korvikkeiden pistävä haju ei haittaa muita - talvella tilanne on toinen. Mikäli kartoitus olisi tehty kesällä, saattaisivat tulokset olla toisenlaisia. Muutamat poliisit arvioivat, että korvikkeita käytetään hallitusti ja omissa oloissa, jolloin siitä ei aiheudu häiriötä muille

ihmisille. Tämä näyttää pitävän paikkansa. Käyttäjiä ei useinkaan tarvitse häiriökäyttäytymisen vuoksi viedä säilöönottosuojaan. Osa kartoituksessa mukana olevista kihlakunnista on maantieteellisesti hyvin laajalla alueella. Sammunutta ei aina kuljeteta useiden kymmenien, kenties jopa sadan kilometrin päähän putkaan vaan lähempänä sijaitsevaan kotiinsa. Edellä kerrottujen syiden vuoksi voidaan päätellä, että ainoastaan osa korvikkeiden käyttäjistä on satunnaisesti säilöönottosuojien asiakkaita. Kartoitus kertoo lisäksi ainoastaan sen, mitä valmisteita henkilöllä oli mukanaan, ei sitä kuinka moni oli ennen säilöönottosuojaan joutumistaan juonut korvikkeita tai itäviinaa.

Alueelliset erot korvikkeiden ja itäviinan käytössä tulivat kartoituksessa esiin. Itäviinaa raportoitiin säilöönoton yhteydessä löytyneen Espoosta, Helsingistä, Lappeenrannasta, Jyväskylästä, Saarijärveltä ja Kiteeltä. Sen sijaan korvikkeita esiintyi Helsingissä, Lahdessa, Vantaalla, Jyväskylässä, Tampereella, Turussa, Joensuussa, Oulussa ja Torniossa. Korvikkeet näyttävät olevan enemmän kaupungeissa esiintyvä aine. Sen sijaan itäviinaa löytyi kaikenkokoisilta paikkakunnilta. Vain Helsingissä ja Jyväskylässä esiintyi kahden viikon aikana molemmat aineet.

6 TIETOJA KORVIKKEIDEN KÄYTÖSTÄ

Tässä luvussa tarkastellaan päihdetapauslaskennan tuloksia korvikkeiden käyttäjien osalta sekä tuotevalvontakeskuksen kartoitusta alkoholinkorvikkeiden käytöstä. Lisäksi mukana on tilastotietoja korvikemyrkytyksien aiheuttamista vammautumisista ja sairaalahoidon määristä sekä myrkytyksistä aiheutuneiden kuolemantapauksien lukumäärät.

6.1 Päihdetapauslaskenta

Suomessa tehdään neljän vuoden välein päihdetapauslaskenta, joka toteutetaan saman vuorokauden aikana kaikissa maan sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköissä. Päihdetapauslaskennan avulla kerätään tietoa päihdeongelmaisista sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaista. Edellisen kerran laskenta suoritettiin vuonna 1999, jolloin liuotimien ja korvikkeiden käyttäjiä arvioitiin maassamme olevan 6 000-8 000 henkilöä. (Nuorvala & Metso 2001, 7.)

Viimeisin Stakesin toteuttama päihdetapauslaskenta on lokakuulta 1999. Tutkimusvuorokauden (tiistai) aikana kaikista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista, lasten päivähoitoa lukuun ottamatta, kerättiin tietoa päihde-ehdoisista asioinneista. Kunnallisten palveluiden lisäksi laskennassa olivat mukana sellaiset yksityiset tai järjestöjen palveluyksiköt, jotka toimivat sosiaali- ja terveydenhuollon alueella. Tällaisina toimipaikkoina olivat mukana lastensuojelulaitokset, perheneuvolat, kotipalvelu, vanhainkodit, yksityinen terveydenhuolto, seurakunnat, poliisi ja vankilat. (Haavisto, Ahtola, Kaivonurmi, Kaukonen, Metso & Simpura 1996, 4-6.) Työntekijöitä pyydettiin täyttämään lomake kaikista kohtaamistaan päihteiden ongelmakäyttäjistä, päihtyneenä asioineista sekä niistä, jotka hakivat apua päihteiden kertakäyttöön liittyneen haitan, kuten tapaturman, vuoksi. Lomakkeella kerättiin tietoja asiakkaan sukupuolesta, iästä, siviilisäädystä, asumisesta, työssäoloista, sosiaalisesta asemasta, käytetyistä päihteistä ja palvelujen käytöstä. Lomake täytettiin nimettömänä, ilman asiakkaaseen kohdistuvia tunnistetietoja. Laskennan tulokset kertovat päihde-ehdoisista asioinneista eivät yksittäisistä asiakkaista. Ne eivät myöskään kerro kuinka monia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita yksittäinen asiakas on käyttänyt kuluneen vuorokauden aikana. (Nuorvala, Metso, Kaukonen & Haavisto 2000, 246.) Kaikki päihteiden käyttäjät eivät aktiivisesti hakeudu sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden pariin. Päihdetapauslaskennan tulokset eivät siis kerro kaikista päihteiden ja korvikkeiden käyttäjistä.

Päihde-ehdoisia asiointikertoja todettiin vuoden 1999 laskennassa yhteensä 11 535 kappaletta. Terveydenhuollon palveluista päihde-ehdoisten asiointien osuus oli runsas kolmannes ja kaksi kolmesta asiointista tapahtui sosiaalihuollon palvelupisteissä. Päihdetapauslomakkeella kysyttiin asiakkaan käyttämiä päihteitä. Vuoden 1995 päihdetapausaineistoon verrattuna korvikkeiden käyttö oli pysynyt lähes ennallaan. Vähintään kahden päihteen sekakäyttö oli yleistä ja sekakäyttäjistä kahdella viidestä esiintyi ainakin kolmen eri päihdeaineen käyttöä. (Nuorvala, Metso, Kaukonen & Haavisto 2000, 247-251.)

Päihdetapauskannan päihteiden käyttäjistä kahdeksan prosenttia (924 henkilöä) käytti korvikkeita. Korvikkeiden käyttäjistä 90 prosenttia oli miehiä, joista enemmistön eli 37 prosenttia muodostivat 40-49-vuotiaat. Seuraavaksi eniten olivat edustettuina 50-59-vuotiaat (25%) ja 30-39-vuotiaat (16%) sekä 60-vuotiaat ja sitä vanhemmat (15%) mieshenkilöt. Vain kaksi prosenttia korvikkeiden käyttäjistä ilmoitti olevansa töissä. Lähes puolet (49%) oli eläkkeellä ja työttömänä ryhmästä oli 44 prosenttia. Eniten asiointeja korvikkeiden käyttäjillä oli asumispalveluiden (29%) ja erilaisten päiväkeskusten (15%) parissa. Ensisuojissa heistä tavattiin lähes yhdeksän prosenttia. Syy siihen, miksi yli puolet korvikkeiden käyttäjistä oli kyseisten palveluiden käyttäjiä, löytyy käyttäjien asunnottomuudesta. Korvikkeiden käyttäjien hakeutuminen avopalveluiden asiakkaiksi johtui sosiaalisista (48%) ja taloudellisista (39%) ongelmista. Kolme suurinta syytä korvikkeiden käyttäjien hakeutumiselle laitoshoitoon ovat olleet päihderiippuvuuden vakavuus (67%), asunto-ongelmat (42%) ja psyykkinen sairaus (20%). Nämä ovat usein päällekkäisiä ongelmia samalla henkilöllä. (Tiedot perustuvat Kari Haavistolta saatuihin tietoihin.) Korvikkeiden käyttäjien todettiin olevan sosiaalisesti huono-osaisia ja siksi riippuvaisia palvelujärjestelmästä. Huono-osaisimmat päihteiden käyttäjät, jotka eivät pysty säätelemään päihteiden käyttöään tai noudattamaan ennakolta varattavia asiointiaikoja, ovat vaarassa jäädä avopalveluiden ulkopuolelle. (Nuorvala, Metso, Kaukonen & Haavisto 2000, 253.)

6.2 Tuotevalvontakeskuksen kartoitus korvikealkoholien käytöstä

Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskuksen alkoholin tuotevalvontaosasto on kartoittanut korvikealkoholien käyttöä päihdyttävänä aineena neljän vuoden ajan, 1997-2000. Tuotevalvontakeskus on tehnyt päihdehuollon yksiköille (noin 50 kpl) kyselyn, jolla on pyritty selvittämään nautintatarkoitukseen käytettyjen alkoholivalmisteiden laatu ja mahdollisia tuotemerkkejä, sekä käyttäjien lukumääriä ja ikäjakaumaa. Kartoitus ei ole valtakunnallinen ja siksi myös sen sisältämät luvut ovat pieniä. Kyselyllä on pyritty selvittämään, onko käyttö lisääntynyt vai vähentynyt edellisiin vuosiin verrattuna. Kartoitukseen valitut päihdehuollon yksiköt on valittu Stakesin osoitteistosta. Kysely on koskenut vuodesta 1997 lähtien myös laittomasti maahantuotuja tai valmistettua alkoholia. (STTV, Alkoholivalmisteiden käyttö päihtymistarkoitukseen vuosina 1997-2000.)

Vuonna 2000 kyselyyn vastasi 31 laitosta, joissa asiakkaita oli kaikkiaan 1056 ja joista korvikealkoholia satunnaisesti tai vakituisesti käyttäviä oli noin 300 henkilöä. Korvikealkoholihavainnoja oli kaikkiaan noin 600, joista 42 koski tuulilasinpesunesteitä. Loput havainnoista koskivat valtaosin laittomasti maahantuotua itäpirtua tai laittomasti valmistettua alkoholia. Korvikealkoholien käytön ei katsottu edellisestä vuodesta lisääntyneen. Samansuuntaisia olivat tulokset myös aikaisempina vuosina. Tosin vuonna 1997 kartoituksessa mukana olleet päihdehuollon yksiköt katsoivat korvikekäytön lisääntyneen, mutta tällöin itäpirtu oli korostuneesti esillä. Tästä voidaan päätellä, että korvikkeeksi on tulkittu usein muitakin valmisteita kuten salakuljetettua alkoholia yms.

6.3 Hoitoilmoitusrekisteri

Stakes, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, ylläpitää hoitoilmoitusjärjestelmää, HILMO:a. HILMOon kerätään tietoa sosiaali- ja terveydenhuollon laitoksilta ja asumispalveluyksiköiltä hoitojaksoista ja päiväkirurgisista toimenpiteistä. Se ei sisällä tietoa erikoissairaanhoidon tai perusterveydenhoidon avohoidosta. Hoitoilmoitusjärjestelmään kerättäviä tietoja ovat asiakkaan tunnistetiedot (ikä, sukupuoli, kotikunta), hoitoon liittyvä hoitoaika, diagnoosi- ja toimenpidetiedot ja tiedot hoitoon lähettävästä tahosta sekä jatkohoitopaikasta. Tiedot järjestelmään lähettää palvelun tuottaja. (Tiedot Stakesin Netti-Hilmosta 25.1.2003)

Alkoholisairauksista aiheutuneita hoitojaksoja oli vuonna 2001 yhteensä 24 746 kappaletta. Tällöin kysymyksessä olivat kaikki alkoholinkäytöstä aiheutuneet sairaudet. (Päihdetilastollinen vuosikirja 2002, 99.) Seuraava taulukko koostuu HILMOsta kerätyistä tiedoista koskien eri alkoholimyrkytyksistä aiheutuneita sairaalahoitojaksoja. Myrkytysten määrät on ilmoitettu sukupuolittain.

Taulukko 3. Hoitoilmoitusrekisteriin vuosina 1990-2001 ilmoitetut alkoholimyrkytyksistä aiheutuneet hoitojaksot

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Yhteensä
Etanoli, ♂	360	326	347	371	328	366	232	175	194	160	175	210	3244
Etanoli, ♀	181	149	156	159	209	192	101	100	113	132	138	125	1755
Yhteensä	541	475	503	530	537	558	333	275	307	292	313	335	4999
Metanoli, ♂	7	4	6	11	5	3	12	17	21	34	39	26	185
Metanoli, ♀	4	1	1	2	1	2	4	4	1	4	6	2	32
Yhteensä	11	5	7	13	6	5	16	21	22	38	45	28	217
Isopropanoli, ♂	12	16	8	8	12	10	11	8	10	5	6	7	113
Isopropanoli, ♀	2	1	1	0	3	1	3	1	4	0	0	2	18
Yhteensä	14	17	9	8	15	11	14	9	14	5	6	9	131
Muut määritellyt alkoholit, ♂	7	16	9	11	11	11	9	16	11	9	7	10	127
Muut määritellyt alkoholit, ♀	0	2	0	4	4	3	4	2	3	1	3	6	32
Yhteensä	7	18	9	15	15	14	13	18	14	10	10	16	159
Muut määrittelemättömät alkoholit, ♂	19	14	18	23	21	31	89	59	45	29	27	26	401
Muut määrittelemättömät alkoholit, ♀	0	9	4	6	4	9	48	29	30	16	12	13	180
Yhteensä	19	23	22	29	25	40	137	88	75	45	39	39	581
Kaikki yhteensä	592	538	550	595	598	628	513	411	432	390	413	427	6087

Eniten hoitojaksoja on aiheuttanut etanoli. Esimerkiksi vuonna 2001 etanoli aiheutti yhteensä 335 tapausta. Seuraavaksi eniten on määrittelemättömien alkoholien aiheuttamia myrkytystapauksia, yhteensä 39 tapausta. Merkillepantavaa taulukossa on vuodesta 1996 alkaen etanolimyrkytysmäärien merkittävä lasku sekä määrittelemättömien alkoholien aiheuttamien myrkytysten lisääntyminen. Määrittämättömien alkoholien aiheuttamien myrkytysten lisääntyminen voi johtua siitä, että joissakin tapauksissa myrkytyksen aiheuttaneen alkoholin laadusta ei ole ollut tarpeeksi tarkkaa tietoa potilasta hoitaneella lääkärillä. Alkoholien koodeja ei myöskään ole ollut tarpeeksi, jolloin osan diagnooseista on hoitava lääkäri kirjannut määriteltyjen tai määrittelemättömien alkoholien joukkoon. Lisäksi vuonna 1996 ovat diagnoosiluokitukset muuttuneet. Taulukon luvut kertovat vain potilaista, joiden päädiagnoosi on ollut alkoholin aiheuttama myrkytys. Vuodesta 1996 lähtien metanolimyrkytysten vuoksi sairaalahoitoa tarvitsevien määrä on kaksin-kolminkertaistunut. (Taulukon tiedot Simo Pelanterilta Stakesista 10.1.2003.).

6.4 Näkövammaisten keskusliiton rekisteri

Näkövammarekisteri on Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskuksen (Stakes) valtakunnallinen henkilörekisteri, jonka tekninen ylläpitäjä on Näkövammaisten Keskusliitto ry (NKL). Näkövammaisten rekisteröinti Suomessa aloitettiin vuoden 1983 alussa. Rekisterin toimintaa säätelevät laki (556/89) ja asetus (774/89) terveydenhuollon valtakunnallisista henkilörekistereistä. Lain mukaan terveydenhuollon viranomaiset, laitokset ja henkilökunta ovat velvollisia antamaan näkövammaisista asetuksessa mainitut tiedot rekisteriin. Näkövammarekisteri-ilmoituksen tekee silmätautien erikoislääkäri tai sairaalan silmätautien yksikkö. Ilmoituslomakkeesta ilmenevät näkövammaisten henkilöiden henkilötiedot, näkövammaisuuden laatu ja vaikeusaste sekä näkövammaisuuden syy. Näkövammarekisteri tutkii näkövammaisuuden esiintyvyyttä Suomessa sekä pyrkii tehostamaan näkövammojen ehkäisyä ja hoitoa. Rekisterin tietoja käytetään kuntoutus- ja erityispalveluiden suunnittelussa. (Ojamo 2001, 1.) Näkövammarekisterin tietoja käytetään tässä tutkimuksessa, siltä osin kuin on kyse alkoholimyrkytyksistä aiheutuneista näkövammoista.

Taulukko 4. Näkövammarekisteriin vuosina 1983-2001 ilmoitetut myrkytysten aiheuttamat näkövammat

Vuosi	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Yhteensä
Määrä	6	1	7	2	3	1	5	1	6	5	1	2	2	1	6	4	3	6	11	73

Taulukossa esitettyjen näkövammojen diagnoosi on toxic optic neuropathy. Toksinen optinen neuropatia sisältää kaikenlaiset myrkytysten aiheuttamat näkövammat. Pääosa niistä on metanolimyrkytyksiä. Mukana on myös etanoli- ja muita myrkytyksiä. Taulukon 73 henkilöstä 14 on naisia. Vuoden 2001 näkövammautuneiden 11 henkilön määrä on yllättävän suuri. Kaikki olivat, yhtä henkilöä lukuun ottamatta yli 35-vuotiaita. Joukossa oli yksi nainen. Lisäksi lähes kaikki henkilöt asuivat eri sairaanhoitopiireissä. Ainoastaan Oulun yliopistollisen keskussairaalan alueelta ei ollut yhtään henkilöä

kyseisten 11 henkilön joukossa. (Tiedot saatu näkövammarekisterin tutkijalta Matti Ojamolta 9 ja 14.1.2003.)

6.5 Alkoholikorvikkeista johtuvat myrkytyskuolemat

Suomessa myytävissä kemikaaleissa, kuten autojen tuulilasinpesunesteissä, käytetään etanolin lisäksi isopropanolia, etyleeniglykolia sekä metanolia. Metanoli on ruuansulatuskanavassa nopeasti imeytyvä aine, jonka huippupitoisuus veressä saavutetaan jo 0,5-1,5 tunnin kuluessa juomisesta. (Neuvonen 1998, 261.) Metanolin myrkyllisyys perustuu sen aineenvaihduntatuotteisiin, formaldehydiin ja siitä syntyvään muurahaishappoon, joka aiheuttaa metabolisen asidoosin. Tunnetuin oire metanolimyrkytyksessä on muurahaishapon aiheuttama näköhermovaurio, jonka oireet vaihtelevat näön sumentumisesta pysyvään näön menetykseen. Mikäli metanolia nauttinutta henkilöä ei saada pikaisesti sairaalahoitoon, on myrkytyskuolema lähellä. (Vuori, Kivistö, Pelander & Pyötsiä 1997, 1529-1530.)

Metanolia käytetään yli 420 erilaisessa tuotteessa aina polttoaineista tuulilasinpesunesteisiin. Metanolia sisältävät autokemikaalit ovat viime vuosina aiheuttaneet vakavia myrkytystapauksia, jotka ovat pahimmillaan johtaneet käyttäjän kuolemaan. Metanoli on erittäin myrkyllistä hengitettynä ja nieltynä sekä joutuessaan paljaalle iholle. Metanolimyrkytys vaatii aina sairaalahoitoa, sillä vähäisetkin annokset voivat nieltynä johtaa vakaviin näköhermon vaurioihin, (jotka ilmenevät joko väliaikaisina tai pysyvinä näönmenetyksinä). Sokeutumista aiheuttaa jo 10 ml (ruokalusikallinen) suuruisen metanoliannoksen nieleminen – 30 ml suuruisen annos voi aiheuttaa kuoleman. (Neuvonen 1998, 261.) Metanolin ja muiden kemikaalien vaarallisuuden vuoksi on vähittäismyyjät velvoitettu varmistamaan, että myytävät kemikaalit säilytetään oikein ja asianmukaisesti. Vähittäismyyjillä on oikeus ja velvollisuus kieltäytyä luovuttamasta valmistetta mikäli on syytä epäillä kemikaalin väärinkäyttöä. (Asetus vaarallisten kemikaalien vähittäismyynnistä 676/1993)

Metanolin lisäksi myös etyleeniglykoli sekä isopropanoli tappavat korvikkeiden käyttäjiä. Etyleeniglykolia käytetään pakkasnesteissä, jäänestoaineissa ja teollisuus käyttää sitä liuottimena. Tappava annos etyleeniglykolia on noin 50-100 grammaa. Etyleeniglykoli metaboloituu elimistössä glykolialedehydiksi, glykolaatiksi ja glyoksylaatiksi sekä edelleen oksaalihapoksi. Myrkyllinen vaikutus kohdistuu pääasiallisesti aivoihin ja munuaisiin, joihin saostuu kalsiumia johtaen näin kudonvaurioihin. Mikäli henkilö säilyy hengissä etyleeniglykolimyrkytyksestä, ovat pysyvät munuais- ja aivovauriot mahdollisia. Isopropanolia käytetään jäänestoaineissa ja kaasutinspriissä. Isopropanoli aiheuttaa etanolimyrkytystä muistuttavan tilan. Tappava annos aikuiselle on 250 ml. (Neuvonen 1998, 262-264.)

Seuraava taulukko kertoo alkoholimyrkytysten määristä maassamme vuodesta 1986 vuoteen 2001. Taulukossa miesten ja naisten kuolemantapaukset on erotettu toisistaan.

Taulukko 5. Kuolemaan johtaneet alkoholimyrkytykset sukupuolittain vuosina 1986-2001

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Yhteensä
Etanoli, ♂		333	384	305	357	295	266	311	291	363	369	280	328	317	334	297	5071
Etanoli, ♀	48	68	59	75	58	77	67	56	57	78	83	65	81	85	74	91	1122
Yhteensä	289	401	443	380	415	372	333	367	348	441	452	345	409	402	408	388	6193
Metanoli, ♂	1	2	2	3	4	1	1	2	2	7	12	15	27	31	43	27	180
Metanoli, ♀	0	0	0	0	0	0	0	3	0	1	3	3	2	2	3	3	20
Yhteensä	1	2	2	3	4	1	1	5	2	8	15	18	29	33	46	30	200
Et.glykoli, ♂	9	10	16	24	15	19	20	11	20	8	17	14	8	13	16	10	230
Et.glykoli, ♀	4	0	1	1	0	0	2	1	1	0	0	0	1	0	3	1	15
Yhteensä	13	10	17	25	15	19	22	12	21	8	17	14	9	13	19	11	245
Isopropanoli ♂	8	8	9	12	17	12	12	11	6	13	5	5	2	5	3	4	132
Isopropanoli ♀	1	0	0	2	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	6
Yhteensä	9	8	9	14	17	12	14	11	6	13	6	5	2	5	3	4	138
Kaikki yhteensä	312	421	471	422	451	404	370	395	377	470	490	382	449	453	476	433	6776

Osa taulukon tiedoista on julkaistu seuraavissa lähteissä: Vuori, Kivistö, Pelander & Pyötsiä 1997, 1531; Vuori, Ojanperä, Ojansivu & Nieminen 1999, 1532 ja Vuori, Ojanperä, Nokua & Ojansivu 2001, 2522. Vuosien 2000 ja 2001 myrkytystiedot on saatu suoraan professori Erkki Vuorelta. Ne ovat ennen julkaisematonta tietoa.

Eniten myrkytyskuolemia aiheuttaa ”kaupan viina”, etanoli, jota myös monet korvikkeina käytetyt huoltoasemilla myytävät tuotteet sisältävät denaturoidussa muodossa. Etanoli aiheuttaa vuodesta toiseen eniten myrkytystapauksia (taulukon etanolimyrkytyskuolemien määrä sisältää niin korvikealkoholit kuin itäviinan ja ”Alkon viinankin”. Vuodesta 1995 lähtien metanolimyrkytysten määrän on kasvanut, mikä johtuu lähes yksinomaan metanolia sisältävistä autokemikaaleista, kuten tuulilasinpesunesteistä. Auton jäähdyttäjässä käytettävä jäänestoaine, etyleeniglykoli, aiheuttaa myös kuolemaan johtavia myrkytyksiä vuosittain. Samoin bensiinin jäänestoaineissa ja tuulilasinpesunesteissä käytettävä isopropanoli. (Vuori, Ojanperä, Nokua & Ojansivu 2001, 2522-2523.) Toistaiseksi julkaisemattoman Erkki Vuorelta saadun tiedon mukaan vuoden 2002 kuolemaan johtaneiden metanolimyrkytysten määrässä on ollut selvää laskua edellisiin vuosiin verrattuina. Kesällä 2001 muuttuneet varoitusmerkinnät metanolia sisältävissä valmisteissa ovat varmasti vaikuttaneet kyseisten tuotteiden korvikekäyttöä vähentävästi. Kuolinsyystutkimusta tehtäessä ei vainajan näytteistä yleensä erikseen selvitetä onko kysymyksessä esimerkiksi etanolimyrkytyksen kohdalla ollut korvikkeista vai Alkon tuotteista.

6.6 Yhteenveto tilastoista

Edellä esitettyjen eri tilastoista ja rekistereistä koottujen tietojen perusteella näyttää siltä, että korvikkeiden käyttö on pysynyt viime vuosina ennallaan. Alkoholimyrkytysten aiheuttamien kuolemantapauksien määrä on laskenut jonkin verran vuosien 1995-1996 suurista lukumääristä. Myös hoitoilmoitusrekisterissä alkoholimyrkytyksistä aiheutuneiden hoitajaksojen lukumäärä on vähentynyt edellä mainittujen vuosien jälkeen. Hoitajaksojen vähentymiseen saattaa vaikuttaa rekisterin diagnoosiluokitusten muuttuminen samoihin aikoihin. Näkövammarekisterin ilmoittamat myrkytysten aiheuttamat näkövammat ovat pysyneet vuositasolla varsin pieninä poikkeuksena vuosi 2001 jolloin näkövammoja oli kaikkiaan 11 kappaletta. lopputuloksena voidaan todeta että, korvikkeiden vaaroja koskeva tiedotus on parin viime vuoden aikana tehonnut sekä pullojen varoitusmerkintöjen muuttuminen kesästä 2001 lähtien ovat vaikuttaneet kuolemantapauksien vähentymiseen.

7 KORVIKKEIDEN KÄYTTÄJIEN ELÄMÄNTILANNE

Korvikkeiden käyttäjien elämäntilanne on kaikkialla hyvin samankaltainen. Kysymyksessä ovat usein keski-ikäiset miehet, jotka ovat asunnottomia tai asuvat hyvin alkeellisesti. He ovat yleensä työttömiä tai työkyvyttömyyseläkkeellä, eivätkä ole olleet työkykyisiä moniin vuosiin. Kaikki läheiset ihmissuhteet ovat katkenneet ja lähes jokaisen haastatellun käyttäjän taustalta löytyi jonkin merkittävän ihmissuhteen katkeaminen. Avio- tai avoliitto tai merkittävä seurustelusuhde on ollut monelle käyttäjällä viimeinen side yhteiskuntaan. Kun tämä viimeinen side on katkennut, on lopullinen syrjäytyminen alkanut ja sen mukana korvikkeiden käyttö. Tämä käsitys toistui niin käyttäjien kuin viranomaistenkin haastatteluissa. Ilkka Taipale on omassa tutkimuksessaan todennut, että avioero saattaa muuttaa miehen alkoholin suurkäytön superkäytöksi. (Taipale 1982, 218.) Korvikkeiden käyttö vaikuttaa haastattelujen perusteella olevan tilapäistä silloin kun rahaa ei ole kaupan viinaan. Lisäksi sen käyttö näyttää olevan vahvasti sidoksissa henkilön asunnottomuuteen ja on elämäntilanteen kurjuusasteesta riippuen saattanut kestää jo vuosia. Sosiaalihuolto ei juurikaan kohtaa korvikkeiden käyttäjiä, vaan kohtajina ovat poliisit ja terveydenhuoltohenkilökunta.

”Yleensä romahdus on avioero. Ne, jotka ovat nyt niin sanottuja aktiivijuoppoja, joille kelpaa mikä tahansa ja ovat itsensä jo kaikkeen totuttaneet, ovat jokainen joskus olleet siinä tilanteessa, että jokin romahdus on tapahtunut. Ovat olleet tilanteessa, että elämässä on tullut isompi romahdus. Avioero on monella ollut heidän itsensä kertomana se viimeinen vedenjakaja. Avioliitto on ollut viimeinen ankkuri joka on pitänyt kiinni siviilisaatiossa ja sitten tuli musta aukko, kun avioero tuli tai ihmissuhde katkesi. Sen jälkeen ovat opettaneet itsensä käyttämään kaikkea.” (Sosiaaliviranomainen, Etelä-Suomen lääni)

”Aika monella romahduksen aiheuttaja on avioero. Tietynlainen haluttomuus ja turruksen tarve ja pikku hiljaa kykenemättömyys lopettaa käyttö. Toinen ryhmä on persoonallisuushäiriöiset, joita on iso ryhmä.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

Korvikkeiden käyttäjät ovat usein asunnottomia. Asunnoton henkilö asuu ulkona metsässä, rappukäytävissä, ensisuojaissa, yömajassa tai tuttaviansa luona. Haastatelluilla korvikkeiden käyttäjillä oli vuosikymmenien mittainen päihdehistoria takanaan. Kysyttäessä käyttäjiltä syytä korvikkeiden käyttöön, oli vastaus yleensä aina sama. Kun rahat on loppu, eikä mitään muuta ole saatavilla, haetaan huoltoasemalta pullo. Halpa hinta houkuttelee. Käyttäjät itse kertoivat syyksi myös asunnottomuuden. Ei ole enää mitään mikä pitäisi normaalielämässä kiinni. Silloin ei ole enää väliä millä aineella humalatila aikaansaadaan: pää pimeäksi ja pois tästä maailmasta. Haastatellut viranomaisetkin pitivät korvikkeiden käytön syynä täydellistä syrjäytymistä yhteiskunnasta.

”Se, mikä on monella, on tää sekakäyttö. Siel on monella lääkevalmisteet ja sitten huumeet ja sitten tulee tää alkoholi, joka on kuitenkin suomalaisittain nähdäkseni se aivan yleisin ja eniten käytetty ja suurimerkityksisin. Huumeista puhutaan paljon ilmeisesti näiden lieveilmiöiden ja rikollisuuden takia, mutta kyllä mä näkisin kuitenkin, että alkoholi on se suomalaisten huume edelleenkin ja sitten, jos mennään vanhempaan väkeen niin yksinomaan. Ja jos ei ole asuntoa, niin ei kukaan pysty oikeestaan kiinnittymään

mihinkään oikeestaan, ei työelämään, ei mihinkään. Se on sellasta irrallisuutta sitten viimeisen päälle tuo asunnottomuus.” (Poliisiviranomainen, Etelä-Suomen lääni)

”Sellasta porukkaa on tullut tenuremisiin, jotka on jo niin alhaalla ja joille kelpaa mikä aine tahansa. Sellasia, joille käy päihde kuin päihde, sama millä saa päänsä sekaisin. Pudokkaita narkkariporukoista, sinne päin on asiat pystyssä. Korvikeporukkaan on näille helppo mennä mukaan ja Marinol on halpaa sekä jollakin on aina rahaa sotkuun. Ei mikään laaja ilmiö, mutta kertoo ettei korvikkeiden käyttö ole lopussa.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Nopeasti korkealta pudonneita, siviilipuolella elämä mennyt lukkoon, avioero ja pienet lapset, tiputtu monttuun. Millään ei mitään väliä, käyttö itsemurhahakuista.” (Poliisiviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Korvikkeiden käyttäjät elävät päivän kerrallaan varsinkin vanhemmat, sillä kokevat, että kaikki on jo menetetty. 30-40-vuotiaat ja alle 30-vuotiaat eivät kohta omaa enää mitään opittuja taitoja verrattuna vanhempiin käyttäjiin. Nuoremmilla useita vankilareissuja takana ja pitkäjänteisyys ja omien asioiden hoitaminen ihan hukassa.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Monilla on kaksoisdiagnoosi eli päihteet ja mielenterveys. Se on porukka, joka jää kaikkien palveluiden ulkopuolelle. Välillä käy kavereita, jotka on ihan selvästi psykoosissa eikä niitä saada mihinkään hoitoon.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Korvikkeiden käyttö on osattomuutta siitä yhteisöstä ja kaikki mitä on on se ryhmä. Millään ei ole mitään väliä. Välillä joku nousee tenuremmistä täydelliseen raittiuteen. Siellä on elämän koko kirjo tuolla tenuremissä, siellä on koko elämäkirjo. Pääsääntöisesti alemmista sosiaaliluokista ja yli sukupolven menevistä turmiolan tommi meinintä, mutta kyllä siellä on mitä porukkaa tahansa.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

Tämän päivän korvikkeiden käyttäjät voi haastatteluiden perusteella jakaa kolmeen ryhmään. Ensimmäinen ryhmän muodostaa keski-ikäiset henkilöt, joiden päihteidenkäyttö on alkanut jo hyvin varhaisessa vaiheessa, alle 20-vuotiaana. Toisen ryhmän muodostavat ne, joiden elämässä on tapahtunut aikuisiässä jokin hyvin vakava menetys tai kriisi, joka on voimakkuutensa johdosta suistanut heidän elämänsä raiteiltaan. Kolmas ryhmä koostuu nuorista, noin 20- vuotiaista, sekakäyttäjistä, jotka ovat aloittaneet hyvin nuorena viinan ja huumeiden käytön. He ovat syrjäytyneet yhteiskunnasta jo hie-man yli 20-vuotiaana. Pahimmillaan he ovat saaneet HIV:n tai hepatiitin. Tältä nuorten ryhmältä puuttuvat taidot selvittää arkipäivän elämässä. He kokevat menettäneensä jo kaiken ja heidän eri aineista koostuva sekakäyttönsä vaikuttaa hyvin itsetuhoiselta. Myös vanhempien henkilöiden sekakäyttöä voisi luonnehtia itsetuhoiseksi. (Partanen, Sutinen, Inkinen, Arvela, Strömberg, Havio & Sinnemäki 2000, 195.) Merkille pantavaa on, että vanhemmat alkoholistit ovat kertoneet olevansa nuorista käyttäjistä huolissaan, sillä nuoret ryyppäävät rajummin kuin he itse. Edellä esitelty ryhmäjako on karkea ja varmasti löytyy korvikkeiden käyttäjiä, jotka eivät mahdu mihinkään edellä mainituista ryhmistä.

”Asenne on, että millään ei ole mitään väliä. Perinteiset vanhat alkoholistit ovat huolissaan nuorista noin kaksikymmentä vuotta, jotka ryyppävät kuin he vanhat konkarit! Yhteiskunta on muuttunut niin kilpailuhenkiseksi, että tavalliset ihmisetkin joutuvat jo tappelemaan pärjäämisensä eteen. Kova yhteiskunta vaikuttaa siihen ettei enää välitetä muista eikä enää itsestäänkään.” (Seurakunnan edustaja, Etelä-Suomen lääni)

”Oma keinottomuus ja olo osana yhteiskuntaa hukassa. Auttaisi, jos elämä kiinnostavaa ja suunnitelmallista.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

Korvikeporukoissa liikkuville nuorille on leimallista ikäistensä kavereiden puuttuminen ja etsiytyminen vanhempien henkilöiden seuraan. Kysymyksessä saattaa olla isähahmon etsiminen vanhemmasta miehestä. Eräs haastateltu viranomainen totesi nuorten olevan kylälle notkumaan jääneitä, joilla ei ole elämässä mitään kiinnekohtaa ja jotka ajautuvat sen vuoksi juoppoporukoihin. Eryteisesti nuorisotyöttömyyden katsottiin olevan syynä nuorten toivottomuuteen ja siihen, että he kokevat keinottomuutta vaikuttaa elämäänsä. Kun omaa paikkaa ei löydy, syrjäydytään. Nuoret ajautuvat viinakoukkuun, jossa alkoholin käyttömäärä ja tarve kasvaa samalla kun rahat vähenevät. Alkoholismia katsottiin ennen kehittyvän 10-15 vuoden aikana. Nykyisin on jo 20-vuotiaita alkoholisteja.

”Nuorilla päihteiden käyttö alkaa hyvin aikaisin kaljalla, joten rytmi kehittää päihdeongelma on aikaistunut näillä nuorilla kymmenellä vuodella. Nuoret kuuluu sarjaan, joka on aloittanut varhain ja ehtinyt kokeilemaan kaikki aineet. Ne nuoret ovat jo totaalaisesti syrjäytyneitä kaikesta ja ovat jo niin tiukoilla kun ei ole rahaa eikä kenties kykyä edes rikoksiin, silti kova tarve saada pää sekaisin jollakin aineella. Ottavat sitten korvikkeita. Lähtenyt elämä jo reilusti alle 20-vuotiaana raiteilta ja päihdeuralle. Ensimmäinen ollut huumeet ja sitten muut.” (Sosiaaliviranomainen, Oulun lääni)

Käyttäjien käsitys korvikealkoholien käytön laajuudesta vaihtelee paljon riippuen porukoista, joissa he itse liikkuvat. Henkilöt, jotka itse käyttivät tai olivat käyttäneet korvikkeita, arvelivat korvikkeiden käytön lisääntyneen viime vuosien aikana. Käyttäjien he arvelivat olevan 40-60-vuotiaita. Muutama käyttäjä kertoi tavanneensa 20-30-vuotiaita korvikkeiden käyttäjiä. Korvikkeiden käyttö on käyttäjien itsensä mukaan vanhemman ikäpolven asia. Nuoremmat ovat enemmän lääkkeiden, viinan ja huumeiden sekakäyttäjiä. Nuoret eivät käytä korvikkeita säännöllisesti. Ainoastaan silloin, kun mitään muuta ainetta ei ole saatavilla. Haastatellut viranomaiset määrittivät korvikkeiden käyttäjien keski-ikäksi 50 vuotta. Yli 50-vuotiaiden pientä määrää perusteltiin luonnollisella poistumalla, kuolemalla. Joillakin paikkakunnilla oli paljon 40-vuotiaita käyttäjiä. Korvikkeet näyttävät olevan pitkän päihdehistorian omaavien, yleensä miesten, aine. Yleensä korvikkeiden ja alkoholin käyttö tapahtuu ryhmässä. Käyttäjät itse sanoivat, että yksin ei kukaan viitsi ryyppätä, juttukaveri pitää aina olla. Nämä kommentit on saatu korvikeriingissä mukana istuttaessa kun ympärillä kiersi Marinol- tai Lasolpullo. Kahdenkeskisissä haastatteluisissa kävi kuitenkin ilmi, että korvikkeita käytetään myös yksin, ilman ryyppy- ja juttukaveria. Naisten osuus käyttäjissä on haastateltujen mukaan marginaalinen. Naiset ovat korvikeporukoissa yleensä miehen mukana.

8 KÄYTETYT KORVIKKEET

Korvikealkoholeja käytetään pääasiassa silloin kun mihinkään muuhun aineeseen ei ole varaa, mutta humaltumisen tarve on suuri. Trokareiden jopa kotiin puhelintilauksella välittämät kilju, pontikka ja pirtu ovat usein liian kalliita teknisten alkoholien käyttäjille. Haastatteluiden perusteella he elävät hyvin niukoilla varoilla, peruspäivärahalla tai pienellä eläkkeellä. Korvikkeenjuojia on pidetty juoppojen kurjimpana ”kastina” ja korvikkeiden juomista todellisena kurjuusjuomisena. Seuraavat luvut käsittelevät korvikealkoholeja ja itäviinaa sekä muita esille tulleita valmisteita.

8.1 Tekniset alkoholit

Korvikealkoholit käsittävät kaiken juotavan alkoholin aina kiljusta itäviinaan. Käsittelen kuitenkin tässä kappaleessa ainoastaan teknisiä alkoholeja. Kaikkien haastatteluiden yhteenvedona seuraavat tuotemerkit olivat vahvasti esillä korvikekäytössä. Tuotemerkkien perässä on käyttötarkoitus sekä myyntipakkauksessa olevan varoitusmerkin tunnus muiden paitsi kemikalioituotteiden perässä.

Marinol	(polttoneste)	F
Lasol	(tuulilasinpesuneste)	F
Sinol	(polttoneste)	F
Aerol	(paineilmajarrujen jäänestoaine)	F
Masinol	(polttoaineen jäänestoaine)	F, Xi
Havin Eau de Cologne	(kosmetiikkaa, ei varoitusta)	
Illodin	(kosmetiikkaa, ei varoitusta)	

Listan neljä ensimmäistä tuotetta mainittiin useimmin. Ne ovat suosituimmuusjärjestyksessä. Jyväskylässä, Turussa sekä Lahdessa oli epäilyjä, että trokarit sekoittaisivat myymiinsä kiljuihin teknisiä alkoholeja, jotka estävät tuotteen jäätyksen pakkasella. Samalla he saavat alkoholin tilavuusprosentin kohoamaan ja tuotteestaan paremman hinnan. Käytettyjen korvikkeiden listalle pääsivät haastatteluissa myös Dot-4 jarruneste sekä joidenkin huoltamoiden omat tuulilasinpesunesteet, joka erään arvion mukaan vastaisi Lasolia.

”Marinol ja Lasol on suosituinta, ei juuri muut. Tieto kulkee käyttäjillä suusta suuhun.”
(Kaupan edustaja, Etelä-Suomen lääni)

8.2 Itäviina

Itäviina oli monin paikoin vallannut katukauppamarkkinat. Itäviinan suhteen osa käyttäjistä oli varovaisia riippuen paikkakunnalla tapahtuneiden kuolemantapauksien määrästä. Haastatellut viranomaiset arvioivat monien käyttäjien, yhteiskunta- ja ikäluokasta riippumatta, olevan liian luottavaisia itäviinapullojen sisältöä kohtaan. Itäviinon vaa-roja koskeva valistus olisi paikallaan.

”Ihmiset eivät tiedä itäviinan vaarallisuudesta paljoa, luulevat sen olevan turvallista.”
(Poliisiviranomainen, Itä-Suomen lääni)

”Valistustilaisuuksia itäviinan vaaroista on pidetty, mutta ei siellä ole lapsia ja itäviinan käyttäjiä koskaan paikalla.” (Poliisiviranomainen, Itä-Suomen lääni)

Itäviinaa tulee varmasti esiintymään niin kauan, kun Suomessa löytyy juomalle markkinoita. Kysyntä määräytyy hinnan mukaan. Katumyyntiin voi vaikuttaa valvonnan ja tarkastusten avulla poliisin resurssien sallimissa rajoissa. Valistus itäviinan vaaroista voi vaikuttaa joihinkin henkilöihin käyttöä vähentävästi. Eräs haastateltu poliisi tosin epäili, että itäviinaa on myynnissä ravintoloissakin. Tämä on hyvin pelottavaa Viron ja Norjan kokemien metanolikuolemien valossa.

8.3 Muut ilmitulleet aineet

Ihon desinfiointiaineet, partavedet, silmätipat, kodeiiniä sisältävät yskänlääkkeet ja yskäntabletit mainittiin haastatteluissa. Näistä aineista ei mainittu tuotemerkkejä. Pillereistä mainittiin bentsodiatsepiinit ja bentsodiatsepiini johdannaiset kuten Diapam ja Tenox. Erään haastattelun aikana korvikkeiden käyttäjä laittoi Tenoxinsa kiertämään ringissä lasol- ja kiljupullon kanssa.

Huumausaineet kuuluvat vain harvoin vanhemman polven korvikkeiden käyttäjien valikoimaan. Tässäkin on paikkakuntakohtaisia eroja. Muutamalla suuremmalla paikkakunnalla arveltiin korvikkeiden käyttäjistä noin puolen käyttävän myös huumeita, lähinnä kannabista. Raja kannabiksen ja korvikkeiden välillä on häilyvämpi nuorilla kuin vanhemmilla korvikkeiden käyttäjillä. Viranomaisten haastattelujen mukaan löytyy myös 20-vuotiaita kovien huumeiden (mm. heroinin) käyttäjiä, jotka käyttävät myös korvikealkoholeja, mikäli mitään muuta ainetta ei ole saatavilla

9 KORVIKKEIDEN HANKINTA JA KÄYTTÖTAVAT

Tässä luvussa esitellään käyttäjien ja viranomaisten haastatteluissa ilmitulleita korvikkeiden hankinta- ja käyttötapoja sekä käyttäjien arvioita aineiden vaarallisuudesta.

9.1 Korvikkeiden hankintatavat

Korvikkeet hankitaan yleensä ostamalla, varastamalla tai hakijoita käyttäen huoltoasemilta, marketeista tai autojen varaosaliikkeistä. Tarvittaessa myös trokarit välittävät tuotteita. Käyttäjät kertoivat tekevänsä päivittäin useiden kilometrien kävelylenkkejä aineiden hankkimiseksi. Ensisuojien lähellä olevat huoltoasemat ja kaupat eivät suostu heille tuotteita myymään. Korvikkeet ostetaan joko omalla tai kaveriporukasta kerätyllä rahalla. Joskus varastetaan myös tavaroita, joiden myyntituloilla ostetaan korvikepullo. Viimeisenä hankintakeinona on mennä yksin tai porukalla huoltoasemalle hakemaan ”juoksupullo”. Muut harhauttavat myyjää, kun yksi sieppaa pullon ja juoksee karkuun. Tämä hankintatapa vaatii hyväkuntoisen käyttäjän. Muitakin tapoja on yritetty, kuten konttaamista myymälään, jotta myyjän katse ei heti ovelta tavoittaisi tulijaa.

”Korvikkeita ostetaan pääsääntöisesti huoltoasemilta, sillä useimmat huoltoasemat myyvät käyttäjille ja soittavat sitten poliisit korjaamaan sammuneet pois pihalta.” (Poliisiviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Silloin käytetään korvikkeita, kun ei ole rahaa muuhun. Kun istutaan ringissä, niin Gambina on yhden kierroksen jälkeen tyhjä. Marinolista riittää noin 12 ihmiselle päiväksi kuusibaariin. Ympäristön kaupoista ja huoltoasemilta me kierretään hakemassa.” (Nainen 52v.)

”Aikaisemmin korvikkeiden käyttäjät oli ongelma, mutta nyt ne aineet on tiskin takana pois hyllystä. Ennen tuli sellasia haisevia ukkoja ensisuojusta, mutta sitten me pistettiin aineet püloon ja kun joku tulee kysymään Marinolia, niin me katotaan silmiin että onko täällä vai eikö täällä oo myynnissä.” (Kaupan edustaja, Länsi-Suomen lääni)

”Mä luulen et ne ei huoltoasemilla jätä niitä aineita hyllyyn, vaan ne säästää niitä tietuille käyttäjille. Kun mä meen yhelle huoltoasemalle ja sanon pihalla myyjälle, et tuoksa mulle yhden marinol pullon, niin ne tuo sen sinne pihalle eikä päästä sisälle kun haisee niin tentulle. Niillä palvelu toimii.” (Mies 43v.)

Teknisiä alkoholeja sisältävien kemikaalien myynti ja valvonta vaihtelee paljon kauppaliikkeiden välillä. Joillakin huoltoasemilla nämä tuotteet on sijoitettu pihalle tai ulkoven tuntumaan kaupan sisäpuolelle. Toisilla huoltoasemilla Marinol ja Sinol ovat tiskin alla pois näkyvistä tai sijoitettuna kassan lähelle. Marketeissa nämä tuotteet ovat usein liikkeen sisällä hieman pidemmän kiertelyn ja kävelyn päässä, joskus jopa toisessa kerroksessa. Eräät haastatellut käyttäjät valittelivatkin aineiden hankinnan vaikeutta. Kun he menevät paikalliseen markettiin etsimään myymälän perältä Lasolia, kertoivat he saavansa heti vartijan peräänsä. Autojen varaosaliikkeitä ja joitakin huoltoasemia useat käyttäjät kiittelivät ”hyvästä palvelusta” seuraavaan tapaan.

”Täs lähellä (ensisuojan) on autonvaraosaliike josta haen Marinolii. Kun mä pyydän myyjältä, niin se kysyy heti, että kuinka paljon sä haluat. Lähihuoltoasemat ei myy olenkaa.” (Mies 54v.)

”Korvikkeet pitäis pitää sellasessa paikassa, että niitä ei sais pöllittyä. Hakijoita aina löytyy.” (Mies 53v.)

9.2 Alkoholijuomien välitys

Alkoholijuomien ammattimainen välitys, trokaus, on tuttu ilmiö eri puolilla maata. Paikkakunnittain trokareiden määrä vaihtelee muutamasta useisiin kymmeniin. Trokaus on hyvin laajaa ja ammattimaista. Siihen liittyy raakaa väkivaltaa velan perinnän yhteydessä. Tyypillisesti yhdellä trokarilla on kymmeniä asiakkaita ja useiden asiakkaiden pankkiautomaattikortit, joilla tyhjenetään asiakkaiden tilit eläkkeenmaksupäivinä. Välitettävien juomien kirjo on haastateltujen mukaan laaja. Trokarit välittävät myös korvikealkoholeja, mikäli niille on kysyntää. Ammattimaisesta toiminnasta kertoo myös se, että trokarit eivät yleensä itse käytä välittämiään alkoholijuomia.

”Viinaa myydään velaksi ja ostajat ovat käytännöllisesti katsoen orjia.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Itäviinaa ja pontikkaa myydään velaksi. Lasol-miehet ostavat huoltoasemilta, jotka eivät kontrolloi myyntiä.” (Poliisiviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Trokarit on tukiasumisessa ongelma. Tuovat ruokaa ja viinaa sekä pitävät pankkikortit.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Trokareilla on ihmisten ajokortit, passit ja rahat kanissa. Velkoja peritään väkivallalla. Perimistoiminta on aivan armotonta. Trokaus on bisnestä, jossa hädänalaisia käytetään hyväksi.” (Sosiaaliviranomainen, Etelä-Suomen lääni)

Korvikkeiden käyttäjät ja viranomaiset kertoivat monilla paikkakunnilla liikkuvista ”myymäläautoista”, jotka tiettyihin aikoihin tietyissä paikoissa jakavat juomat ja seuraavalla kierroksella keräävät rahat. Puhelinsoitolla saa tilattua juomat myös kotiinsa ja maksun voi jättää vaikka postilaatikkoonsa. Erään paikkakunnan poliisi kertoi, että viinan välityksestä vastaavat heillä venäläiset. Välittäjät pitävät tarkan huolen siitä, etteivät jää itse kiinni, sillä se tietäisi viisumin menetystä. Heillä on Suomessa tutut myyjät, joille tuovat alkoholin varastoihin. Vaikka poliisi saisi kiinni suomalaisen myyjän tai välittäjän ja häntä vastaan löytyisi todisteita, ei oikeudenkäyntiin saada helposti todistajia. Käyttäjäkunnassa vallitsee pelon ilmapiiri. Lisäksi osa käyttäjistä pitää välittäjiä hyväntekijöinä.

”Kiinnijääneitä ei saada oikeuteen, jos saadaan pääsevät yhdyskuntapalvelukseen. Trokauksessa on hyvä tuotto ja pieni riski. Todistajia ei saa.” (Poliisiviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Mille on kysyntää löytyy myös tarjontaa. Trokareilta saa velaksi ja pitävät luottokortit. Voivat kuskata automaatille, tyhjävät tilin ja antavat pullon kouraan. Huolehtivat jon-

kin verran elinolosuhteista, jotta lypsylehmä ei kuolisi.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Käyttäjät pitävät trokareita hyväntekijöinä, sillä tarjoilu pelaa 24 tuntia vuorokaudessa ja aina tuodaan autolla perille. Ei tarvitse mennä edes ulos asunnosta.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

9.3 Korvikkeiden käyttötavat

”Lasol ja Marinol on se mitä juodaan. Ei niitä putsata vaan lantrataan, mahassa ne putsautuu. Kolina maksaa niin paljon, ettei sitä voi juoda, vaan jos varastaa.” (Mies 52v.)

Suomessa metanolimyrkytykset ovat yleistyneet samanaikaisesti metanolia sisältävien autokemikaalien kanssa. Jotkut alkoholistit ovat tottuneet käyttämään etanolia ja isopropanolia sisältäviä tuotteita, jotka on denaturoitu käyttäen pahanhajuisia ja makuisia yhdisteitä, jotka estävät tavallista kuluttajaa nauttimasta niitä. Metanolia sisältävät tuotteet eivät paljasta vaarallisuutta hajun, maun tai värin perusteella. (Vuori, Ojanperä, Nokua Ojansivu 2001, 2522.) Käyttäjät eivät pidä korvikkeita enää vaarallisina.

Aikaisemmin mainittuja tuotemerkkejä, kuten Lasol, Sinol, Marinol, Masinol ja Aerol, käytetään lantraamalla veteen tai muuhun saatavilla olevaan juomaan. Eau de Cologne -tuotteet lantrataan myös usein veteen tai maitoon. Vesi on yleisin laimennusaine. Jos rahaa ei ole Alkon viinaan, ei sitä ole muihinkaan laimennusaineisiin. Yleensä valmisteita ei yritetäkään puhdistaa, sillä niitä pidetään käyttäjäkunnassa turvallisina. Käyttäjien mukaan yksi Havin Eau de Cologne pullo (0,5 litraa) vastaa kolmea pulloa Koskenkorvaa. Tämä kuvaa hyvin tuotteen riittoisuutta. Seuraava käyttäjän haastattelulainaus kertoo hyvin käyttäjien asenteista ja suhtautumisesta korvikkeisiin.

”Me ollaan niin raakoja jätkiä, että juodaan sellasenaan. Onhan tässä henkilökunta joka soittaa sitten ambulanssin äkkiä, ei täältä ole hengissä kukaan lähteny.” (Mies 46v.)

Mikäli korvikkeita ”putsataan”, tapahtuu se liekillä ”tömäyttämällä”. Muina putsaustapoina mainittiin leivän tai näkkileivän läpi suodattaminen, jäätynyttä rautakankea pitkin valuttaminen, merisuolan lisääminen korvikeastiaan, alkeellinen tislauksen nuotiolla ja suodattaminen hiilien läpi. Lisäksi mainittiin myös leivänpalojen uittaminen Marinolveässä, jonka jälkeen leivänpalat syödään. Erikoista on, että näistä putsaustavoista ainoastaan liekillä polttamisen, tömäyttämisen, kertoi käyttäjä. Muut kertomukset ovat työntekijöiltä kuultuja tai käyttäjien muistoja vuosien takaa. Putsauksesta puhuminen on sikäli harhaanjohtavaa, että metanolia ei voi millään keinolla poistaa juomasta. Muidenkin haitallisten aineiden poistaminen ”putsamalla” edellä kerrotuilla tavoilla on asian-tuntija-arvioiden mukaan täysin hyödytöntä.

”Tietävät tarkkaan ja ammattimaisesti, että miten käytetään ja lantraus hoidetaan. Jokaisella ihan oma mutu -tuntuma asiasta ja huolehtivat todella tarkasti sekoitussuhteista, ammatillinen ote. Ryhmässä tieto jaetaan auliisti niin, että tieto säilyy yhteisössä. Tieto siirretään uusille oppipojille. Valistavat ja huolehtivat tarkkaan, että esimerkiksi mitään jäähdytinnesteitä ei juoda. Seuraavat myös tarkkaan mikäli joku aine muuttuu

*juomakelvottomaksi siten, että siihen on lisätty jokin uusi aine. Varoittelevat heti toisi-
aan. Up to date tieto on koko ajan siitä mitä pulloissa on. Ainakin joku tietää ja valistaa
muuta, että sitä ei voi enää käyttää. Hyväksi havaittua ainetta käytetään sitten aivan
surutta. Kynnys sen käyttämiseen on matala varsinkin siinä vaiheessa kun muuhun ei
ole varaa.” (Sosiaaliviranomainen, Etelä-Suomen lääni)*

*”Mä tiesin, että kun mä otan ensimmäisen huikan Lasolia, mä oksennan sen ulos, mutta
sen jälkeen se pysyy sisällä ja sit krapula on poissa. Se maistu helvetin pahalle. Ne oli
tömäytetty. Se maistu ihan paskalle! Ensimmäisen huikan sä yrjöötk pihalle mutta sitten
se pysyy sisällä ja kyneleet vaan valuu pitkin silmäkulmia.” (Mies 31v.)*

*”Nykyään ei enää putsata sillä metanolihan on niistä periaatteessa poistettu kaikista
bensa-asematuotteista, niin ettei niihin kuole.” (Mies 53v.)*

Korvikkeiden käyttäjät antoivat seikkaperäisen ohjeen siitä, kuinka tehdään ”sotkut” ja
kuinka aine ”tömäytetään”, ”jysäytetään”, eli yritetään polttamalla putsata denaturointi-
aineista.

*”1 pieni pullo kaljaa, kaadetaan siihen 2 sormenleveyttä Lasolia ja vedetään sytkärillä
yli niin, että se tömähtää. Pullo kuumenee. Sit vaan ravistetaan uudelleen ja vedetään
sytkällä yli, että tömähtää. Sit vaan lisätään vettä ja se on valmis juotavaksi.” (Mies
31v.)*

*”Huoltoasemakama aikasemmin pöllittiin mut ne on tiukentanu hommaa et se on aika
vaikeeta nykyään pöllii. jos menee isommalla porukalla niin se on helpompaa. Juomat
lantrataan. Toiset jysäyttää, 1/3 huoltoasemakamaa ja 2/3 vettä ja ravistetaan voimak-
kaasti. Sit korkki auki ja liekillä päälle. Kaikki ei osaa sitä hommaa. Itäviinassa sulla
pitää olla tuttu myyjä tai sä saat huonoo tavaraa.” (Mies 58v.)*

*”Lantraan vedellä mut se on aika karvaan makusta ennen kun tottuu mut nyt on ku
shampanjaa. Ei sille tehdä mitään muuta. Laitetaan vaan pulloon ja käännellään edes
takas että sekaantuvat ja sitten korkki auki ja annetaan vähän aikaa olla. Sitten se on
valmis juotavaks.” (Mies 54v.)*

”Se on kemisti joka osaa polttaa ja on silloin ammattimies.” (Mies 50v.)

Jotkut testasivat itäviinaa polttamalla. Jos liekin väri on punainen, oli aine heidän mu-
kaansa juotavaa. Tässäkin tapauksessa liekin värillä ei ole mitään tekemistä valmiste-
en juotavuuden kanssa. Joissakin haastatteluissa on kysytty korvikealkoholien piikittämi-
sestä, mutta asiasta ei ole saatu mitään vahvistusta. Eräs korvikkeiden käyttäjä muisteli
piikittämisen olleen hetkellinen muotijuttu 1970- luvulla.

*”Ne rahat mitä niille tulee, niin ne hupenee nopeasti kaupasta saatavaan alkoholiin ja
sitten kavereille ja millon mihinkin. Sitten ei ole enää väliä, että millä kunhan jollakin
aineella saa päänsä sekaisin ja sen humalatilaa aikaiseks, ikään kuin pään pimeäksi ja
pois tästä maailmasta.” (Sosiaaliviranomainen, Etelä-Suomen lääni)*

10 KORVIKKEIDEN VAARALLISUUS

Seuraavaksi käyttäjien arvioita käyttämiensä aineiden vaarallisuudesta ja pullojen varoitusmerkeistä. Lisäksi käyttäjien käsityksiä korvikkeiden vaikutuksista sekä aineilla saaduista tuntemuksista. Lopuksi viranomaisten ja käyttäjien keinot käytön lopettamiseksi.

10.1 Varoitusmerkit ja aineiden vaarallisuus

Metanolia sisältävät tuotteet on valmistajien, maahantuojien tai muiden markkinoille luovuttamisesta vastaavien toimesta oltava turvallisessa ja kestävässä pakkauksessa ja asianmukaisilla varoitusmerkinnöillä varustettuina. Varoitusmerkinnöillä tarkoitetaan varoitusmerkkiä, vaaraa ja turvallisuustoimenpiteitä osoittavia lausekkeita sekä käyttöohjetta. Mikäli tuote sisältää esimerkiksi metanolia 10 prosenttia tai enemmän, luokitellaan se myrkylliseksi. Tällöin tuotteen päällyksessä on oltava varoitusmerkit ”myrkyllinen” (pääkallo) sekä ”helposti syttyvä” (liekki). Mikäli tuote sisältää metanolia alle 10 prosenttia mutta vähintään 3 prosenttia on tuotteessa oltava varoitusmerkit ”haitallinen” sekä ”helposti syttyvä”. Valmistetta / seosta luokiteltaessa on huomioitava sen mahdollisesti sisältämät muutkin vaaralliset aineet, jotka vaikuttavat varoitusmerkintöihin. Edellä mainitut varoitusmerkit ja lausekkeet ovat alla esitettyinä. (Kemikaalilain muutos 1412/1992, 17§ sekä Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskus, Metanolia sisältävien valmisteiden vähittäismyynti)

Metanoli; metyylialkoholi; puusprii:

- (CAS nro. 67-56-1)
- Luokitellaan helposti syttyväksi (F) ja myrkylliseksi (T) sekä varustetaan vaaraa osoittavilla lausekkeilla ”Helposti syttyvä” (R11), ”Myrkyllistä hengitettynä, joutuessaan iholle ja nieltynä” (R23/24/25) ja ”Myrkyllistä: erittäin vakavien pysyvien vaurioiden vaara hengitettynä, joutuessaan iholle ja nieltynä” (R39/23/24/25).
- Metanolia 20% tai enemmän sisältävä valmiste luokitellaan myrkylliseksi (T) ja varustetaan vaaraa osoittavilla lausekkeilla: ”Helposti syttyvä” (R11), ”Myrkyllistä hengitettynä, joutuessaan iholle ja nieltynä” (R23/24/25) ja ”Myrkyllistä: erittäin vakavien pysyvien vaurioiden vaara hengitettynä, joutuessaan iholle ja nieltynä” (R39/23/24/25).
- Metanolia 10% mutta alle 20% sisältävä valmiste luokitellaan myrkylliseksi (T) ja varustetaan vaaraa osoittavilla lausekkeilla: ”Terveydelle haitallista hengitettynä, joutuessaan iholle ja nieltynä” (R20/21/22) ja ”Myrkyllistä: erittäin vakavien pysyvien vaurioiden vaara hengitettynä, joutuessaan iholle ja nieltynä” (R39/23/24/25).
- Metanolia 3% mutta alle 10% sisältävä valmiste luokitellaan haitalliseksi (Xn) ja varustetaan vaaraa osoittavilla lausekkeilla: ”Terveydelle haitallista hengitettynä, joutuessaan iholle ja nieltynä” (R20/21/22) ja ”Terveydelle haitallista: pysyvien vaurioiden vaara hengitettynä, joutuessaan iholle ja nieltynä” (R68/20/21/22)

Etanoli; etyylialkoholi:

- (CAS nro. 64-17-5)
- Luokitellaan helposti syttyväksi (F) ja varustetaan vaaraa osoittavalla lausekkeella ”Helposti syttyvä” (R11)

Porpan-2-oli; isopropyylialkoholi; isopropanoli:

- (CAS 67-63-0)
- Luokitellaan helposti syttyväksi (F) ja ärsyttäväksi (Xi) ja varustetaan vaaraa osoittavilla lausekkeilla ”Helposti syttyvä” (R11), ”Ärsyttää silmiä” (R36) ja ”Höyryt voivat aiheuttaa uneliaisuutta ja huimausta” (R67)

1,2 -Etaanidioli; etyleeniglykoli:

- (CAS 107-21-1)
- Luokitellaan haitalliseksi (Xn) ja varustetaan vaaraa osoittavalla lausekkeella ”Terveydelle haitallista nieltynä” (R22)

Tekstissä käytetyt kirjainlyhenteet kuvaavat näitä oranssinkeltaisella pohjalla olevia mustia varoitusmerkkejä:

Myrkyllinen

Haitallinen

Helposti syttyvä

Ärsyttävä

Lähes kaikkien haastateltujen viranomaisten mukaan korvikkeiden käyttäjät tietävät valmisteiden vaarallisuudesta. Varoitus symboleilla on yleisehkäisevävaikutus normaali-tilanteissa mutta ei erityisehkäisevää vaikutusta silloin, kun käyttäjä on voimakkaasti päihtynyt. Valmisteita käytetään usein juuri päihtyneenä tai syvän päihderiippuvuuden tilassa, jolloin niiden vaarallisuudella ei ole käyttäjille merkitystä. Esimerkiksi Andreaksen risti (haitallinen) on Suomessa suhteellisen tuntematon merkityksensä osalta. Pullon kyljessä varoitusmerkinä olevan pääkallon kuvan haastatellut arvelivat vaikuttavan vanhoihin käyttäjiin, mutta aivan varmasti sen arveltiin vaikuttavan ensikertalaisiin kokeilijoihin. Tosin eräs haastateltu viranomaisen arveli, että varoitusmerkit voisivat toimia jopa käyttöön yllyttävästi. On kuitenkin muistettava, että varoitus symbolit on aina merkitty tuotteisiin yhdessä varoituslausekkeen kanssa. Yksinkertaistettuna, tuotteen halpa hinta ja pullon helppo saatavuus ovat merkityksellisempiä tekijöitä kuin sen vaarallisuus silloin kun humalan hankkiminen on kaikkein tärkeintä. Eräs käyttäjä arveli, että kun kokemattomat alkavat käyttämään korvikkeita eivätkä osaa ”vetää kunnolla, niin siitä tulee lähtö”. Huoltoasemien piholla oleviin pesuaineisiin ei ”ammattilainen” koske, ainoastaan tuttuihin ja hyväksi havaittuihin tuotteisiin, kuten Lasoliin. Ratkaisevaa käyttötilanteessa onkin mielikuva valmisteesta ja sen vaikutuksesta sekä porukan päätös juoda. Juomispäätökseen voi varmasti yrittää vaikuttaa vetoamalla järkeen. Suurin juomiseen yllyttävä riski lienee käyttäjäporukan uho!

Alla olevat haastattelulainaukset ovat merkittäviä, sillä ne kertovat viranomaisten asenteesta korvikkeiden käyttäjiä kohtaan. Voi olla, etteivät kaikki viranomaiset yritäkään puuttua korvikkeiden saatavuuteen ja käyttöön, vaan ajattelevat, että itsepäähän ovat käyttäjät tiensä valinneet.

”Humaltumisen tarve on valtava pääasia, että saa pöntön sekaisin. Varoituksilla ei ole mitään merkitystä.” (Poliisiviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Vaarallisuus ja varoitusmerkit ei merkkää mitään, koska kavereiden kautta on opittu käyttämään. Sillä saa hyvän ja halvan humalan.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Eivät ajattele vaarallisuutta, kunhan saa pään sekaisin ja kun aine on ennenkin toiminut eikä siihen ole kuollut. Varoitusmerkit on yhtä tyhjän kanssa, ei auta vaikka minkä pöllön kuvan siihen kylkeen piirtäis.” (Poliisiviranomainen, Oulun lääni)

”Käyttäjät ovat jo niin alas vajonneet päihteiden käytössä, että millään ei ole heille enää väliä. Elämällä ei ole enää mitään tarkoitusta vaan kuoleamalla, jopa helpotusta tuovaa. Motivaatio elää on kadonnut. Vaikea motivoida heitä edes hoitoon.” (Sosiaaliviranomainen, Etelä-Suomen lääni)

”Eivät mieti aineen vaarallisuutta, vaikka on jo katkokävely ja hitaus. Hälläväliä- asenne. Yksi käyttäjä kertoi ottaneensa huikkaa ja jokaisen huikan jälkeen oli näkö menny vähäksi aikaa, mutta jatko silti. Kun aine on aikaisemmin hyväksi havaittu niin ei aiheuta nykyiseen käyttöön muutosta.” (Poliisiviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

10.2 Tuntemukset

Käyttäjien haastatteluissa eniten mainintoja parhaimmasta maustaan sai Marinol. Lasolista ei pidetty niin paljoa sen pesuainepitoisuuden vuoksi, vaahtoa käytettäessä liikaa. Lasol, Sinol, Masinol ja Aerol olivat myös usean haastatellun mielestä kitkerämmän makuisia kuin Marinol. Vaikka huoltoasemilla myytävien tuotteiden denaturoinnissa eli nautintakelvottomaksi tekemisessä käytettävät laktantit ja katkeroaineet tuottavat sivuvaikutuksina oksetusta, suolen toiminnan lisääntymistä sekä haju- ja makuhaittoja, ei niillä tunnu olevan vaikutusta kyseisten aineiden käyttöön. (Kaukonen 1993, 366.)

”Parikymppiset vetää pillereitä ja piriä sun muuta. Ei korvikkeita, sillä se on viimeinen vaihtoehto silloin kun tuntuu, että kaikki on menetetty.” (Mies 31v)

”Ei ne varoitusmerkit vaikuta millään lailla. Vaarallisia aineitahan ne on mutta kun se on niin halpaa. Eihän se terveellistä oo. Mutta kun se on vaan 4 euroa ja Alkon tavara maksaa enemmän. Meillä on määrätty paikat mistä sitä saa ja mistä meille myydään, ne kysyy paljon sä haluat. Nää Marinolit ja muut niin ne on turvallisia kun niistä tietää, että mitä niissä on. Jotkut tekee pontikkaa mut parasta on Marinol. Sen takia joutuu pikkusen matkaa kävelee mutta kun ostaa kerralla monta pulloa ja pistää ne jonnekin piiloon. Valkonen pullo menee hyvin valkoseen hankeen.” (Mies 54v.)

”Lasol on kaikkein huonointa koska siinä on niin paljon pesuainetta ja alkaa vaahtomaan. Marinolista tulee lantrattuna vaaleenpunasta. Kolmen vartin viinapulloon kun

laittaa 3 senttiä Marinolia ja loput vettä. Se on sitte tyypistä kiinni kuka kestää kuinka raakaa tavaraa. Siitä tulee humalaan mutta ei ihan normaaliin. Marinolissa ja Sinolissa on suurin piirtein saman verran alkoholia, Lasolissa vähän vähempi. Mutta sitä on kurja juoda kun se vaahtoo niin paljon. Korvikkeista tulee pirun väsyne humala ja sitä sammuu pian. Nukahtaa ja nukkuu tosi sikeesti.” (Mies 43v.)

Käyttäjät perustelevat järjettömältä tuntuvaa käyttöönsä erilaisilla uskomuksilla korvikkeista ja niiden vaikutuksista. Pelottavaa on, että ”oikean juomakelpoisen” valmisteen tuntomerkkeinä eräät käyttäjät pitävät tiettyä väriä, olkoon juoma sitten millaisessa kannisterissa tai pullossa tahansa. Jos tunnistaminen liittyy näin selkeästi väreihin, ei nykyisin käytössä olevien teknisten alkoholien värejä tulisi muuttaa myrkytystapausten lisääntymisvaaran vuoksi. Kenties myynnissä olevat metanolipohjaiset aineet tulisi merkata tietyllä värillä, joka voimakkuutensa vuoksi erottuisi myös juomasekoituksissa.

”Litran pullosta saa 6-7 miestä humalan kun se on 100 % spriiitä. Jos se on vaaleanpunasta ja siinä lukee että Marinol, niin sitä voi ottaa. Ei sitä vihreetä myrkkyy. Ei siinä oo mitään muuta kun se väriaine, muuten se on puhasta spriiitä Mutta sitä vihreetä mitä ne käyttää auton jarruissa niin se on just sitä tappavaa.” (Mies 68v.)

Korvikealkoholeista (huoltoasematavarasta) saatuja tuntemuksia käyttäjät kuvailevat voimakkaana väsymyksen tunteena ja sillä, että humalan saatuaan jalat eivät enää kunnolla toimi. Eräs käyttäjä kertoi näön ja kuulon muutoksista Lasolia käyttäessään. Toinen käyttäjä arveli, että huoltoaseman korvikkeilla on vähemmän haittavaikutuksia kuin Alkon tuotteilla.

Yli puolet korvikkeiden käyttäjistä kertoi ruokahalun kasvavan korviketuotteita käytettäessä. Osa oli lisäksi sitä mieltä, että krapula ei ole korvikkeiden käytön seurauksesta niin paha kuin Alkon viinasta. Muutama henkilö jopa väitti, ettei krapulaa tule lainkaan. Krapulattomuuteen saattaa tosin vaikuttaa se, että korvikkeiden käyttäjien juomakulttuurissa ei pidetä selviä jaksoja, humalassa ollaan koko ajan. Tuotteiden maku voi myös osaltaan vaikuttaa siihen, että niitä ei tule juotua yhtä paljon kuin Alkon tuotteita. Maun vaikutuksen lisäksi käyttäjien toleranssi (sietokyky) valmisteita kohtaan kasvaa sitä mukaan mitä suurempia määriä ja mitä useammin niitä nautitaan. Pitkäaikaisen alkoholin käytön seurauksesta käyttäjän elimistö ja hermosto vaurioituu. Tällöin käyttäjä humaltuu ja menettää muistinsa vähäisestäkin alkoholimäärästä. (Partanen & Mattila 2000, 67.) Koska alkoholia ei tarvitse nauttia suuria määriä humaltuakseen, krapula saattaa olla lievempi.

”Ei mua pelota denaturoimisaineet kun lantraa kunnolla ja syö kunnan aamiaisen ettei ota tyhjään mahaan. Samanlainen humala siitä tulee kun Alkon viinoista mutta krapula ei oo niin paha, koska sitä ei pysty juomaan niin paljoo. Siinä pienempikin määrä menee helpommin päähän.” (Nainen 52v.)

10.3 Korvikkeiden vaikutus terveyteen

Korvikkeiden käyttäjillä on hyvin usein takanaan pitkä, mahdollisesti kymmenien vuosien mittainen päihteidenkäyttöhistoria. Alkoholin pitkään jatkunut liikakäyttö pahentaa jo olemassa olevia sairauksia ja aiheuttaa uusia. Alkoholistien tapaturmakuolleisuus on

kolminkertainen ja itsemurhakuolleisuus kuusinkertainen muuhun väestöön verrattuna. Yleinen alkoholin aiheuttama sairaus on maksatulehdus eli hepatiitti. Pitkäaikainen tai toistuva maksatulehdus aiheuttaa vähitellen maksakirroosin. Juominen rasittaa lisäksi haimaa, joka tulehtuu aiheuttaen henkilölle rajuja vatsaoireita. Alkoholistin sydänlihas vahingoittuu juomisen seurauksena. Tällöin oireena ovat sydämen vajaatoiminta ja rytmihäiriöt. Juomisen jälkeen lisääntyvät myös aivoverenvuodon ja aivoverisuonitukoksen riskit. Pysyviä alkoholisairauksia ovat kuitenkin ne, jotka vaurioittavat keskushermostoa. Tällaisia sairauksia ovat dementia sekä Korsakoffin psykoosi, jolle ominaista on muistamattomuus ja sekavuus: henkilö elää omassa maailmassaan. Näiden sairauksien yhteydessä voidaan aivoissa todeta kudostuhoa eli atrofiaa, joka johtuu aivosolujen tuhoutumisesta. Atrofia painottuu usein aivojen otsaosiin, mutta muutoksia havaitaan kaikkialla pikkuaivot mukaan lukien. Dementian ohella alkoholisti kärsii usein pikkuaivovaurion aiheuttamista liikkeiden hallintahäiriöstä. Tavallista on raajojen hapuilu eli ataksia sekä vapina ja puhehäiriöt. Hyvin tavallinen on myös raajojen ääreishermoston vaurio eli alkoholin aiheuttama polyneuropatia. Sen syynä lienee vitamiinien puutostilat. (Palo 1994, 18-20.)

”Voi olla 20-30 vuoden korvikkeiden käyttö takana mutta sen jälkeen on sitten pikkuaivot tohjana. Romahdus tulee loppupäässä aika nopeesti, kun pikkuaivot on tuhoutuneet. 45- vuotiaat on nuorimpia. Ne alkaa töpöttelemään 55-60-vuotiaina ja osa dementoituu. Niiltä pettää jalat ja niistä tulee höppäniä, kun pettää pää. Siihen se juominen sitten loppuu kun seinään. Sitten ne töpöttelee kymmenen vuotta ja kuolee pois. Harvoin ne juomistilanteissa kuolee, kun ne osaa käyttää niitä aineita. Ne kuolevat mitä on niin ne on vahinkokuolemia. Kun vaan juodaan, että päästään ahdistuksesta eroon ja haetaan mielihyvää. Tää on ahdistukseen juomista. Varsinkin, kun puhutaan persoonallisuushäiriöistä, niin ne juo lääkkeeksi.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

Sekä käyttäjät että viranomaiset arvelivat suurimman syyn korvikkeiden käyttäjien kuolemiin olevan elimistön pettäminen pitkäaikaisen käytön seurauksesta. Se, että kuolema on tullut korvikkeella, on silkkaa sattumaa. Lopputulos olisi heidän mukaansa ollut sama myös Alkon tuotteilla. Jotkut arvioivat, että korvikkeita ei enää osattaisi käyttää, vaan niitä juotaisiin raakana. Tämä aiheuttaa kovat vatsakivut. Käyttäjä ei pysty syömään, jolloin elimistö kuivuu ja kunto heikkenee entisestään. Useat haastatellut korvikkeiden käyttäjät kertoivat viime vuosina menettäneensä ystäviään myös itäviinan vuoksi. Kuolemantapauksissa pitäisikin joidenkin viranomaisen mukaan selvittää käyttäjien ikä ja päihdehistoria, jotta päästäisiin todellisen kuolinsyyn jäljille. Erään työntekijän näkemys oli, että korvikeporukka tulee aina säilymään. Korviketta pitää vain osata käyttää - lantrata. Se on halpaa, aina saatavissa ja aina voi olla juovuksissa. Viimein terveys pettää, tulee alkoholimyrkytys tai raju haimatulehdus. Samaa arvelivat käyttäjät itsekkin.

”Mä epäilen, että se on itsetuhoista juomista. Välillä otetaan kaikkea sekaisin tai liian suuria annoksia kun pitää saada pää sekaisin, ei välitetä.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Ei ne oo kipeitä korvikkeiden takia vaan juodun alkoholimäärän takia. Pitäisi katsoa, että minkä ikäsinä ovat kuolleet ja kuinka pitkän käytön seurauksena. Meillä on muutama kuollut viime vuosina korvikkeisiin, lähinnä alkoholimyrkytykseen. On vedetty niin iso määrä, että ei ole riippunut siitä onko ollut korvike vai alkontavaraa. Uskoisin, että jonkinlainen korvikeporukka säilyy sillä korvike on ihan juotavaa juomaa, sitä pitää

vaan osata lantrata. Se on halpaa, aina saatavissa ja juovuksissa kunnes terveys pettää tulee alkoholimyrkytys tai raju haimatulehdus.” (Sosiaaliviranomainen, Etelä-Suomen lääni)

10.4 Keinot korvikkeiden käytön lopettamiseksi

”Oon ollu kuusi vuotta ilman asuntoa, mutta ei inspiraatiota hakea enää kaupungilta asuntoa sillä yksinäisellä miehellä on kaikkein vaikeinta saada asuntoa.” (Mies 54v.)

”Korvikkeiden käyttö on monesta eri jutusta kiinni. Sulla ei oo asuntoa niin se on aika pienestä kiinni ratkeeminen varsinkin, jos oot märeillä puolella ja jos oot vähänkin heikko itsetunnoltas niin meet porukan mukana.” (Mies 58v.)

”Asunnottomana on vaikeeta pysyä kunnan elämässä kiinni. Kämpänkin kanssa tarttis tukea tai kolmen kuukauden päästä alkaa taas ryyppäminen.” (Mies 47v.)

Enemmistö haastatelluista viranomaisista katsoi, että korvikkeiden myynnin tulisi olla kontrolloidumpaa. Samaa mieltä olivat muutamat käyttäjätkin. Yhteiskunnan eriarvoistumisella oli usean haastatellun viranomaisen mukaan ratkaiseva merkitys päihdeongelman laajuuteen ja syvyyteen. Käyttäjät itse toivoivat saavansa elämänsä jollakin tavalla kuntoon, ennen kuin korvikkeiden käyttö heidän kohdallaan loppuisi. Tällaiseksi elämänlaatua kohottavaksi asioiksi mainittiin pysyvä asunto. Alkoholien korvikkeiden käyttäjien kohdalla merkittävin tekijä käytön lopettamiseksi on kuitenkin raha. Mikäli heillä olisi enemmän rahaa käytettävissään, eivät he varmastikaan joisi korvikkeita.

”Kontrolli tiukemmaksi ja metanoli pois aineista. Tarvitaan lisää matalankynnyksen hoitopaikkoja, joissa henkilökohtaista ohjausta ja hoitoa.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Käytännön arjessa tapahtuva syrjäytyneiden tukeminen, esimerkiksi tukiasunnoissa valvottu asuminen ja trokareiden hävittäminen. Ovat sen verran kekseliästä porukkaa että vaihtavat aineesta toiseen. Huoltoasemien ja kauppojen myyjien tietotasoa parannettava korvikkeiden vaarojen osalta.” (Sosiaaliviranomainen, Etelä-Suomen lääni)

”Aineen saa jos sitä haluaa. Viranomaiset tulee aina yhden askeleen perässä.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Mitkään terveyspuheet ei vaikuta. Totta kai tehdään motivointityötä ja mahdollisuuksia pitää aina jaksaa antaa, että hei sulla on tänäänkin mahdollisuus jos sä vaan haluat. Mieluummin porkkanaa kun piiskaa.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Tarvitsisivat tuettua ja ohjattua asumista ja muutenkin sosiaalisen tuen osuus on merkittävä, sillä eivät yksin selviä arjesta.” (Sosiaaliviranomainen, Itä-Suomen lääni)

”Sosiaalityö ja päihdehuolto voi ainoastaan helpottaa näiden ihmisten elämää tarjoamalla perustarpeiden tyydytyksen, esimerkiksi ensisuojan kautta. Henkilökohtainen hygieniä ja ruoka. Jos rajoitetaan myyntiä, löytävät uuden aineen joka voi olla vielä vaarallisempi. Perustarpeiden turvaaminen on kaikkein tärkeintä.” (Sosiaaliviranomainen, Länsi-Suomen lääni)

”Sosiaaliturvan laajuus ja laatuhan tässä paljon ratkaisee. Kaikkia myrkyllisiä aineita ei varmasti pystytä poistamaan markkinoilta, tai muullakaan tavoin saamaan pois käyttäjien ulottuvilta.” (Poliisiviranomainen, Oulun lääni)

Alkoholinkorvikkeiden saatavuuden rajoittaminen oli haastatteluissa eniten mainittu kysyttäessä keinoja korvikkeiden käytön lopettamiseksi. Myyjien tulisi kiinnittää enemmän huomiota siihen, missä tuotteita säilytetään ja kenelle niitä myydään. Varsinkin ulkomyyntin kieltämiselle löytyi haastateltujen viranomaisten puolelta kannatusta. Joillakin huoltoasemilla tuotteiden säilytykseen on kiinnitetty huomiota, mutta ei kaikilla. Markettien ja autonvaraosaliikkeiden tulisi huolehtia tuotteiden paremmasta sijoittelusta myymälän sisällä sekä myynnin valvonnasta. Pakkauskokojen suurentaminen estäisi varastamista. Hinnan nostaminen rajoittaisi tuotteiden ostamista korvikkeena käytettäväksi. Tärkeintä kuitenkin olisi metanolin poistaminen tai sen saatavuuden merkittävä rajoittaminen tuulilasipesunesteissä ja muissa autokemikaaleissa.

”Viinalla läträäminen on mennyt ihmisillä hurjemmaksi viime aikoina, kun ihmisillä ei ole mitään mistä pitää kiinni ja kun kapakassa vaan kohtaa ihmisiä.” (Mies 55v.)

11 YHTEENVETO

Raportissa aikaisemmin esitetyissä paikkakuntakohtaisissa haastatteluissa esille tulleet arviot korvikkeiden käyttäjien määrästä vaihtelivat välillä suuresti saman paikkakunnan sisällä. Viranomaisten tapa toimia ja havainnoida asioita eri tavoin tuli esiin haastatteluissa. Putkakartoituksen tulokset antavat joidenkin paikkakuntien korvikkeidenkäyttötilanteesta ja käyttäjien määrästä aivan erilaisen kuvan kuin haastattelut. Myös muiden kartoituksessa esiteltyjen tutkimusten, kuten Stakesin päihdetapauslaskennan, arviot korvikkeiden käyttäjien lukumäärästä maassamme vaihtelivat keskenään jonkin verran. Korvikkeiden käyttäjien kokonaismäärää Suomessa onkin hyvin vaikea arvioida.

Viranomaisten, käyttäjien ja kaupan edustajien haastattelujen sekä putkakartoituksen tulosten perusteella näyttää siltä, että alkoholinkorvikkeita käytetään kaikkialla Suomessa. Valtaosa (90%) käyttäjistä on miehiä 40 ja 50 ikävuoden väliltä. Käyttäjien ikärakenne vaihteli paikkakuntakohtaisesti. Joillakin paikkakunnilla, kuten Oulussa, käyttäjien keski-ikä oli alentumassa uuden sukupolven siirtyessä korvikkeiden käyttäjiksi. Saman muutoksen odotettiin tapahtuvan seuraavien kymmenen vuoden aikana myös muilla paikkakunnilla, sillä haastateltujen viranomaisten mukaan aina tulee löytymään uusia pudokkaita korvikepiireihin. Käyttäjien lukumäärä voi pienentyä vanhempien käyttäjien menehtymisen myötä ja nuorempien siirryttyä enemmän lääkkeiden ja huumeiden sekäkäyttäjiksi. Kartoituksen tulosten valossa korvikkeiden käyttö ei ole kuitenkaan katoava ilmiö. Korvikkeiden käyttäjät eivät useamman haastatellun viranomaisen mukaan ole loppumassa. Uusia käyttäjiä tulee kaiken aikaa, ei tosin kovin suuressa mittakaavassa. Pelottava uhkakuva syntyy nuorista, noin 20- vuotiaista, joilta puuttuvat koulutus, ihmishuhdetaidot ja tulevaisuuden haaveet. Muutama haastateltu viranomainen arveli syrjäytyneistä nuorista muodostuvan uuden korvikkeidenkäyttäjäsukupolven seuraavan kahdenkymmenen vuoden kuluessa.

Osa tuotteita myyvistä liikeyrityksistä on oma-aloitteisesti tehostanut valvontaansa ja sijoittanut tuotteet myymälän sisällä paremmin valvottuihin paikkoihin. Ne kontrolloivat myyntiä tuotteiden uudelleen sijoittelun avulla sekä kieltäytymällä myymästä päihdyneille ja korvikkeiden käyttäjiksi tiedetyille henkilöille. Näyttää kuitenkin siltä, että jokaiselta paikkakunnalta löytyy yrityksiä (huoltoasemia, marketteja ja autojen varaosaliikkeitä), joista korvikkeina käytettäviä teknisiä alkoholeja myydään korvikkeiden käyttäjille. Tuotteita säilytetään niin, että niitä on helppo varastaa liikkeen pihalla tai tuulikaapissa sijaitsevista telineistä. Korvikkeita on siis käyttäjien tarpeeseen nähden hyvin saatavilla maassamme. Haastatellut viranomaiset painottivat korvikkeiden käytön ratkaisemista huoltoasemien ja myymälöiden oman valvonnan tehostamisella niin, että korvikkeina käytetyt tuotteet on sijoitettu myymälän sisäpuolella paikkaan, josta niitä ei pysty varastamaan.

Haastatellut poliisit kertoivat takavarikoivansa aina säilöönottosuojasta vapautuvan henkilön kemikaalipullot, sillä he eivät halunneet luovuttaa myrkyllistä valmistetta takaisin käyttäjälle tietäen hänen kuitenkin juovan sen vapauduttuaan. Myös laki velvoittaa heitä näin toimimaan. Joillakin haastatelluilla sosiaali- ja terveystieteiden tutkiminen alkoholinkorvikkeiden vaarallisuuteen oli vähättelevä. Denaturoitua etanolia sisältäviä tuotteita pidettiin lähes turvallisina. Vallalla tuntui olevan ajatus ettei käyttöön

voi kuitenkin vaikuttaa, joten sama se mitä käyttäjät juovat ja missä juovat. Kaikki viranomaiset eivät ole kuitenkaan ”luovuttaneet” vaan joillakin paikkakunnilla sosiaalityöntekijät olivat olleet yhteydessä paikkakunnan huoltoasemiin alkoholinkorvikkeiden lisääntyneen käytön vuoksi. Yhteistyössä yrittäjien kanssa he olivat neuvotelleet myynnin rajoituksista mikä oli selvästi vähentänyt paikkakunnalla tapahtuvaa korvikkeiden käyttöä.

Vuoden 1999 päihdetapauskannan mukaan on arvioitu liuottimien ja alkoholinkorvikkeiden käyttäjiä olevan maassamme 6 000-8 000. Suurin osa heistä on keski-ikäisiä päihdeongelmaisia miehiä, joiden elämäntilannetta haastattelujen valossa leimaa köyhyys. Huumausaineet eivät kuulu vanhemman polven korvikkeidenkäyttäjien valikoimaan. Tämänkin asian suhteen on paikkakuntakohtaisia eroja. Varsinkin muutamassa suuremmassa kaupungissa arveltiin korvikkeiden käyttäjistä noin puolen käyttävän myös huumeita, lähinnä kannabista. Nuoremmilla lipsumista huumeiden käyttöön on enemmän. Raja kannabiksen ja korvikkeiden välillä on häilyvämpi nuorilla kuin vanhemmilla korvikkeiden käyttäjillä. Viranomaisten haastattelujen mukaan löytyy 20-vuotiaita kovien huumeiden (mm. heroini) käyttäjiä, jotka käyttävät myös korvikealkoholeja, mikäli mitään muuta ainetta ei ole saatavilla.

Haastattelujen perusteella useilla paikkakunnilla päihdehuolto tuntui rakentuvan katkaisuhoidon varaan. Myös paikkakuntakohtaiset erot päihdepalveluiden saannissa ja työntekijöiden asenteissa vaihtelivat. Esimerkiksi eräältä pieneltä paikkakunnalta löytyi sosiaalityöntekijä jonka työn osa-alueena oli päihdetyö, nimenomaan jalkautuva päihdetyö. Hän pystyi kertomaan hyvin tarkasti alueensa korvikkeiden käyttäjistä, sillä tunsi heidät lähes kaikki nimeltä. Toiselta samankokoiselta paikkakunnalta haastatelluista sosiaalityöntekijöistä kukaan ei osannut antaa tietoja korvikkeiden käyttötilanteesta parin viime vuoden ajalta. Kaikkien tehtyjen haastatteluiden perusteella näyttääkin siltä, että päihdeongelmaiset ovat keskenään hyvin eriarvoisessa asemassa riippuen heidän asuinpaikastaan. Mikäli paikkakunnalla ei ole etsivää sosiaalityötä tekevää päihdetyöntekijää tai ensisuojaa, voivat korvikkeiden käyttäjät helposti olla sosiaalipalveluiden tavoittamattomissa pitkiäkin aikoja. Loputtomiin eivät korvikkeiden käyttäjät tosin ole viranomaistahojen tavoittamattomissa, sillä heidän elämäntilanteestaan johtuen poliisi, terveyskeskus ja sosiaaliviranomaiset kohtaavat heitä aika ajoin

Tutkimuksen haastatteluja tehtäessä ilmeni, että alkoholia ostetaan edelleen vielä 2000-luvullakin katukaupasta. Mutta miksi alkoholia ostetaan kadulta? Vastausta täytyy etsiä alkoholistien omasta alakulttuurista, jolla on pitkä historia. Jouni Kylmälä (1991) määrittää tutkimuksessaan kahden eri pulsarityyppin (maalaiset ja kaupunkilaiset) eroja. Seuraava kuvastaa ”maalaisten” eli yleensä vanhempien miesten alakulttuurin suhtautumista kaupanteon käyttöarvoihin. Alkoholin katukaupassa ostaja ja myyjä ovat yleensä toisilleen tuttuja. Tällöin kaupanteon yhteydessä myös muut arvot, kuin itse tuote, ovat merkityksellisiä. Käyttöarvo- sekä vaihtoarvo- ja rahaorientoituneen omaisuuden hoidon tekee ymmärrettäväksi rahavelkojen yhteydessä se, että velallinen voi tunnustaa jopa todellista suuremman velan, mikäli hän haluaa arvostusta tai hän arvostaa itse velan antajaa. (Kylmälä 1991, 92.) Kaupanteon sosiaalisen merkityksen, henkilöiden keskinäisen arvosidonnaisuuden ja kaupassa liikkuvien tuotteiden vuoksi katukauppaa on mahdotonta estää. Tärkeää olisi voida tällöin varmistaa, etteivät käyttäjät saa hengenvaarallisia kemikaaleja. Tutkimuksessa mukana ollut itäviina näytti olevan suuremmilla paikkakunnilla sekä Itä-Suomessa korvikkeiden kilpailija hintansa ja helpon saatavu-

tensa ansiosta. Koska itäviinaa liikkuu katukaupassa hyvinkin paljon tulisi siihen liittyvistä riskeistä valistaa, jotta Suomessa välttyttäisiin Viron ja Norjan murhenäytelmiltä.

12 JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSITUKSET

Teknisiä alkoholeja käytetään Suomessa edelleen laajasti alkoholin korvikkeina. Niiden nykyisillä denaturointiaineilla ei näytä olevan juurikaan merkitystä valmisteita päihteenomaisesti käyttäville alkoholisteille. He ovat tottuneet makuun ja ”lantraavat” aineet vedellä itselleen juomakelpoisiksi. Saattaa olla, että ensiarvoisempaa olisi rajoittaa valmisteiden saatavuutta ja niiden yleistä houkuttavuutta alkoholin korvikkeina. Seuraavat pohdinnat ovat kirjoittajan omia.

Suhteessa ilmiön vakavuuteen ei korvikkeiden käyttöön ole puututtu riittävän tehokkaasti eikä sitä ole mielletty terveystorjintaksi. Aikaisemmin esitetystä alkoholimyrkytyksiä koskevassa taulukossa todettiin vuonna 2001 eri alkoholeista aiheutuneisiin myrkytyksiin kuolleen yhteensä 433 henkilöä. Vuosittain noin 30-50 kuolemantapausta johtuu alkoholinkorvikkeista. Samana vuonna tieliikenneonnettomuuksissa menehtyi myös 433 henkilöä (Tilastokeskus, liikenne- ja matkailutilastot). Kuitenkin tieliikenneturvallisuuden, -valistuksen ja -tutkimukseen on satsattu miljoonia euroja. Näyttää siltä, että eri alkoholien käyttöön korvikkeina ei ole havahduttu. Korvikkeita pidetään harmittomana tai jopa eksoottisena alkoholikulttuuriin erityispiirteenä, ei terveystorjintana. Kuitenkin näin suuri menehtyneiden määrä (vähintään 45 henkilöä) on ongelma, johon tulisi puuttua tehokkaammin. Myöskään eri sosiaaliryhmien väliset kuolleisuuserot eivät ole vähentymässä. Tilastojen mukaan kohtalaisesti toimeentuleva väestönosa kuolee etanolimyrkytyksiin. Alempien sosiaaliryhmien päihdekuolemien suurempi määrä koostuu myös muista alkoholeista kuin etanolista, samaa ilmiötä ei ole kohtalaisesti toimeentulevien piirissä. Koska eri tuotteita tarkoituksellisesti tai tietämättömyyden vuoksi käytetään väärin alkoholinkorvikkeina, on niiden tuoteturvallisuutta ehdottomasti parannettava.

Ennaltaehkäisevässä mielessä ensisijaista on **koko väestön valistaminen** korvikkeiden ja itäviinan vaaroista. Salakuljetettu laiton alkoholi on aiheuttanut viime vuosina Virossa ja Norjassa paljon metanolimyrkytyksistä aiheutuneita kuolemantapauksia. Asian esillä pitäminen Stakesin neljän vuoden välein toteuttamassa päihdetapauslaskennassa, eduskunnalle kahden vuoden välein annettavassa sosiaali- ja terveystietomuksessa sekä valtakunnallisessa päihdehuollon kehittämisessä ovat tärkeitä.

Käyttäjien kanssa työskentelevän **sosiaali- ja terveydenhuollonhenkilöstön tietämystä** kaikkein korvikealkoholien vaaroista tulisi lisätä. Heidät tulisi lisäksi velvoittaa jatkamaan kohtaamilleen korvikkeiden käyttäjille erityisesti heitä varten suunniteltua varoitust materiaalia. Tätä varten Sosiaali- ja terveysministeriö voisi perustaa työryhmän pohtimaan **tiedotusstrategiaa** kansalaisten valistamiseksi korvikkeiden ja itäviinan vaaroista. **Varoitust materiaalissa** kerrottaisiin alkoholinkorvikkeina käytettyjen tuotteiden vaarallisuudesta sekä niiden denaturoinnissa käytettyjen aineiden haittavaikutuksista lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Korvikkeiden käyttäjien haastatteluista kävi ilmi, että tieto käytettyjen aineiden vaaroista kulkee heidän omien seuranta- ja varoitust verkostojen välityksellä. Tämän verkoston hyödyntäminen valistus- ja tiedotustarkoituksessa kannattaa huomioida.

Valvovien **viranomaisten keskinäiseen yhteydenpitoon** tulisi panostaa. Jos esimerkiksi tulli saisi tiedon juotavaksi myytävän metanolin tai suuren pirtumäärän liikkumisesta, välittyisi tieto heti kohdealueen sosiaali-, terveys-, ja poliisiviranomaisille. Tieto liikkuisi myös käyttäjäkentän tuntevilta sosiaali- ja poliisiviranomaisilta sujuvasti tullin ja muiden viranomaisten suuntaan. ”Matalan kynnyksen” paikkojen, kuten ensisuojaajien, asuntoloiden ja päiväkeskusten, työntekijöiden tietoja korvikkeiden ja itäviinan vaaroista olisi lisättävä. Näin työntekijöillä olisi mahdollisuus antaa valistusta suoraan käyttäjäkunnalle. Tiedon lisääminen karsisi nyt havaittavissa olevaa välinpitämättömyyttä ja voimattomuuden tunnetta korvikkeiden käyttöä kohtaan.

Valistuksen lisääminen myyjille alkoholinkorvikkeiden käyttäjistä ja käytön vaaroista rajoittaisivat tuotteiden myyntiä väärinkäyttäjille. Myyntitilanteessa myyjien tulisi vastuullisemmin arvioida kenelle ja mihin tarkoitukseen he ovat tuotetta myymässä. Tulisi myös keksiä keinoja, joilla voidaan puuttua alkoholinkorvikkeina käytettävien kemikaalien vastuuttomaan myyntiin. Tällaisia olisivat myyjien sakottaminen tai yrityksille langetettava määräaikainen myyntikielto rikkomuksia havaittaessa. Paikallisten sosiaali- ja terveysviranomaisten, alkoholivalvonnan ja poliisien kontaktit myyjiin eli parempi myyntikontrolli, vaikuttaisivat suoraan korvikkeiden käyttömääriin maamme eri paikkakunnilla. Ratkaisun avaimet löytyvät siis kuntatasolta. Korvikkeiden, kiljun ja laitto-man alkoholin käytön ja katumyynnin sietäminen saattaa merkitä tilannetta, jossa useita ihmisiä vammautuu samanaikaisesti tai menettää henkensä myrkyllisen alkoholin nauttimisen vuoksi.

Tuotteiden sijoittelulla liikkeissä tulisi kiinnittää huomiota, jotta aineiden valvonta olisi tehokkaampaa ja varastaminen vaikeutuisi. Ulkomyynti tulisi kieltää kokonaan. Tuotteiden pakkauskokojen suurentaminen esimerkiksi kolmen litran kanistereiksi vaikeuttaisi varastamista. Muina toimenpiteinä mahdollisten tuulilasinpesunesteiden ja muiden alkoholin korvikkeina käytettyjen autokemikaalien **annosteluautomaattien** kehittäminen huoltoasemille. Haluamansa valmisteen voisi tankata automaattista suoraan autoonsa. Laitetta tulisi kehittää niin, että myyntiä pystytään kontrolloimaan.

Tuoteturvallisuuden parantamiseen mm. turvakorkkien ja varoitusmerkintöjen avulla sekä myös **pakkausten sisältöön** kohdistuvilla muutoksilla tulisi panostaa. Eri alkoholit tulisi merkitä omilla väreillään. Tuotteet myytäisiin läpinäkymättömissä pakkauksissa, jotta värit eivät houkuttelisi esimerkiksi lapsia. Myös denaturoinnin parantaminen ja erilaisten, tuotteisiin lisättävien, markkeriaineiden käyttöönotto voisivat ehkäistä myrkytyskuolemia. Markkeriaineiden avulla, myrkytyksen sattuessa etanolipitoisellakin juomalla, pystyttäisiin heti yksinkertaisten näytteiden avulla selvittämään mistä aineesta on kysymys ja henkilö saisi heti oikeaa hoitoa. Alkoholien ”**värikoodit**” kertoisivat myös käyttäjille mitä tuotetta ovat kulloinkin juomassa. Käyttäjien haastatteluista ilmeni, että väreillä on keskeinen merkitys juomakelpoisten valmisteen tunnistuksessa. Mikäli esimerkiksi trokareiden myymään kiljuun olisi lisätty alkoholinkorvikkeita, värjäytyisi koko juoma tietyn väriseksi, jolloin käyttäjät tietäisivät varoa valmisteita. Korvikkeina käytettävien **valmisteiden tekemistä juomakelvottomaksi** tulisi parantaa esimerkiksi käyttämällä niissä ammoniakivettä tai muita vastaavia aineita, jotta valmisteen pahaa makua ei kannattaisi edes yrittää peittää lantraamalla. Tuotteen valmistajan tulisi lisätä pullon etupuolelle ylimääräinen, selvästi näkyvä ja ymmärrettävä, symboli ja varoituslauseke. Tuotteiden **valmistajien vapaaehtoiset toimet** tuotteiden turvallisuuden varmistamiseksi ovat tervetulleita. Tällaiset toimet voivat koskea pakkauk-

sen sekä tuotteiden koostumuksen muuttamista. Parhain keino olisi käytössä olevien aineiden korvaaminen vähemmän vaarallisilla.

Seuraava vaihe on **korvikkeiden käyttäjiin kohdentuvat toimenpiteet**. Alkoholinkorvikkeita käyttävät yleensä keski-ikäiset mieshenkilöt, jotka ovat asunnottomia, työttömiä tai eläkeläisiä ja usein yhteiskunnan palveluiden ulkopuolella. Korvikkeiden käytössä on kysymys köyhyydestä: Kuka joisi tenttua, jos rahaa olisi parempaankin juomaan? Käyttäjien hakeutuessa palveluiden pariin, olisi tärkeää ymmärtää heidän elämäntilanteensa ja hengenvaaransa. Tulisi selvittää heidän hoitoon pääsymahdollisuutensa, ravitsemustilanteensa ja terveyspalveluiden tarve. Myös heidän taloudellinen toimeentulonsa tulisi turvata asianmukaisesti.

Viimeisenä vaihtoehtona ovat **kiellot ja rajoitukset**. Tietyt tuotteet kielletäisiin joko kokonaan tai osittain, mikäli edellä mainitut keinot eivät ole vähentäneet tuotteiden käyttöä alkoholinkorvikkeena. Metanolia sisältävien yksityiskäyttöön tarkoitettujen riskiä aiheuttavien valmisteiden, kuten tuulilasin pesunesteiden ja jäänestoaineiden, myynti tulisikin kieltää, mikäli muilla keinoilla ei onnistuta estämään metanolin aiheuttamia myrkytyksiä ja vammautumisia. Metanolin kieltämistä varten tarvitaan kuitenkin EU-komission ja muiden jäsenmaiden lupa. Viranomaisten olisi neuvoteltava tuottajien kanssa vapaaehtoisesta metanolin käytöstä luopumisesta ja metanolin korvaamisesta muilla vaikuttavilla aineilla vaarallisempien tuotteiden kohdalla. Metanolin lisäksi isopropanolia, etyleeniglykolia ja denaturoitua etanolia sisältävien tuotteiden myyjät tulisi velvoittaa valvomaan myyntiä sekä tuotteiden säilytystä ja sijoittelua myymälöissään erityisen tarkasti, sillä myös nämä aineet ovat tappavia. Etanolipohjaisia alkoholinkorvikkeina käytettyjä tuotteita on myynnissä vain muutama tuotemerkki, jolloin niiden valvontaa on helppo parantaa.

Korvikkeiden käyttäjille tyypillistä on syrjäytyminen ympäröivästä yhteiskunnasta. Korvikkeiden käyttö on hyvin erikoinen ilmiö, jota ei juuri missään muussa kehittyneessä maassa ole. Suomalainen todellisuus tuottaa uusien uloslyöntien kautta jatkuvasti lisää pudokkaita, myös nuoria, korvikepiireihin. Haastatteluissa tuli ilmi aikuisväestön pitkäaikaistyöttömyyden kurjistava vaikutus. Suomalaisten elämässä on edelleen paljon korvikkeiden käytölle altistavia aineksia, eikä korvikkeiden käyttö ole suinkaan lähi-vuosien aikana loppumassa tästä maasta.

LÄHTEET

Alkoholilaki 1143/94, 3.

Alkoholin tuotevalvontayksikkö 2001. Alkoholivalmisteiden käyttö päihtymistarkoitukseen vuosina 1997-2000.

Alkon hinnasto, syksy 2002 (Voimassa 1.10-31.12.2002)

Asetus vaarallisten kemikaalien vähittäismyynnistä 676/1993.

Haavisto, K., Ahtola, R., Kaivonurmi, M., Kaukonen, O., Metso, L. & Simpura, J. 1996. Päihdetapauskannat 1995. Aineistojen keruu ja laatu. Aiheita 29. Stakes 1996

Kaukonen, O. 1993. Korvike- ja liuotinaineita käyttävät sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkaat 1991. Alkoholipolitiikka 58. (1993):5, 365-374.

Kylmä, J. 1991. Asunnottomien alkoholistien elämää yhteiskunnan ja valtion reunalla. Helsingin pultsarien maailmaa etsimässä. Sosiologian laitoksen lisensiaattityö. Helsingin Yliopisto.

Laki kemikaalilain muuttamisesta 1412/1992, 17.

Neuvonen, P. 1998. Alkoholimyrkytys. Teoksesta Salaspuro, M., Kiianmaa, K. Seppä, K. (toim.) Päihdelääketiede. Helsinki: Duodecim, 259-264.

Nuurvala, Y., Metso, L., Kaukonen, O. & Haavisto, K. 2000. Päihde-ehdotoin asiointi sosiaali- ja terveydenhuollossa: vuosien 1995 ja 1999 päihdetapauskantojen vertailu. Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000): 3, 246-254

Nuurvala, Y. & Metso, L. 2001. Tiimi 2/2001, 7.

Ojamo, M. 2001. Näkövammarekisterin vuosikirja 2001. Stakes. Näkövammaisten Keskusliitto ry.

Palo, J. 1994. Suomalainen lääkärikirja. Helsinki: WSOY.

Partanen, A. & Mattila, R. 2000. Terveys ja päihteenkäyttö. Teoksessa: Inkinen, M., Partanen, A. & Sutinen, T. (toim.). Päihdehoitotyö. Helsinki: Tammi, 37-83.

Partanen, A., Sutinen, T., Inkinen, M., Arvela, M., Strömberg, A-M., Havio, M. & Sinnemäki, T. 2000. Päihdetyön erityisosaamisen alueita. Teoksesta Inkinen, M., Partanen, A. & Sutinen, T. (toim.) Päihdehoitotyö. Helsinki: Tammi, 190-224.

Hein, R., Virtanen, A. & Wahlfors, L. 2002. Päihdetilastollinen vuosikirja 2002. Alkoholit ja huumeet. SVT, Suomen Virallinen Tilasto, Sosiaaliturva 2002:3. Stakes.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskus. Metanolia sisältävien valmisteiden vähittäismyynti, ohjeita. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaali- ja terveysministeriön asetus 162/2002.

Sosiaali- ja terveysministeriön päätös 892/1995.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskuksen kemikaalirekisterin tuoterekisteri (KETU).

Stakesin Netti-Hilmo 25.1.2003. Saatavana tulostettuna tekijältä.

<http://www.stakes.info/4/1/index.asp?ID=34>

Taipale, I. 1982. Asunnottomuus ja alkoholi. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsingistä vuosilta 1937-1977. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 32. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.

Tieliikenneonnettomuudet 1980-2001. Tilastokeskus, liikenne- ja matkailutilastot. 25.1.2003. Saatavana tulostettuna tekijältä. http://www.stat.fi/tk/tp/tasku/taskus_liikenne.html

Tveøy, T. 2002. Frykter nytt metanol-dødsfall i Leira. Aftenposten 15.11.2002

Vuori, E., Kivistö, K., Pelander, A. & Pyötsiä, J. 1997. Metanolimyrkytysten hoito ja metanolin aiheuttamat kuolemat. Suomen Lääkärilehti. 13/97 vsk 52, s. 1529-1532.

Vuori, E., Ojanperä, I., Nokua, J. & Ojansivu, R-L. 2001. Oikeuskemiallisen tutkimuksen perusteella todetut myrkytyskuolemat vuosina 1998 ja 1999. Suomen Lääkärilehti. Erillispainos Suomen Lääkärilehdestä 23/8.6. 2001, s. 2521-2525.

Vuori, E., Ojanperä, I., Ojansivu, R-L. & Nieminen, R. 1999. Lääke, myrkky, huume vai taasko viina? Oikeuslääketiede. Duodecim 1999, s.1531-1535.

Väestökisterikeskus 2002. Kuntien asukasluvut aakkosjärjestyksessä. Viitattu 23.12.2002. Saatavana tulostettuna kirjoittajalta. <http://www.vaestokisterikeskus.fi/Tilastot/kunnata021130.html>

Viranomaisilta saadut tiedot

Haavisto, Kari Sosiaali- ja terveysministeriö 30.12.2002.

Kallio, Markus Tullihallitus 8.1.2003.

Ojamo, Matti Näkövammaisten keskusliitto ry, näkövammarekisteri, 9 ja 13.1.2003.

Pelanteri, Simo Stakes, HILMO 9.1.2003.

Vuori, Erkki Helsingin Yliopiston oikeuslääketieteen laitoksen oikeuskemian osasto 19.12.2002.

KYSYMYKSIÄ KORVIKKEISTA

- Onko paikkakunnallanne korvikkeiden käyttäjiä?
- Kuinka monta korvikkeiden käyttäjää kohtaat päivässä/viikossa/ kuukaudesta/vuodessa?
- Onko korvikkeidenkäyttäjien määrä sinusta lisääntynyt vai vähentynyt viimeisen viiden vuoden aikana? Miksi?
- Kuinka paljon arvelet paikkakunnalla olevan henkilöitä, jotka käyttävät korvikkeita?
- Luettele käytetyt korvikeaineet ja niiden tuotenimet.
- Mistä korvikkeita hankitaan?
- Kuinka korvikkeita hankitaan? (omalla vai lainarahalla, varastamalla,...)
- Miten korvikeaineita käytetään? (lantraus, putsaus, tömäytys, piikitys,...)
- Miten korvikeaineet tehdään juomakelpoisiksi?
- Mitä käyttäjät itse arvelevat aineet vaarallisuudesta?
- Onko pullojen varoitussymboleilla merkitystä?
- Korvikkeiden käyttäjien sukupuoli?
- Korvikkeiden käyttäjien ikäryhmät: alle 30v., 30-40v., 40-50v., yli 50v.
- Millainen on korvikkeiden käyttäjien elämäntilanne? (asunnoton, eläkkeellä, eronnut,...)
- Onko korvikkeiden käyttäjillä pitkä korvikehistoria?
- Mistä tulevat nuoret käyttäjät?
- Mistä sinun mielestäsi korvikkeiden käyttäjien kuolemat johtuvat?
- Onko paikkakunnalla havaittu korvikkeiden käytön seurauksena kuolemia, vammautumisia yms.
- Kuvaile kuolemaa tai vammautumiseen johtaneita tilanteita.
- Kuinka sinun mielestäsi voitaisiin parhaiten estää edellä mainittuja tilanteita?

KORVIKEALKOHOLI JA ITÄALKOHOLIKARTOITUS

Viikko 43

Paikkakunta:

Merkitse allaolevaan taulukkoon kuinka monta yksikköä (pulloa/purkkia) kyseistä tuotetta on henkilöltä tavattu säilöönoton yhteydessä (esim tukkimiehen kirjanpito).

Taulukon alareunaan merkitään kunakin päivänä säilöönottettujen henkilöiden lukumäärä (säilöönottopäivä ratkaiseva klo.0.00-24.00)

Korvikkeella tarkoitetaan alkoholipitoista ja usein myrkyllistä valmistetta jonka käyttötarkoitus on muu kuin päihtymistarkoituksessa nauttiminen Itäviinalla tarkoitetaan Virosta tai Venäjältä tuotuja juomia, jotka arvionne mukaan liikkuvat katukaupassa.

	Maanantai 21.10.	Tiistai 22.10	Keskiviikko 23.10	Torstai 24.10	Perjantai 25.10	Lauantai 26.10	Sunnuntai 27.10
Lasol							
Sinol							
Marinol							
Muu korvikkeena käytetty tekninen alkoholi (esim. muu lasinpesuneste)							
Muu korvike (esim. jäähdytys-neste, Eau de cologne, tms.)							
Itäsprii							
Itävodka tms.							
Itäalkoholi alle 22 vol							
Säilöönottetut henkilöt yhteensä kpl							

KORVIKEALKOHOLI JA ITÄALKOHOLIKARTOITUS

Viikko 43

Muita korvikkeina käytettyjä teknisiä alkoholeja. esim. muu lasinpesuneste. (kauppanimet kappalemäärineen)?

"Muu korvike" - kohtaan merkityt tuotteet ovat? Esim. jäähdytysneste, Eau de cologne, tms (kauppanimet kappale

---

Itäalkoholijuomia?

KORVIKEALKOHOLI JA ITÄALKOHOLIKARTOITUS

Viikko 44

Merkitse allaolevaan taulukkoon kuinka monta yksikköä (pulloa/purkkia) kyseistä tuotetta on henkilöiltä tavattu säilöönoton yhteydessä (esim. tukkimiehen kirjanpito).

Taulukon alareunaan merkitään kunakin päivänä säilöönottettujen henkilöiden lukumäärä (säilöönottopäivä ratkaiseva klo. 0.00-24.00)

Korvikkeella tarkoitetaan alkoholipitoista ja usein myrkyllistä valmistetta jonka käyttötarkoitus on muu kuin päihtymistarkoituksessa nauttiminen Itäviinalla tarkoitetaan Virosta tai Venäjältä tuotuja juomia, jotka arvionne mukaan liikkuvat katukaupassa.

	Maanantai 28.10.	Tiistai 29.10	Keskiviikko 30.10	Torstai 31.10	Perjantai 01.11	Lauantai 02.11	Sunnuntai 03.11
Lasol							
Sinol							
Marinol							
Muu korvikkeena käytetty tekninen alkoholi (esim. muu lasinpesuneste)							
Muu korvike (esim. jäähdytysneste, Eau de cologne, tms)							
Itäspii							
Itävodka tms.							
Itäalkoholi alle 22 vol							
Säilöönottetut henkilöt yhteensä kpl							

KORVIKEALKOHOLI JA ITÄALKOHOLIKARTOITUS

Viikko 44

Muita korvikkeina käytettyjä teknisiä alkoholeja. esim. muu lasinpesuneste. (kauppanimet kappalemäärineen)?

"Muu korvike" - kohtaan merkityt tuotteet ovat? Esim. jäähdytysneste, Eau de cologne, tms (kauppanimet kappalemäärineen)

Itäalkoholijuomia?

Miten ja mistä mielestänne korvikealkoholien hankinta tapahtuu?

Mitkä tuotteet ovat säilöönottettujen keskuudessa ns. "suosikkikorvikkeita"?

Seuraavat rivit on varattu mahdollisia lisähavaintojenne varten koskien korvikkeita ja itäviinaa

---

Etelä-Suomen lääni

Paikkakunta	Asema / rooli
Espoo	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
Forssa	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
Helsinki	Sosiaaliviranomainen
	Terveysviranomaisena
	Terveysviranomaisena
	Sosiaaliviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Seurakunnan edustaja
Lahti	Sosiaaliviranomainen
	Kaupan edustaja (huoltoasema)

	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Käyttäjä
	Käyttäjä
Lappeenranta	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Terveysviranomaisena
	Terveysviranomaisena
Kuusankoski	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
Vantaa	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Terveysviranomaisena
	Sosiaaliviranomainen
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Seurakunnan edustaja
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä

Etelä-Suomen läänissä yhteensä 51 haastateltua henkilöä.

Länsi-Suomen lääni

Paikkakunta	Asema / rooli
Ikaalinen	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
Jyväskylä	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Terveysviranomaisen
	Sosiaaliviranomainen
	Seurakunnan edustaja
	Sosiaaliviranomainen
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
Kauhava	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
Rauma	Poliisiviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
Tampere	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Seurakunnan edustaja
	Kaupan edustaja

	(huoltoasema)
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Sosiaaliviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Käyttäjä
	Käyttäjä
Turku	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Sosiaaliviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
Vaasa	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Terveysviranomaisen

Länsi-Suomen läänissä yhteensä 52 haastateltua henkilöä.

Itä-Suomen lääni

Paikkakunta	Asema / rooli
Joensuu	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
Kitee	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Terveysviranomaisen
Suonenjoki	Sosiaaliviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen

Itä-Suomen läänissä yhteensä 10 haastatettua henkilöä.

Oulun lääni

Paikkakunta	Asema / rooli
Oulu	Poliisiviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
	Käyttäjä
Sotkamo	Poliisiviranomainen
	Sosiaaliviranomainen

Oulun läänissä yhteensä 13 haastatettua henkilöä.

Lapin lääni

Paikkakunta	Asema / rooli
Ivalo	Poliisiviranomainen
	Sosiaaliviranomainen
Rovaniemi	Sosiaaliviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen
	Kaupan edustaja (myymälä)
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Kaupan edustaja (huoltoasema)
	Käyttäjä
	Sosiaaliviranomainen
Tornio	Terveysviranomaisen
	Poliisiviranomainen
	Poliisiviranomainen

Lapin läänissä yhteensä 13 haastatettua henkilöä

KÄYTETTYJÄ TERMEJÄ

Kolina, kolsa = Eau de Cologne tms. kemikaliotuotteet

Korvike = alkoholin asemasta päihtymistarkoituksessa käytettävä tuote

Lahna = Eau de Cologne

Puliukko, pultsari = alkujaan puulakan käyttäjiä koskeva nimitys

Puusprii = metanoli

Rönötöntö = tuulilasinpesuneste

Tenu, tenttu = edellisestä tuotteesta muodostunut nimitys jota käytetään myös nykyisistä huoltoasemilla myytävistä tuotteista

Tikkuviina = paperiteollisuuden sivutuotteena (sulffiittiselluloosan valmistuksessa) syntynyt tuote, josta valmistettu alkoholijuomaa. Ei ole valmistettu enää useaan vuoteen.

T-sprii = kaasukeittimissä käytetty taloussprii

Tömäytys, jysäytys = korvikkeiden käyttäjien käyttämä putsautapa, jolla yrittävät saada denaturointiaineet poistettua valmisteesta

Vokki, pöhkö, mulju = eri paikkakunnilla käytettäviä nimityksiä kiljusta

**SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖN SELVITYKSIÄ
SOCIAL- OCH HÄLSOVÅRDSMINISTERIETS RAPPORTER
REPORTS OF THE MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH
ISSN 1236-2115**

- 2003: 1 Kirsi Alila. Laadun kehittäminen ja ohjaustoiminta varhaiskasvatuksessa.
ISBN 952-00-1273-7
- 2 Iäkkään väestön terveyden ja toimintakyvyn ylläpitäminen ja edistäminen.
Toim. Anne Hietanen, Tiina-Mari Lyyra.
ISBN 952-00-1276-1
- 3 Anette Malinen. Kartoitus alkoholikorvikkeiden käytöstä Suomessa vuonna 2002.
ISBN 952-00-1313-X